

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Факультет педагогіки та психології

Г. М. Маринченко

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Навчально-методичний посібник

ОЛДІПІУС

2021

УДК 372.893:378(07)
М26

Рецензенти:

Горохівський П.І. – кандидат педагогічних наук, професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Моцак С.І. – кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

*Рекомендовано Вченою радою
Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського
(протокол № 27 від 29 червня 2021 року)*

Маринченко Г.М.
М26 Методика викладання історії у закладі вищої освіти : навчально-методичний посібник / [автор-укладач Г.М.Маринченко]. – Миколаїв : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. – 292 с.

ISBN 978-966-289-578-0

У посібнику подано навчально-методичний комплекс до дисципліни «Теорія та методика навчання історії у ЗЗСО та ЗВО». Видання включає в себе конспект лекцій, матеріал до семінарських занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи, матеріали для виконання практичних завдань та самоперевірки знань у вигляді тестів і проблемних питань.

Навчально-методичний посібник призначений для здобувачів вищої освіти, а також для викладачів закладів вищої освіти з метою надання допомоги при організації самостійної роботи здобувачів освіти.

УДК 372.893:378(07)

ISBN 978-966-289-578-0

© Г.М.Маринченко, 2021
© МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	7
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ З КУРСУ	8
КОНСПЕКТИ ЛЕКЦІЙ	10
<i>НАУКОВІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ У ЗВО</i>	12
<i>РОЗВИТОК УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ</i>	32
<i>ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН</i>	53
<i>МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ І ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ</i>	68
<i>МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ І ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ</i>	84
<i>ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ</i>	106
<i>САМОСТІЙНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ З ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН</i>	136
<i>ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ</i>	154
<i>КОНТРОЛЬ І ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ З ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН</i>	175
<i>ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ</i>	195
ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	224
КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ ДО ТЕМ З КУРСУ (ТЕСТУВАННЯ)	243
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	275
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	288

ВСТУП

Мета курсу: теоретична та методична підготовка майбутнього викладача історії до викладання історичних дисциплін у закладах вищої освіти, формування предметно-методичної компетентності з предмету викладання (історії України, всесвітньої історії, спеціальних історичних дисциплін) і навичок організації навчально-виховного процесу з історії з використанням сучасного дидактичного інструменту.

Завдання курсу:

- вивчення методологічних та теоретичних засад курсів історії; новітніх досягнень в галузі педагогіки, методики навчання історії; задач і змісту сучасної історичної освіти; нормативної бази навчання історії в закладі вищої освіти; методів, способів, прийомів навчання предметів, інноваційних прийомів викладання; дослідження творчої спадщини вітчизняної та зарубіжної методичної думки, цілісне її сприйняття;

- ознайомити здобувачів з теорією і методикою навчання історії, з традиційними і інноваційними методами, прийомами і технологіями навчання історії у вищій школі; навчити моделювати уроки історії різних типів і видів, вільно добирати і оперувати методами і прийомами навчання предмету, оптимізувати освітній процес;

- вироблення практичних умінь та навичок, необхідних для забезпечення високої ефективності навчання історії.

Програмні результати навчання:

ПРН-1. Знати на рівні новітніх досягнень концепції розвитку історії, освіти і педагогіки, методологію відповідних досліджень, критично оцінювати стан проблеми та результати останніх досліджень.

ПРН-2. Вільно спілкуватися державною та іноземною мовами усно і письмово для обговорення результатів освітньої, професійної діяльності, презентації наукових досліджень та інноваційних проєктів.

ПРН-3. Використовувати сучасні цифрові технології і ресурси у професійній, інноваційній та дослідницькій діяльності.

ПРН-4. Формувати педагогічно доцільну партнерську міжособистісну взаємодію, здійснювати ділову комунікацію, зрозуміло і недвозначно доносити власні міркування, висновки та аргументацію з питань історії, освіти і педагогіки до фахівців і широкого загалу, вести проблемно-тематичну дискусію з питань історії та освіти.

ПРН-5. Організувати освітній процес на основі студентоцентрованого, компетентнісного, контекстного підходів та сучасних досягнень освітніх, педагогічних та історичних наук, управляти навчально-пізнавальною діяльністю, об'єктивно оцінювати результати навчання здобувачів освіти з історії.

ПРН-6. Розробляти та реалізовувати інноваційні й дослідницькі проекти у сфері історії, освіти/педагогіки та міждисциплінарного рівня із дотриманням правових, соціальних, економічних, етичних норм та академічної доброчесності.

ПРН-7. Створювати відкрите творче освітньо-наукове середовище, сприятливе для здобувачів освіти та спрямоване на забезпечення результатів в ході навчання з історії.

ПРН-12. Здатність до подальшого навчання, до стійкого саморозвитку і самовдосконалення, яке значною мірою є автономним та самостійним.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувач оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні:

ЗК-4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК-5. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.

ЗК-6. Здатність знаходити із різних джерел інформації відомості щодо традиційних та інноваційних підходів до організації освітнього процесу, методів та технологій навчання, форм організації навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів навчання та критично аналізувати доцільність їх використання.

ЗК-7. Здатність до продуктивного міжособистісного спілкування на основі принципів гуманізації й довіри; до ефективної

співпраці у команді, до толерантного сприймання різноманітних думок, ідей; мультикультурність.

ЗК-8. Здатність усвідомлювати соціальну значущість своєї майбутньої професії, сумлінно виконувати професійні обов'язки, дотримуватися принципів етики вчителя; здатність до само-рефлексії та самовдосконалення.

II. Фахові:

ФК-1. Здатність використовувати та вдосконалювати власну систему знань та вмій з історичних дисциплін та методики їх навчання, психології та педагогіки у професійній діяльності.

ФК-4. Здатність враховувати різноманітність, індивідуальні особливості здобувачів освіти у плануванні та реалізації освітнього процесу з вивчення історії в закладі освіти.

ФК-5. Здатність цілеспрямовано планувати, ефективно організовувати, контролювати, аналізувати, вдосконалювати власну навчально-методичну діяльність в процесі викладання історії; створювати власний педагогічний досвід, усвідомлювати систему професійних цінностей.

ФК-7. Критичне осмислення проблем у сфері історії, освіти, педагогіки й на межі галузей.

ФК-8. Здатність інтегрувати знання у сфері історії, освіти, педагогіки та розв'язувати складні задачі у мультидисциплінарних та міждисциплінарних контекстах.

ФК-9. Здатність до використання сучасних інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у освітній та дослідницькій діяльності.

ФК-10. Здатність вести дискусії про минуле в політичному та культурному контексті. Розробляти та реалізовувати проекти, включаючи власні дослідження, які дають можливість переосмислювати наявні чи створювати нові знання.

ФК-11. Усвідомлення принципів академічної доброчесності та норм професійної етики.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Методика і технології навчання історії у ЗЗСО та ЗВО

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 5	Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка	Нормативна
Індивідуальне науково-дослідне завдання – презентація за обраною темою	014 Середня освіта 014.03 Історія	<i>Семестр</i>
Загальна кількість годин – 150		1-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи – 6	Ступінь: магістра	<i>Лекції</i>
		22
		<i>Практичні, семінарські</i>
		28
		<i>Лабораторні</i>
http://moodle.mdu.edu.ua/course/view.php?id=1562		–
		<i>Самостійна робота</i>
		100
		Вид контролю: залік

Мова навчання – українська

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 150 год: 50 год – аудиторні заняття, 100 год – самостійна робота (30% ~ 70%).

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ З КУРСУ

Навчальний курс «Методика і технології навчання історії у ЗЗСО та ЗВО» супроводжується дидактичним матеріалом та завданнями самостійної роботи та з контролю та оцінювання знань, які розміщено на платформі Moodle.

До кожної навчальної теми на платформі Moodle подано матеріали за схемою:

- ✓ *Лекція.*
- ✓ *Питання для обговорення на семінарі.*
- ✓ *Самостійна робота до теми.*
- ✓ *Тестовий контроль до теми.*

Доступ до завдань з тем відкривається відповідно розкладу очного навчання та зазначається кінцевий термін виконання. Всі завдання виконуються здобувачами освіти індивідуально і подаються до вказаного терміну у форматі ***pdf** або ***jpeg**.

Під час дистанційного навчання лекції та семінарські заняття проводяться згідно розкладу очного навчання за допомогою сервісу **Google Meet**.

Саме тому здобувач освіти повинен мати впорядкований аккаунт, який містить актуальне фотозображення та ПІБ здобувача освіти.

До відео-занять потрібно долучитися за 5 хвилин до початку заняття за розкладом, бажано з комп'ютера чи ноутбука (телефон використовувати не бажано). Якщо приєднання до заняття відбувається з телефону чи планшету, то варто встановити наступні мобільні додатки:

- ✓ *Google Meet;*
- ✓ *Google Jamboard;*
- ✓ *Google Drive;*
- ✓ *Google Doc.*

Крім того для виконання завдань з курсу на телефон чи планшет необхідно додатково встановити додатки:

- ✓ *MindMeister;*
- ✓ *Quizizz;*

✓ *Canva*;

✓ *Kahoot*;

✓ *Padlet*;

та зареєструватися на:

✓ *Wizer.me*;

✓ *Linoit*;

✓ *Learningapps*.

КОНСПЕКТИ ЛЕКЦІЙ

Тематика лекцій

Наукові основи методики викладання історії у ЗВО (2 год).

Розвиток університетської історичної освіти в Україні (2 год).

Форми організації навчання історичних дисциплін (2 год).

Методика підготовки і проведення лекційних занять з історії (2 год).

Методика підготовки і проведення семінарських занять з історії (2 год).

Технології та методи викладання історії у закладі вищої освіти (2 год).

Самостійна робота здобувачів освіти з історичних дисциплін (2 год).

Організація науково-дослідної діяльності здобувачів під час вивчення історії (2 год).

Контроль і оцінювання знань здобувачів освіти з історії (2 год).

Організація виховної роботи з історії (2 год).

Інноваційні підходи та ІКТ у викладанні історичних дисциплін (2 год).

Методичні рекомендації до лекційних занять

Лекція – одна з основних форм навчальних занять у вищій школі, систематичне, послідовне усне викладення певного розділу навчальної дисципліни.

Лекція як спосіб подачі матеріалу має чимало переваг. Історія як наука відрізняється великою кількістю думок, підходів та способів вирішення наукових проблем. Поряд із положенням, що визначаються всіма й не викликають сумнівів, існують і дискусійні питання та погляди. Розібратися у цих, часто протилежних, твердженнях здобувачу вищої освіти буває доволі складно. І саме лекція дає можливість викладачу зорієнтувати слухачів у темі, що розглядається, розкрити її найважливіші сторони, дати аналіз різних поглядів та теоретичних концепцій з проблем, вказати найбільш значні наукові праці, присвячені

зазначеній темі. Серед інших переваг лекції слід назвати безпосереднє спілкування здобувачів з досвідченими викладачами, котрі, як правило, самі є дослідниками.

Лекційне заняття – ефективний та емоційний спосіб передачі знань, що передбачає активну розумову діяльність здобувача вищої освіти. Головне його завдання – засвоїти сутність теми, що розглядається, вловити логіку міркувань лектора. Під час лекції здобувач вищої освіти має оцінити аргументацію та сформулювати власну думку щодо почутої інформації, співвіднести почуте з тим, що вже вивчено.

Під час лекційного заняття здобувач освіти повинен конспектувати запропонований лектором матеріал, що потребує певних умінь та навичок. Так, не варто намагатися записати все, що говорить викладач – це неможливо зробити, а лише призведе до порушення логіки сприймання матеріалу. Слід формувати свої думки лаконічно та власними словами, записуючи тільки найголовніше. Необхідно навчитися робити це на слух. Записи повинні бути стислими, логічно зв'язаними, на зразок розгорнутого плану лекції. Схеми, таблиці варто вносити до конспекту обов'язково. Під час викладення матеріалу викладач виділяє особливо важливі моменти, які варто виділяти і у конспекті, використовуючи при цьому різні типи підкреслювань, виокремлень, за допомогою кольору, різні позначки («важливо», «уточнити», «звернути увагу») тощо.

У конспекті слід залишити береги, на яких пізніше можна дописувати уточнення, коментарі та доповнення. Використовуйте «червоний рядок» для виділення смислових частин у записах. Створіть власну систему скорочень та позначень, що часто зустрічаються у тексті, або замінійте їх певними знаками. Це надасть час для уважного сприйняття та обдумування матеріалу лекцій. Відразу ж після лекції намагайтеся переглянути записи і відтворити пропущене, зробити необхідні записи.

НАУКОВІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ У ЗВО

- ❖ *Предмет, завдання і структура курсу «Методика і технології навчання історії у закладах вищої освіти».*
- ❖ *Національна доктрина розвитку освіти.*
- ❖ *Здобутки та недоліки реалізації державної національної програми реформування вищої освіти.*

Ключові слова: *об'єкт, предмет методики, державний стандарт освіти, Національна доктрина, національне виховання, модернізація системи освіти, якість освіти, безперервність освіти, доступність освіти.*

Предмет, завдання і структура курсу. Глибокі соціальні, духовні, економічні зрушення, що відбуваються на початку ХХІ століття в Україні, інноваційні перетворення в системі загальної середньої освіти суттєво змінюють вимоги до рівня професіоналізму, інтелектуальних, соціокультурних, моральних рис учителя, якості його професійної підготовки. У державній програмі «Вчитель» підкреслюється, що саме через діяльність педагога реалізується державна політика, спрямована на зміцнення інтелектуального та духовного потенціалу нації, розвиток вітчизняної науки, збереження і примноження культурної спадщини.

Особливу місію в цьому процесі виконують учителі історії, діяльність яких пов'язана з відродженням вітчизняної історії та культури, формуванням історичної свідомості, національних і загальнолюдських цінностей нових поколінь. Специфіка змістового, методичного і організаційного-педагогічного аспектів професійної діяльності вчителя історії сьогодні потребує залучення якісно нових та оновлення традиційних ресурсів у процесі його фахової підготовки. Одним із таких традиційних ресурсів є вивчення генези (становлення, розвитку, вдосконалення, взаємозбагачення, наявності позитивних і негативних змістових аспектів, тривалі існування кращих зразків

педагогічного досвіду та ін.) підготовки вчителя історії у вітчизняних закладах вищої освіти (ЗВО) різних часових періодів функціонування.

Навчальна дисципліна «Методика і технології навчання історії у ЗВО» займає важливе значення в процесі отримання професійної історичної освіти.

Реалії початку XXI століття, перспективи загально-цивілізаційного розвитку в третьому тисячолітті, потреба гуманітаризації вищої освіти, становлення «випереджаючої» освіти об'єктивно висувають першочерговим завданням плану підготовки фахівця його індивідуальність. Якщо ще донедавна в процесі навчання метою було формування такої особистості, в якій професійні, соціально-психологічні якості обумовлювалися зовнішніми умовами, а зацікавлення нівелювалися запитами суспільства, то сьогодні постає необхідність сприяти формуванню такої особистості, яка буде спроможною самореалізуватися і самоактуалізуватися до толерантного протиставлення себе соціальному оточенню.

Тож принципово важливим є те, щоб при вивченні історії як «акумуляції досвіду людства» здобувач вищої освіти не лише засвоював інформацію, а й набував нового соціально значимого досвіду, «створював себе», оволодів навичками історії як способу і методу світопізнання і світорозуміння.

Історична культура стає повноправною складовою професіоналізму майбутнього фахівця. Вона сприяє формуванню особистості, яка завжди відкрита для засвоєння нових знань, яка вміє адаптуватися до інформаційних, технологічних і світоглядних парадигм, яка потребує самоосвіти, яка усвідомлює навчання як цінність.

Основними етапами формування й одночасно концептуальними критеріями історичної особистості здобувача вважаються наступні:

- *оволодіння спеціальною історичною термінологією, категоріально-понятійним апаратом;*
- *прочитання спеціальної історичної літератури, оригінальних історичних текстів;*
- *навички історичного діалогу, історичного дискурсу в цілому;*

- незалежне толерантне мислення як світоглядно-діяльнісна цінність;
- можлива реалізація історичної культури в процесі професійної діяльності.

Все вищевикладене постає концептуальною теоретико-методологічною основою й вихідною настановою для конструювання й читання курсу «Методика і технології навчання історії у ЗВО».

Програма курсу розроблена у відповідності до концепції реформування вищої освіти, висвітленій в «Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття)», у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту». Основну увагу спрямовано на забезпечення фундаментальної наукової та практичної методичної підготовки майбутнього вчителя, викладача історії другого (магістерського) рівня вищої освіти у ЗВО III-IV рівня акредитації.

Об'єктом вивчення методики історії як науки є процес навчання: процес педагогічної взаємодії між викладачем та здобувачами, спрямований на формування та розвиток здобувачів засобами історії.

Предметом дослідження методики історії, за визначенням О. Пометун, Г. Фреймана, є взаємозв'язки між основними компонентами процесу навчання історії, які змінюються під впливом зовнішнього середовища. Це зв'язки між такими компонентами: соціально значущими цілями вузівської історичної освіти; змістом навчання; організацією навчального процесу; пізнавальними можливостями здобувачів; результатами навчання.

Метою курсу є розкриття сутності процесу навчання історії у вищій школі, основних методів, засобів і форм організації навчального процесу, особливостей взаємозв'язку і взаємовпливу науково-педагогічної діяльності викладачів та навчальної діяльності здобувачів. Визначальним аспектом методики вивчення курсу є особистість здобувача з її потребами та інтересами, індивідуальним рівнем базових знань і сформованості вмій тощо.

Найважливішими завданнями вивчення курсу методики викладання історії у вищій школі є:

✓ поглиблення, конкретизація змісту основних понять, ідей та закономірностей, засвоєних здобувачами під час опанування циклу психолого педагогічних дисциплін, методики викладання історії в закладах вищої освіти;

✓ озброєння майбутніх викладачів історії знаннями про закономірності методики викладання історії у ЗВО, основні етапи розвитку теорії та практики навчання історії;

✓ засвоєння магістрантами-істориками зв'язків між сучасними підходами до вирішення найбільш актуальних проблем теорії та практики навчання історії й передовими методичними системами минулого;

✓ формування у здобувачів потреби у постійному вдосконаленні своєї методичної майстерності та стійкого інтересу до вивчення новітніх досягнень методичної науки і передової педагогічної практики;

✓ озброєння майбутніх викладачів історії методами наукового аналізу як власного педагогічного досвіду, так і досвіду колег;

✓ формування професійного мислення викладача історії.

Після вивчення курсу здобувачі повинні набути методичних знань щодо написання планів і текстів лекційних занять, рецензій на підручники і навчальні посібники, викладу власного бачення тем, що вивчаються, розроблення практичних занять із фіксацією пізнавальних завдань і методів контролю їх виконання. Крім цього, здобувачі повинні набути певних вмінь – обговорювати плани і тексти лекцій, рецензії на підручники та навчальні посібники, аналізувати запропоновані варіанти авторських навчальних програм історичних курсів, моделювати ситуації семінарських занять, самостійно опрацьовувати історичний матеріал і проводити критичну роботу з історичними текстами, опановувати методи складання історичних питань, завдань і вправ з історії, розрізняти та застосовувати на практиці різні форми контролю з історичних дисциплін, структурувати вільний час та самостійну роботу здобувачів, оволодіти принципами створення комп'ютерних програм з історичних курсів, усвідомлювати інтелектуальний потенціал як викладача, так і здобувача.

Структура курсу «Методика і технології навчання історії у ЗЗСО та ЗВО» складається з 5 кредитів, об'єднаних за проблемно-тематичним принципом.

Навчальним планом з курсу передбачаються такі форми занять: лекції та практичні заняття, виконання завдань з самостійної роботи, форма підсумкового контролю – іспит.

Національна доктрина розвитку освіти. Національна доктрина розвитку освіти (далі – Національна доктрина) визначає систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію і основні напрями розвитку освіти у першій чверті ХХІ століття. Затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 р.

Мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти є:

- особистісна орієнтація освіти;
- формування національних і загальнолюдських цінностей;
- створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти;
- постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу;
- розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя;
- пропаганда здорового способу життя;
- розширення україномовного освітнього простору;
- забезпечення освітніх потреб національних меншин;
- забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу;

- розвиток дошкільної, позашкільної, загальної середньої освіти у сільській місцевості та професійно-технічної освіти;
- органічне поєднання освіти і науки, розвиток педагогічної та психологічної науки, дистанційної освіти;
- запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій;
- створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів;
- створення ринку освітніх послуг та його науково-методичного забезпечення;
- інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів.

Держава повинна забезпечувати:

- виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до Українського народу, сучасної європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя і праці у світі, що змінюється;
- збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також до історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин;
- виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу;
- формування у дітей та молоді сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості;
- підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці;
- створення умов для розвитку обдарованих дітей та молоді;
- підтримку дітей та молоді з особливостями психічного і фізичного розвитку;

- стимулювання у молоді прагнення до здорового способу життя;
- розвиток дитячого та юнацького спорту, туризму;
- етичне, естетичне виховання;
- екологічну, правову, економічну освіту;
- наступність і безперервність освіти;
- інноваційний характер навчально-виховної діяльності;
- різноманітність типів навчальних закладів, варіативність навчальних програм, індивідуалізацію навчання та виховання;
- моніторинг освітнього процесу, зростання якості освітніх послуг;
- створення умов для ефективної професійної діяльності педагогічних, науково-педагогічних працівників відповідно до їх ролі у суспільстві.

Освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традицій і духовності.

Освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями.

Національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури.

Національне виховання спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури.

Головними складовими **національного** виховання є *громадянське та патріотичне виховання*.

Освіта має активно сприяти формуванню нової ціннісної системи суспільства – відкритої, варіативної, духовно та

культурно наповненої, толерантної, здатної забезпечити становлення громадянина і патріота, консолідувати суспільство на засадах пріоритету прав особистості, зменшення соціальної нерівності.

Держава сприяє становленню демократичної системи навчання та виховання.

Державна політика в галузі освіти спрямовується на посилення ролі органів місцевого самоврядування, активізацію участі батьків, піклувальних рад, меценатів, громадських організацій, фондів, засобів масової інформації у навчально-виховній, науково-методичній, економічній діяльності навчальних закладів, прогнозуванні їх розвитку, оцінці якості освітніх послуг.

Пріоритетним завданням системи освіти є виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності. Це здійснюється шляхом розвитку валеологічної освіти, повноцінного медичного обслуговування, оптимізації режиму навчально-виховного процесу, створення екологічно сприятливого життєвого простору.

Для всіх громадян України незалежно від національності, статі, соціального походження та майнового стану, віросповідання, місця проживання та стану здоров'я забезпечується рівний доступ до якісної освіти. Реалізація зазначеного права передбачає прозорість, наступність системи освіти всіх рівнів, гнучке врахування демографічних, соціальних, економічних змін. Мережа навчальних закладів повинна задовольняти освітні потреби кожної людини відповідно до її інтересів, здібностей та потреб суспільства.

Модернізація системи освіти спрямована на забезпечення її якості відповідно до новітніх досягнень науки, культури і соціальної практики. Якість освіти є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави, додержання міжнародних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права громадян на освіту. На забезпечення якості освіти спрямовуються матеріальні, фінансові, кадрові та наукові ресурси суспільства і держави. Висока якість освіти передбачає взаємозв'язок освіти і науки, педагогічної теорії та практики.

Якість освіти визначається на основі державних стандартів освіти та оцінки громадськістю освітніх послуг. Держава постійно здійснює моніторинг якості освіти, забезпечує його прозорість, сприяє розвитку громадського контролю.

Рівний доступ до здобуття вищої освіти забезпечується шляхом: запровадження ефективної системи інформування громадськості про можливості здобуття вищої освіти; створення умов для здобуття безоплатної вищої освіти на конкурсних засадах у державних і комунальних навчальних закладах; удосконалення правових засад здобуття освіти за рахунок бюджетів усіх рівнів та коштів юридичних і фізичних осіб; розширення можливостей здобуття вищої освіти шляхом індивідуального кредитування; створення умов для здобуття вищої освіти дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, та дітьми-інвалідами; забезпечення високої якості вищої освіти та професійної мобільності випускників вищих навчальних закладів на ринку праці шляхом інтеграції вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, наукових установ та підприємств, запровадження гнучких освітніх програм та інформаційних технологій навчання; додержання засад демократичності, прозорості та гласності у формуванні контингенту здобувачів освіти, у тому числі шляхом об'єктивного тестування; створення умов для забезпечення навчання відповідно до потреб особистості та ринку праці.

Державна політика стосовно безперервної освіти проводиться з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти протягом життя, соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін.

Безперервність освіти реалізується шляхом:

- забезпечення наступності змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, що функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку громадян для можливого переходу на наступні ступені;
- формування потреби та здатності особистості до самоосвіти;
- оптимізації системи перепідготовки працівників і підвищення їх кваліфікації, модернізації системи післядипломної освіти на основі відповідних державних стандартів;

- створення інтегрованих навчальних планів і програм;
- формування та розвитку навчальних науково-виробничих комплексів ступеневої підготовки фахівців;
- запровадження та розвитку дистанційної освіти;
- організації навчання відповідно до потреб особистості і ринку праці на базі професійно-технічних та вищих навчальних закладів, закладів післядипломної освіти, а також використання інших форм навчання;
- забезпечення зв'язку між загальною середньою, професійно-технічною, вищою та післядипломною освітою.

Держава прогнозує обсяги та визначає напрями професійної підготовки у навчальних закладах різних типів і форм власності, створює умови для професійного навчання незайнятого населення з урахуванням змін на ринку праці.

Пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують даліше удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Це досягається шляхом: забезпечення поступової інформатизації системи освіти, спрямованої на задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу; запровадження дистанційного навчання із застосуванням у навчальному процесі та бібліотечній справі інформаційно-комунікаційних технологій поряд з традиційними засобами; розроблення індивідуальних модульних навчальних програм різних рівнів складності залежно від конкретних потреб, а також випуску електронних підручників; створення індустрії сучасних засобів навчання, що відповідають світовому науково-технічному рівню і є важливою передумовою реалізації ефективних стратегій досягнення цілей освіти.

Держава підтримує процес інформатизації освіти, застосування інформаційно-комунікаційних технологій у системі освіти; сприяє забезпеченню навчальних закладів комп'ютерами, сучасними засобами навчання, створенню глобальних інформаційно-освітніх мереж; забезпечує розвиток усеохоплюючої системи моніторингу якості освіти всіх рівнів.

Сучасна система управління сферою освіти розвивається як державно-громадська. Вона має враховувати регіональні особливості, тенденції до зростання автономії навчальних закладів, конкурентоспроможності освітніх послуг.

Першочерговими завданнями є налагодження високопрофесійного наукового, аналітичного, інформаційного супроводу управлінських рішень, подолання розрізненості адміністративних даних.

Поєднання освіти і науки є умовою модернізації системи освіти, головним чинником її дальшого розвитку, що забезпечується:

- постійним збільшенням обсягів фінансування науки відповідно до потреб її випереджального розвитку;
- фундаменталізацією освіти, інтенсифікацією наукових досліджень у вищих навчальних закладах, науково-дослідних установах Академії педагогічних наук України;
- розвитком освіти на основі новітніх наукових і технологічних досягнень;
- інноваційною освітньою діяльністю у навчальних закладах усіх типів, рівнів акредитації та форм власності;
- правовим захистом освітніх інновацій та результатів науково-педагогічної діяльності як інтелектуальної власності;
- запровадженням наукової експертизи державних стандартів освіти, підручників, інноваційних систем навчання та виховання;
- залученням до наукової діяльності обдарованої учнівської та студентської молоді, педагогічних працівників;
- поглибленням співпраці та кооперації навчальних закладів і наукових установ, широким залученням до навчально-виховного процесу та дослідницької роботи в навчальних закладах учених Національної академії наук України та галузевих академій;
- створенням науково-інформаційного простору, насамперед для дітей та молоді, використанням для цього нових комунікаційно-інформаційних засобів;
- запровадженням цільових програм, що сприяють інтеграції освіти і науки;

- випереджальним розвитком педагогічної та психологічної науки, віднесенням їх до пріоритетних напрямів розвитку науки в Україні.

Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їх професійне вдосконалення – важлива умова модернізації освіти. Для підтримки педагогічних і науково-педагогічних працівників, підвищення їх відповідальності за якість професійної діяльності держава забезпечує:

- розроблення та вдосконалення нормативно-правової бази професійної діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників;

- прогнозування та задоволення потреб суспільства у зазначених працівниках;

- розвиток конкурентоспроможної системи навчальних закладів, в яких проводиться підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників;

- розроблення та запровадження державних стандартів педагогічної освіти різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і державних стандартів післядипломної педагогічної освіти;

- оволодіння педагогічними працівниками сучасними інформаційними технологіями;

- періодичне оновлення і взаємоузгодження змісту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників;

- впровадження системи цільового державного фінансування підготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників та їх професійного вдосконалення;

- поліпшення системи стимулювання професійного зростання педагогічних і науково-педагогічних працівників, можливість вивчення іноземних мов.

Держава забезпечує умови для підвищення престижу та соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників, створює систему професійного відбору молоді до вищих педагогічних навчальних закладів.

Забезпечення умов для педагогічної, науково-педагогічної та наукової діяльності педагогічних і науково-педагогічних

працівників, умов для навчання учнів і студентів, а також соціального захисту учасників навчально-виховного процесу є найважливішим напрямом державної політики у галузі освіти.

Громадянам, які навчаються, гарантується:

- захист життя, збереження здоров'я, фізичне виховання;
- регулярне безплатне підвезення у сільській місцевості до місця навчання і додому дітей дошкільного віку, учнів та педагогічних працівників;
- пільговий проїзд здобувачів у громадському транспорті;
- надання адресної допомоги, академічних і соціальних стипендій;
- здійснення заходів щодо профілактики бездоглядності і правопорушень серед дітей, учнівської та студентської молоді, їх соціальної реабілітації у суспільстві;
- працевлаштування випускників, які навчалися за державним замовленням.

Стратегічним завданням державної освітньої політики є вихід освіти, набутої в Україні, на ринок світових освітніх послуг, поглиблення міжнародного співробітництва, розширення участі навчальних закладів, учених, педагогів і вчителів, учнів, студентів у проектах міжнародних організацій та співтовариств.

Держава сприяє розвитку співробітництва навчальних закладів на дво- і багатосторонній основі з міжнародними організаціями та установами (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Європейським Союзом, Радою Європи), Світовим банком, зарубіжними освітянськими фондами, іншими міжнародними організаціями.

Інтеграція вітчизняної освіти у міжнародний освітній простір базується на таких засадах:

- пріоритет національних інтересів;
- збереження та розвиток інтелектуального потенціалу нації;
- миротворча спрямованість міжнародного співробітництва;
- системний і взаємовигідний характер співробітництва;
- толерантність в оцінюванні здобутків освітніх систем зарубіжних країн та адаптації цих здобутків до потреб національної системи освіти.

Основними шляхами моніторингу та використання зарубіжного досвіду в галузі освіти є: проведення спільних наукових досліджень, співробітництво з міжнародними фондами; проведення міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів; сприяння участі педагогічних та науково-педагогічних працівників у відповідних заходах за кордоном; освітні і наукові обміни, стажування та навчання за кордоном учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників; аналіз, відбір, видання та розповсюдження кращих зразків зарубіжної наукової і навчальної літератури.

Центральні та місцеві органи управління освітою, Академія педагогічних наук України, а також навчальні заклади всіх рівнів сприяють міжнародній мобільності учасників навчально-виховного процесу, забезпечують розвиток системи підготовки фахівців для зарубіжних країн на компенсаційних засадах, створюють філії вищих навчальних закладів України, їх підготовчих факультетів і відділень за кордоном; забезпечують визнання за кордоном документів про освіту, що видаються в Україні.

Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити: розроблення та реалізацію державної програми підготовки і закріплення кваліфікованих кадрів для розширення міжнародного співробітництва у галузі освіти, організацію їх постійного навчання та підвищення кваліфікації; виконання цільових інноваційних програм, спрямованих на розширення участі України у співробітництві на міжнародному ринку освітніх послуг; фінансову та консультаційну підтримку.

Освіта в Україні є відкритим соціальним інститутом. Суб'єкти системи освіти співпрацюють з міжнародними інституціями та організаціями, які для здійснення своєї діяльності покликані залучати педагогів, дітей та молодь з метою набуття ними соціальної компетентності й досвіду у питаннях взаєморозуміння, толерантності, побудови спільного європейського дому, культурного різноманіття і водночас для збереження та примноження власних культурних надбань.

Беручи участь у проєктах і програмах Ради Європи, ЮНЕСКО, Європейського Союзу, ЮНІСЕФ та інших

міжнародних організацій, суб'єкти національної системи освіти не тільки отримуватимуть доступ до інформації про шляхи, засоби і методи розвитку гуманітарної сфери, але й зможуть демонструвати і пропонувати на міжнародному ринку освітні технології та власні напрацювання.

Держава сприяє залученню додаткових ресурсів для створення нових потужних каналів інформаційного обміну з усіма країнами світу, розширенню інформаційної бази національної системи освіти, забезпеченню можливості використання світових банків інформації.

Як важливий засіб утвердження авторитету України на міжнародній арені, розвитку міжнародного співробітництва та залучення додаткових джерел фінансування освіти держава розглядає можливість збільшення обсягів підготовки спеціалістів з числа іноземців та осіб без громадянства.

Реалізація Національної доктрини забезпечить перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства. В результаті цього відбудуться потужні позитивні зміни у системі матеріального виробництва та духовного відродження, структурі політичних відносин, побуті і культурі.

Зростаючий освітній потенціал суспільства забезпечить впровадження новітніх виробничих та інформаційних технологій, що дасть змогу протягом наступних 10–15 років скоротити відставання у темпах розвитку, а надалі істотно наблизитися до рівня і способу організації життєдіяльності розвинутих країн світу

Здобутки та недоліки реалізації державної національної програми реформування вищої освіти. Національна академія педагогічних наук України вважає необхідним здійснення комплексу наступних невідкладних дій загальносистемного значення.

Завершити розпочате оновлення освітнього законодавства з урахуванням уроків минулого, прогнозів інноваційного майбутнього, кращих досягнень європейського і світового досвіду.

Спрямувати освітні зміни на забезпечення реального рівного і справедливого доступу до дійсно якісної освіти. Її кількісні параметри мають бути докорінно доповнені якісними конкурентоспроможними характеристиками. Забезпечити якість освіти насамперед якістю освітнього змісту, що відповідає інноваційному типу прогресу та завданням формування інноваційної людини. Формуватися зміст сучасної освіти має на компетентнісній основі. Запровадити ключовий освітній принцип людиноцентризму в освіті, максимальної реалізації в ній кожного українського громадянина впродовж усього життя. Із стану керівного принципу, провідної ідеї людиноцентризму має бути практично забезпечений усіма можливостями сучасної цілісної освіти в єдності її формальної, неформальної та інформальної складових. Крім людиноорієнтованого змісту, освіта повинна набути гнучкої людиноорієнтованої організації, що дала б змогу максимально індивідуалізувати персональні освітні траєкторії.

На всіх освітніх рівнях створити систему забезпечення якості освіти, яка б включала підсистеми внутрішнього (інституційного) та зовнішнього (національного, галузевого, регіонального) забезпечення якості, а також відповідні органи (агенції) із забезпечення освітньої якості. Це зробить якість освіти справою закладів, а не контролюючих органів.

Запровадити систематичний моніторинг та оцінювання якості освіти шляхом як національних обстежень, так і участі в провідних міжнародних порівняльних дослідженнях успішності учнів, студентів. До того ж, важливо створити систему національного та регіонального ранжування закладів, особливо вищої освіти, за результатами їхньої діяльності, заохочувати входження закладів до авторитетних міжнародних рейтингів світу і Європи. Рух за якість і конкурентоспроможність національної освіти має набути безперервності.

Зберігаючи і зміцнюючи українську національну ідентичність в освіті, необхідно максимально інтегрувати її в європейські і світові освітні та наукові простори. Слід домогтися наукового обґрунтування будь-яких змін в освіті. Її стабільний системний теоретико-методологічний і науково-методичний

супровід має стати аксіомою, «альфою і омегою» провадження освітньої діяльності, розвитку освітньої сфери загалом, кожної її ланки зокрема. За великим рахунком, в умовах інноваційного типу прогресу необхідна і достатня наукова складова повинна стати ключовою ознакою української культури.

Освітні реформи мають супроводжуватися систематичним соціологічним вивченням та відповідним формуванням громадської думки щодо перетворень в освіті.

З огляду на окремі рівні та ресурси освіти головними завданнями є такі.

У *дошкільній освіті*. У стартовій для освіти впродовж життя ланці особливої уваги в нинішній час потребує рання дитяча освіта від 0 до 2 років, ураховуючи, що переважна більшість дітей цього віку здобуває першу освіту поза яслами, у родинному колі зусиллями батьків. Також важливо підготувати дітей передшкільного віку до більш плавного переходу до початкової школи, де вільна гра поступається систематичному навчанню.

У *початковій освіті*. Цю ключову освітню ланку слід зробити більш самодостатньою і завершувати її національним тестування учнів з української мови та математики. Початкова школа має бути максимально наближена до місця проживання учнів.

У *базовій середній освіті*. Зберігаючи повністю загальний характер базової середньої освіти, необхідно підвищити її роль у підготовці учнів до свідомого та обґрунтованого вибору подальшої профільної освіти – академічної чи професійної. Завершення цього рівня освіти також має супроводжуватися загальнонаціональним тестування з основних предметів.

У *профільній середній освіті*. Має бути запроваджена профільність середньої освіти – академічна (у загальноосвітніх ліцеях) та професійна (у професійних ліцеях або професійних коледжах). Щодо конституційного права і обов'язку здобуття повної загальної середньої освіти, то вибір строків її завершення слід залишити за здобувачами впродовж життя, зберігаючи державні гарантії безоплатності та доступності. При цьому повна загальна середня освіта повинна бути 12-річною,

а державна підсумкова атестація проводиться на основі зовнішнього незалежного оцінювання.

У спеціальній освіті. Головним завданням залишається всебічне запровадження інклюзивної освіти як панівної парадигми сучасної освіти осіб з особливими потребами. Але зі збереженням можливості навчання дітей, які не можуть бути охоплені інклюзивною освітою, в спеціальних закладах.

У позашкільній освіті. Потрібно зберегти й удосконалити цю конче потрібну для особистісного розвитку дітей, учнів освіти як невід'ємну складову цілісної освітньої системи.

У професійній освіті. Ця ланка має бути децентралізована з державною підтримкою конституційних зобов'язань щодо надання відповідної освіти. Основними типами навчальних закладів цієї освіти мають стати одно- чи багатoproфільні професійні ліцеї та багаторівневі і багатoproфільні професійні коледжі.

У вищій освіті. Невідкладними завданням є подолання подрібненості та розпорошеності вищої школи, створення укрупнених регіональних університетів зі статусом національних, забезпечення реальної організаційної, академічної, кадрової та фінансової автономії вищих навчальних закладів і їхньої інтернаціоналізації, здійснення вищої освіти на основі досліджень.

В освіті дорослих, післядипломній освіті. Необхідно на основі забезпечення акредитації освітніх програм та сертифікації навчальних курсів, їхнього кредитування та кодифікації, обліку в єдиній базі даних та шляхом запровадження персональної картки здобувача освіти впродовж життя від народження створити умови для органічного поєднання формальної, неформальної та інформальної складових освіти в цілісній й узгодженій освітній системі. Національна система освіти дорослих, післядипломна освіта повинні бути зрозумілими і визнаними в країні і повсюдно в світі.

У вихованні громадян. Важливо продовжити виконання Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо її реалізації, розроблених в НАПН України і схвалених колегією та затверджених наказом МОН

України, а також Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки, затвердженої Указом Президента України.

У психологічному супроводі освіти. Потрібне посилення фундаментальних засад, їхньої прикладної адаптації й експериментальної перевірки щодо психологічної допомоги різним категоріям дітей і дорослих у здобутті освіти, зокрема переміщеним із зони антитерористичної операції. Модернізація освітньої системи, усіх її складових має проходити фахову психологічну експертизу.

У кадровому забезпеченні освіти. Найголовніше завдання забезпечення освіти педагогічними і науково-педагогічними працівниками – підняти їх соціальний статус, заробітну плату до рівня, не нижче середнього по країні. Фахова підготовка освітян має бути істотно вдосконалена і синхронізована з модернізацією освіти.

В інформаційному забезпеченні освіти. Сутнісна інформаційна природа освіти, становлення інформаційного суспільства, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зобов'язують розглядати сучасну інформацію, її доступність як змістову та процесуальну основу якісної освіти, головний освітній ресурс. Навчальні заклади потребують оснащення новими комп'ютерними засобами, доступу до швидкісного Інтернету, електронних освітніх джерел.

У фінансовій підтримці освіти. Назрілою є оптимізація фінансових потоків між різними рівнями та галузями освіти. Необхідно подолати бюджетне недофінансування загальної середньої освіти, підвищити мотивуючу і стимулюючу роль державного і місцевих бюджетів, реально запровадити багатоканальність фінансування, розширити права і відповідальність закладів щодо використання коштів. А головне – система освіти має бути повною мірою адаптована до ринкової економіки України.

Системне, повне і послідовне виконання цих та інших першочергових заходів у національній системі освіти надасть нового імпульсу її розвитку, підвищить якість, конкурентоспроможність, динамізм модернізації, а відтак прискорить входження України до когорти провідних країн світу

Питання для самоконтролю знань:

1. Виділіть об'єкт та предмет методики історії як науки.
2. Визначте завдання курсу методики викладання історії у ЗВО.
3. Як би Ви визначили мету та пріоритетні напрями державної політики в сфері освіти.
4. У чому полягає сутність принципу рівного доступу до здобуття вищої освіти.
5. Яких змін, на Вашу думку, потребує сучасна система освіти України?

РОЗВИТОК УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

- ❖ *Етапи розвитку вищої освіти в Україні.*
- ❖ *Особливості систем вищої освіти у країнах Європи, Азії та Америки.*
- ❖ *Болонський процес як засіб інтеграції і демократизації вищої освіти.*
- ❖ *Стан і тенденції розвитку вищої освіти на сучасному етапі в Україні.*

Ключові слова: *якість освіти, мобільність, європейський простір вищої освіти, Болонський процес, акредитація, європейська кредитна система, заліковий кредит, змістовий модуль.*

Етапи розвитку вищої освіти в Україні. Історія освіти в Україні тісно пов'язана з історією українського народу. Освітня епоха Київської Русі не була державною та систематизованою, а освітні функції виконували церковнослужителі та освічені особи з Візантії та Західної Європи. Багатомісячне перебування під гнітом монголо-татарських орд, польських, литовських та угорських феодалів вплинуло на існування роздробленості освіти. У XVI–XVII ст. міське населення України організовувалися в братства, які відкривали школи, друкарні, згуртовували культурні сили. Братські школи засновували і вищі навчальні заклади.

У 1632 році шляхом об'єднання Київської братської та Лаврської шкіл було створено перший вищий навчальний заклад в Україні – Києво-Могилянську колегію, в якій навчалися переважно діти української шляхти, старшини, духівництва, багатих міщан і козаків. У 1701 році Києво-Могилянська колегія отримала титул та права академії і почала називатися Київською академією, названо на честь митрополита Петра Могили. Навчання в ній носило переважно загальноосвітній характер. Курс навчання продовжувався 12 років і поділявся на вісім класів: підготовчий, молодший, граматики, синтаксису

і вищі – поетики, риторики, філософії та богослов'я. Студенти отримали філологічну підготовку, вивчали мови (слов'янську, українську літературну, грецьку, латинську, польську), опанували поетичне і риторичне мистецтво, класичну грецьку, римську і частково середньовічну літературу, студіювали історію, географію, філософію і богослов'я. Приймали в академію молодь усіх станів. У ній навчалися вихідці з Лівобережжя, Запорожжя, Західної України, Закарпаття. Щорічно тут одержували освіту від 500 до 2000 студентів. Київська академія була також важливим просвітницьким центром. Вона заснувала колегії в Гощі, Вінниці, Кременці, Чернігові, Харкові і Переяславі. З 40-х років XVII ст. в академії здобували освіту і молодь з за кордону. У 1862 році академія переведена до Полтави.

Визначну роль у розвитку освіти на західноукраїнських землях відігравав Львівський університет. 20 січня 1661 року польський король підписав диплом, що надавав Львівській езуїтській колегії статус академії і титул університету. В університеті діяли два відділи – філософський і теологічний.

Освітній процес в університеті завершувався отриманням наукового ступеня – ліценціата, бакалавра, магістра, доктора наук. У 1773 році з ліквідацією ордену езуїтів головним завданням вищої освіти, у тому числі Віденського, Празького і Львівського університетів визначено підготовку професійних кадрів – вчителів, суддів і священників.

У 1809 році засновано Київську гімназію, згодом (1811) її було віднесено до вищих навчальних закладів. У 1805 році відкрито Харківський університет.

У 1834 р. створено Київський університет. Крім привілейованих чоловічих навчальних закладів відкривались станові жіночі навчальні заклади – інститути шляхетних дівчат у Харкові (1812), Полтаві (1817), Одесі (1828), Керчі (1835), Києві (1838). У 1865 р. почав функціонувати Новоросійський університет в Одесі. У 1875 р. створено Чернівецький університет. У 1945 р. – Ужгородський державний університет.

На початку XX ст. кількість студентів в університетах збільшилась у середньому більш ніж удвічі. Усього в Україні до 1917 р. діяло 27 закладів вищої освіти, в яких навчалось понад

35 тисяч студентів. У 1918 році університет Св. Володимира в Києві, Харківський і Новоросійський (Одеський) стали державними університетами.

У перші роки радянської влади виникли своєрідні форми інтеграції науки, вищої освіти і виробництва. Один із прикладів такої інтеграції стали Інститути інженерів-електриків-виробничників. Студенти чотири дні в тиждень працювали на заводі, протягом двох днів по 10 годин займалися в інституті, не було залікових сесій, іспит з вивченого предмету складався одразу. Нова концепція практицизму і професіоналізму знайшла своє відображення в рішенні наради «Про реформу вищої школи» (1920), що передбачала створення вузькоспеціалізованих факультетів із трирічним терміном навчання. У 1921 р. на основі старих університетів почали створювати інститути народної освіти: Київський, Харківський, Одеський, Катеринославський.

Але з 1 вересня 1932 р. відновлені університети в Харкові, Києві, Одесі та Дніпропетровську. За короткий термін вони стали науковими та освітніми центрами України. У 1939 р. до цих університетів приєдналися Львівський та Чернівецький університети. Напередодні Другої світової війни в УРСР нараховувалось 129 вищих навчальних закладів. У 1938 р. затверджено однотипні для усіх університетів країни навчальні плани. Під час Другої світової війни державні вищі навчальні заклади евакуйовано в східні райони СРСР. Після звільнення тимчасово окупованої території України в ній оновили роботу 154 вищих навчальних закладів.

У 1974–1975 рр. на основі чинних навчальних планів створено робочі навчальні плани, в яких визначалася кількість годин, витрачених студентами на самостійну роботу з кожної дисципліни. У 1984 р. в УРСР функціонувало 146 вищих навчальних закладів, у тому числі університетів – 9, технічних вищих навчальних закладів – 50, сільськогосподарських вищих навчальних закладів – 17, вищих навчальних закладів економіки і права – 10, педінститутів – 30, вищих навчальних закладів охорони здоров'я – 15, вищих навчальних закладів фізкультури і спорту – 3, культури і мистецтв – 12.

Після здобуття в 1991 р. незалежності Україна почала формувати власну політику і систему вищої освіти. У спадок країна отримала специфічну систему освіти СРСР. Головні її недоліки були пов'язані як з надмірною централізацією, так і з залишковим принципом фінансування. У 90-х роках спостерігалась тенденція реорганізації великих інститутів в університети. Запроваджено ступеневу структуру підготовки фахівців. Ступеневість вищої освіти полягає у здобутті різних освітньо-кваліфікаційних рівнів на відповідних етапах (ступенях) вищої освіти: молодший спеціаліст, бакалавр (базова вища освіта), спеціаліст, магістр (повна вища освіта).

1 липня 2014 р. прийнято новий Закон України «Про вищу освіту», який вступив в дію 6 вересня 2014 р. і встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами на принципах автономії вищих навчальних закладів, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

Особливості систем вищої освіти у країнах Європи, Азії та Америки. Стан освіти в зарубіжних країнах має свої особливості. Наприклад, у Німеччині налічується 345 навчальних закладів, більшість з яких державні (98%). Основу системи освіти складають університети. До вищих навчальних закладів не університетського типу відносять професійні вищі школи у сферах бізнесу, економіки. Сервісних послуг, сільського господарства. Найбільш престижним вузом Німеччини є Гейдельберзький університет, який засновано у 1386 р. На регіональному рівні ВНЗ підпорядковуються земельним профільним міністерствам. У кожній із земель діє свій закон про вищу освіту, складений на основі Федерального закону про вищу освіту. В основному вища освіта у Німеччині є безоплатною. У 2000 р. видатки на освіту склали 5,55% ВВП. Головним

принципом вищої освіти є «академічна свобода», яка дозволяє студенту самостійно обирати навчальні дисципліни.

Систему вищої освіти *Франції* складають 87 університетів, з яких лише п'ять – приватні. При університетах є спеціалізовані інститути. Держава є основним джерелом фінансування освіти і залишає за собою основні функції управління освітньою діяльністю. Більшість закладів вищої освіти підпорядковано профільним міністерствам. Навчання – безкоштовне, але студенти сплачують за використання інфраструктури студмістечок, проживання, харчування тощо.

Система вищої освіти *Іспанії* відзначається винятковою однорідністю, адже аж 98% студентів навчаються в університетах: поза якими готують лише фахівців з туризму, ремесл та деяких інших видів занять. З 52 університетів 7 – недержавні. Серед університетів більшість мають класичний набір програм навчання, але є кілька політехнік, а також Відкритий університет дистанційного навчання. Університети мають досить складну структуру і пропонують курси, програми та кваліфікації різного рівня. Так, на факультетах (Facultad Universitaria) передбачено програми тривалістю 4–5 років із присудженням повного диплома (Licenciado). Вищі технічні школи (Escuela Tecnica Superior) після 4–5 років навчання присуджують дипломи вищих інженерів. Університетські (Escuela Univers) та інженерно-технічні (Escuela Tecnica de Ingenieria) школи надають дипломи після трьох років навчання. До сектору неуніверситетської вищої освіти входять інститути, що видають два види дипломів: еквівалентний, де університетських Diplomado or Licenciado за умови виконання програм, подібних до університетських (А), і нижчий від університетських диплом простіших програм мистецьких фахів (Б). Диплом А надають Військова Академія, інститути туризму, цивільної авіації та теологічні заклади (усі вони не підпорядковані Міністерству освіти і науки). Дипломи Б надають інститути та професійні школи з легшими умовами вступу і простими програмами (музика, співи, дизайн та інші мистецькі фахи). Професорсько-викладацький склад закладів вищої освіти в Іспанії поділяється на чотири категорії: професори, виконувачі обов'язків професорів, викладачі-заступники,

викладачі-асистенти. Професор повинен мати докторський диплом, викладати і проводити наукові дослідження. Наступні дві категорії теж повинні мати звання доктора, лише для викладачів-асистентів достатньо повного диплома університету чи еквівалентного ЗВО, однак для отримання права на роботу вони складають ще професійний екзамен. Уряд та Університетська рада докладають чимало зусиль для стимулювання викладачів до підвищення свого академічного і професійного рівня (стажування за кордоном, курси підвищення кваліфікації тощо).

У США більше 2500 коледжів з чотирьохрічним курсом навчання (бакалаври) та університетів, у яких навчаються майже 15 млн. студентів (біля 600 тис. – іноземці). Разом з приватним існує державна вища освіта. Система вищої освіти США теж децентралізована. Кожен штат має повноваження проводити свою освітню політику у відповідності до федерального закону про освіту. Кожен університет має свою систему оцінки знань і диплом. Студентів приваблює перш за все можливість вибору навчальних дисциплін та практична направленість освіти. Останні 10 років США акцентують увагу на науковій діяльності університетів, роблячи ставку на розвиток наукового потенціалу країни. З 2002 р. державна політика у сфері освіти направлена на підвищення якості і доступності освіти у країні. У 2004 р. видатки на освіту склали 2,3% ВВП.

Японія має біля 600 університетів, з яких 425 – приватні. У вищих навчальних закладах навчається біля 2,5 млн. студентів. Однак у цій країні багато «карликових» університетів, в яких іноді навчається всього 200-300 студентів. У всіх вузах навчання платне. В залежності від престижності навчального закладу і популярності спеціальності вартість навчання складає від 5 до 100 тис. доларів. Розмаїть мережі навчальних закладів призвело до зниження якості освіти. Бувший президент університету Тама Григорі Кларк назвав ситуацію в японських вузах «освітнім комунізмом», коли студенти роблять вигляд, що вони навчаються, а викладачі вдають, що вони навчають. виправити дану ситуацію повинна освітня реформа 2001 р., зміст якої полягає у скороченні вищих навчальних закладів за рахунок їх об'єднання у національні університетські корпорації. Крім того

планується впровадити наукову діяльність в освітній процес, про що свідчить лозунг: «30 нобелівських лауреатів за 50 років».

Болонський процес як засіб інтеграції і демократизації вищої освіти. Основна концепція – участь вищої освіти України у перетвореннях має бути спрямована лише на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а не на втрату кращих традицій і зниження національних стандартів якості. Слід зазначити, що спроби надати вищій школі загальноєвропейського характеру фактично розпочалися ще у 50-і роки минулого століття з підписання так званої Римської угоди.

У подальшому ці ідеї знаходили свій розвиток у рішеннях цілого ряду конференцій міністрів освіти європейських країн, і зокрема:

Лісабонська конвенція під егідою Ради Європи, «Про визнання кваліфікацій» (1997). декларує наявність і цінність різноманітних освітніх систем і ставить за мету створення умов, за якими більшість людей, скориставшись усіма цінностями і здобутками національних систем вищої освіти і науки, зможе бути мобільними на європейському ринку праці.

Сорбонська декларація (1998), коли міністри освіти Франції, Німеччини, Великобританії та Італії підписали так звану Сорбонську декларацію, яка починається словами: «Останнім часом європейський процес набув надзвичайно великого розвитку. Та якими б суттєвими не були ці здобутки, вони не повинні затіняти той факт, що Європа – це не лише зона євро, банків та економічних інститутів: вона також має бути Європою знань».

Болонська конвенція стала основою для розвитку Болонського процесу. Вона підписана **19 червня 1999 р.** 29 європейськими країнами. «Болонським процесом» в останні роки прийнято називати діяльність європейських країн, яка спрямована на те, щоб зробити узгодженими системи вищої освіти цих країн.

Основний зміст Болонської декларації полягає в тому, що країни учасниці зобов'язалися до 2010 р. привести свої освітні системи у відповідність до єдиного стандарту.

Вихідні позиції учасників процесу у тексті Болонської декларації формулюються наступним чином: «Європа знань»

є на сьогодні широко визнаним незамінним фактором соціального і людського розвитку, а також невід'ємною складовою зміцнення та інтелектуального збагачення європейських громадян.

Болонський процес – один з інструментів не лише інтеграції в Європі і в Європу, а й інструмент загальної світової тенденції нашого часу – глобалізації. Європейська спільнота має намір зробити внесок в якісну освіту шляхом заохочення країн-учасниць до сприяння підвищенню якості власної освіти. Сьогодні східноєвропейські країни лише починають приймати Болонські ідеї.

Продовженням Болонських ідей стали такі навчально-наукові організаційні заходи: Саламанська конференція європейських ВНЗ (Саламанка, 2001 р.); Празьке комюніке міністрів європейських країн (Прага, 2001 р.); Берлінське комюніке міністрів європейських країн (Берлін, 2003 р.); Бергенська конференція міністрів європейських країн (м. Берген, Норвегія, 19 травня 2005 р.).

Основна ідея цих документів – *двоступенева структура вищої освіти, використання системи кредитів ECTS, міжнародне визнання бакалавра, як рівня вищої освіти, що надає особі кваліфікацію та право продовжувати навчання за програмами магістра в інших європейських країнах.*

Головними причинами, що зумовили даний процес, є:

1. Докорінні перетворення в економічних системах всіх розвинених країн. Можна стверджувати, що нині відбувається небувала за масштабами революція в економічній сфері.

2. Друга причина пов'язана з тим, що нині конкуренція все більше переноситься в наукову сферу. Сьогодні виграє той, хто здатний швидше розробити і впровадити у виробництво новий товар. Враховуючи те, що наука та творчість починають відігравати провідну роль у розвитку економіки, організації та фірми прагнуть набирати собі не просто високоосвічені кадри, а молодь до 30-ти років, яка здатна до нестандартного продуктивного творчого мислення.

3. Третьою причиною виступає внутрішня зацикленість національної системи освіти. Практика довела, що система

освіти, не пов'язана з виробництвом, не може готувати спеціалістів для практичної роботи.

4. Прагнення об'єднати розрізнені потенціали європейських країн в єдиний економічний механізм. Адже після створення Європейського Союзу, введення єдиної грошової одиниці (євро) Європа мала б бути єдиною. Проте реально цього не відбулося. Виникли проблеми з різними рівнями підготовки фахівців та трудовими законодавствами європейських країн, що стало на перешкоді переміщенню населення в межах Європи з метою одержання роботи через відмінність дипломів про вищу освіту.

5. Сполучені Штати Америки значно випереджають Європейські країни по цілому ряду показників, які відносяться до системи освіти. *Перший показник* – це частка вже підготовлених фахівців, що мають вищу освіту. В Європі цей показник вдвічі нижчий ніж в Сполучених Штатах. *Другий показник* – це кількість іноземних громадян, що навчаються в країні. В США число іноземних студентів перевищує 500 тисяч осіб. Ця цифра значно переважає кількість студентів-іноземців, які опановують знання в європейських університетах. *Третій показник* – це розвиток науки й інтенсивність нарощення наукового потенціалу. Сполучені Штати Америки на фінансування наукових досліджень щороку виділяють більше 3% від валового національного доходу. Країни Європи вкладають в науку в середньому 1,9%.

Отже, постало питання про те, що якщо країни Європейського співтовариства не зможуть інтегруватися повністю, то роздрібнена і розрізнена економіка Європи не зможе бути економічно ефективною, протистояти зростаючому конкурентному опору США та Японії.

Цілі Болонського процесу полягають у наступному:

- підвищення якості освітніх послуг та набуття європейською освітою незаперечних конкурентних переваг;
- розширення доступу до європейської освіти;
- формування єдиного ринку праці вищої кваліфікації в Європі;
- розширення мобільності студентів та викладачів;

- прийняття порівнюваної системи ступенів вищої освіти з видачею зрозумілих в усіх країнах Європи додатків до дипломів;

- підвищення рівня конкурентоспроможності Європейської системи вищої освіти.

Принципи Болонського процесу:

1. Введення двох циклів навчання. Перший цикл для одержання ступеню бакалавра з тривалістю навчання 3–4 роки. Другий цикл для одержання ступеню магістра (1–2 роки навчання після бакалаврату) або для одержання ступеню доктора.

2. Введення кредитної системи. Пропонується ввести в усіх національних системах освіти єдину систему обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах. Систему пропонується зробити накопичуваною, здатною працювати в рамках концепції «навчання протягом всього життя».

3. Контроль якості світи. Оцінка якості освіти буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях та навичках, які набули випускники. Оцінку будуть давати незалежні акредитаційні агентства.

4. Розширення мобільності. Передбачається на основі виконання попередніх пунктів розвиток мобільності студентів та викладацького складу.

5. Забезпечення працевлаштування випускників. Проголошується орієнтація ВНЗ на кінцевий результат: знання випускників мають застосовуватись і використовуватись в усій Європі.

6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із завдань, що мають бути вирішені в ході Болонського процесу, залучення в Європу великої кількості студентів з інших регіонів світу.

7. Вища освіта повинна ґрунтуватися на наукових дослідженнях. Викладачі повинні обов'язково мати тему наукових досліджень і пов'язувати її з навчальним процесом. Залучати студентів до науково-дослідної роботи.

Варто зазначити, що вищенаведені принципи ґрунтуються на основі статуту європейських університетів ХІХ століттях, який визначає три основні функції закладу вищої освіти:

1 - освітня (просвітницька, виховна); 2 - культурологічна;
3 - наукова.

Стан і тенденції розвитку вищої освіти на сучасному етапі в Україні. Система освіти суспільства має відповідати його стратегічним завданням. Як наголошується в Національній доктрині розвитку освіти, освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. Проте стан справ у галузі освіти, темпи та глибина перетворень не повною мірою задовольняють потреби особистості, суспільства й держави. Глобалізація, зміна технологій, перехід до інформаційно-технологічного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу, потребу в радикальній модернізації галузі; ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем.

Особливе місце в загальнодержавній системі освіти України займають вищі навчальні заклади. Вони насамперед мають працювати на перспективу розвитку суспільства. Як підкреслює академік В.П. Андрущенко, вища школа покликана формувати інтелект нації. Від цього залежить майбутнє. Парадигма розвитку освіти України у XXI ст., зокрема вищої, зумовлюється якісними характеристиками суспільства майбутнього. За прогнозами вчених-футурологів, XXI ст. характеризуватиметься такими основними проявами: розвитком інформаційних технологій, загальною комп'ютеризацією та системним програмуванням усіх сфер виробництва, широким використанням лазерної техніки й мікропроцесорів, застосуванням телекомунікацій зі зворотним зв'язком, використанням нових полімерних матеріалів, появою нових джерел енергії. Усе це змінить ритм і стиль суспільного й індивідуального життя людей, що стануть інтенсивнішими, індивідуально відповідальними, творчими. Життя вимагатиме інтелектуально розвиненої особистості,

базовим компонентом духовного світу якої будуть саме фундаментальні знання й здатність до самоосвіти в контексті інформації, обсяги якої постійно зростають.

Викладене зумовлює формування нових вимог до освіти, насамперед професійної. Вона має бути фундаментальною, базуватися на найновіших досягненнях науки, здійснюватися за новітніми педагогічними технологіями. При цьому не можна забувати, що нинішній фахівець має володіти високою професійною культурою, морально-духовними цінностями, щоб не вступити в конфлікт з довкіллям. Суспільно неконтрольований розвиток техніки й технології, впровадження гігантських технічних проєктів спричинили глобальну кризу цивілізації. Вихід з неї можливий лише шляхом здійснення освітньо-інтелектуальної, освітньо-виховної революції в системі освіти, й передусім у професійній освіті. Адже більшість випускників технічних закладів вищої освіти отримують могутню зброю – інформаційні, енергетичні, технологічні та інші системи, які без належної інтелектуальної та моральної підготовки можуть виявитися небезпечним знаряддям у руках «божевільних».

Сучасні вчені-інженери в різних галузях науки (особливо технічної, біологічної, хімічної) мають організовувати свою діяльність на засадах гуманізму, високої моральності, стояти «на плечах» велетнів духу Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Миколи Бердяєва, а не на силі інтегральних схем.

Людина, в якої не сформовані гуманістичні засади і життєдіяльність якої проходить у залізобетонному середовищі, в колі комп'ютерних технологій, духовно деградує, вироджується. «Людське» і «духовне» в її існуванні заміщується «холодним металом». Як застерігав свого часу М. Бердяєв, «безсердечна техніка» повстає проти людини, виривається з-під її влади й хоче уподібнити людину собі. Це породжує масштабні суперечності між діяльністю розумної людини і технічними монстрами, нею створеними, що може призводити до виникнення катастроф планетарного масштабу. Винахідники водневої зброї А. Сахаров та І. Курчатова, усвідомивши потенційні наслідки застосування свого «дітища», повстали проти себе, проти власної ідеї.

А. Сахаров узагалі виступив проти подальшої розробки технологій ядерної енергії, а І. Курчатова спрямував свої наукові пошуки на використання атомної енергії у мирних цілях, хоча й це, як виявилось у випадку з Чорнобилем, досить небезпечно. Так само досягнення біологів-генетиків у галузі генної інженерії, зокрема розробка технологій клонування живих організмів, приховують у собі чимало загроз.

Усе це потребує підходів до організації життєдіяльності людини, які ґрунтуються на засадах екологічно безпечних, життєоберігальних, життєвідтворювальних, життєстверджувальних начал, однаково актуальних стосовно людини і природи. Треба йти шляхом, який окреслив В.І. Вернадський, – вчитися жити в умовах ноосфери.

Як бачимо, перед суспільством планети постає низка складних проблем. До їх розв'язання знову-таки треба підходити з позиції, яку визначив стародавній філософ Протагор: «Людина – міра всіх речей».

Професійна школа, яка об'єднує вищі навчальні заклади всіх рівнів, має зробити рішучий крок до розв'язання цих проблем. ВНЗ і науково-дослідні інститути України володіють достатнім науковим та інтелектуальним потенціалом, щоб упродовж 10–15 років перебудувати систему професійної підготовки фахівців у світлі нових світоглядних, соціальних і економічних потреб.

Відтак освітня діяльність має ґрунтуватися на таких основних постулатах:

1) відповідність освіти потребам соціально-економічного розвитку суспільства;

2) забезпечення інтелектуального розвитку особистості, оволодіння нею ефективними методами самостійної пізнавальної діяльності;

3) формування у молодих поколінь високих морально-духовних якостей на засадах загальнолюдських і національних цінностей;

4) розвиток високої екологічної культури й відповідальності за збереження довкілля, готовності провадити доцільну життєдіяльність в умовах ноосфери.

Розв'язання цих складних завдань залежить передусім від цілеспрямованої, науково обґрунтованої діяльності педагогів

вищої школи, які володіють науковими знаннями з теорії освіти. Упродовж попередніх десятиліть методика викладання у вищій школі, педагогіка вищої школи як науки розвивалася надто повільно. Організація навчально-виховного процесу у ВНЗ здійснювалася не на наукових засадах, а за принципом наслідування, копіювання, шляхом «спроб і помилок». Переважна більшість викладачів вищої школи різних рівнів залучалася до науково-педагогічної та педагогічної роботи, не маючи достатньої (або й ніякої) теоретичної підготовки з методики, педагогіки вищої школи. У частини науково-педагогічних працівників склалося скептичне ставлення до цієї науки. Навіть у системі підготовки науково-педагогічних кадрів через магістратуру та аспірантуру читання курсів «Методика викладання у вищій школі», «Педагогіка вищої школи» не завжди передбачається навчальними планами.

В Україні, як і в інших пострадянських державах, не було науково-дослідних інститутів, які б досліджували проблеми педагогіки та методики вищої школи. Зрозуміло, що все це було перешкодою у розвитку вищої школи, стримувало процеси її модернізації, оновлення форм і методів навчання.

Лише у 90-х роках минулого століття в Україні відбулися певні зрушення: створені науково-дослідні інститути педагогіки і психології професійної освіти, вищої школи; започатковані періодичні видання, присвячені проблемам організації навчально-виховного процесу у вищій школі; з'явилися ґрунтовні дослідження А.М. Алексюка, В.І. Бондаря, В.М. Галузинського, М.Б. Євтуха, О.Г. Мороза, В.П. Гондюла, В.М. Нагаєва та ін. з педагогіки вищої школи та методики викладання у вищій школі.

Майже до середини минулого століття вважалося, що людина після досягнення зрілості (20 років) перебуває в стані «психічної закам'янілості» й нездатності до навчання, а тому психологія і педагогіка розвивалися в основному як науки, що стосуються дітей. Вік навчання у вищій школі охоплює період пізньої юності і ранньої зрілості (17–23 роки). Якщо у навчанні та вихованні студентів молодших курсів можна певною мірою керуватися положеннями шкільної психології і педагогіки, то

на старших курсах потрібні інші підходи, необхідні знання психології дорослої людини, андрагогіки.

Організація навчально-виховного процесу у вищій школі України потребує модернізації, яка може бути здійснена лише на засадах наукової педагогіки та методики викладання у вищій школі. Метою курсу є розкриття сутності процесу навчання історії у вищій школі, основних методів, засобів і форм організації навчального процесу, особливостей взаємозв'язку і взаємовпливу науково-педагогічної діяльності викладачів та навчальної діяльності студентів. Визначальним аспектом методики вивчення курсу є особистість студента з її потребами та інтересами, індивідуальним рівнем базових знань і сформованості вмінь тощо.

Найважливішими завданнями вивчення курсу методики викладання історії у вищій школі є:

- поглиблення, конкретизація змісту основних понять, ідей та закономірностей, засвоєних студентами магістратури під час опанування циклу психолого-педагогічних дисциплін, методики викладання історії в загальноосвітніх навчальних закладах;

- озброєння майбутніх викладачів історії знаннями про закономірності методики викладання історії у вищій школі, основні етапи розвитку теорії та практики навчання історії;

- засвоєння магістрантами-істориками зв'язків між сучасними підходами до вирішення найбільш актуальних проблем теорії та практики навчання історії й передовими методичними системами минулого;

- формування у студентів магістратури потреби у постійному вдосконаленні своєї методичної майстерності та стійкого інтересу до вивчення новітніх досягнень методичної науки і передової педагогічної практики;

- озброєння майбутніх викладачів історії методами наукового аналізу як власного педагогічного досвіду, так і досвіду колег;

- формування професійного мислення викладача історії.

Після вивчення курсу студенти повинні набути методичних знань щодо написання планів і текстів лекційних занять,

рецензій на підручники і навчальні посібники, викладу власного бачення тем, що вивчаються, розроблення практичних занять із фіксацією пізнавальних завдань і методів контролю їх виконання.

Крім цього, студенти повинні набути певних вмінь – обговорювати плани і тексти лекцій, рецензії на підручники та навчальні посібники, аналізувати запропоновані варіанти авторських навчальних програм історичних курсів, моделювати ситуації семінарських занять, самостійно опрацьовувати історичний матеріал і проводити критичну роботу з історичними текстами, опановувати методи складання історичних питань, завдань і вправ з історії, розрізняти та застосовувати на практиці різні форми контролю з історичних дисциплін, структурувати вільний час та самостійну роботу студентів, оволодіти принципами створення дистанційних курсів з історичних дисциплін, усвідомлювати інтелектуальний потенціал як викладача, так і студента.

Методика викладання у вищій школі – це галузь педагогічної науки, яка вивчає цілі, зміст, форми, методи і засоби викладання у вищій школі.

Методики викладання класифікують наступним чином:

- загальна методика (викладання всіх навчальних дисциплін);
- особлива методика (викладання окремої дисципліни);
- часткова методика (викладання окремих тем, розділів тієї чи іншої дисципліни).

Наукові засади викладання у вищій школі – це ті вимоги які висувають інші науки до викладання. Розрізняють такі наукові засади:

методологічні – вимоги, які висуває до викладання філософія як методологія, а в філософії це принцип філософського методу пізнання, який полягає у тому що: розглядати процеси і явища суспільного життя потрібно у взаємозв'язках і взаємо-обумовленостях; розгляд явищ і процесів суспільного життя в розвитку; розгляд практики як критерію істини; конкретність істини (абстрактної істини не існує);

науково-педагогічні – це ті вимоги які висуває педагогіка до викладання;

логічні – ті вимоги які висуває логіка до викладання: забезпечення послідовного вивчення соціально економічних дисциплін; забезпечення логічної послідовності кожної окремої дисципліни; дотримання законів логіки у викладенні;

психолого-педагогічні – ті вимоги які висуває психологія до викладання: врахування особливостей психології студентів; врахування психологічних особливостей праці викладача; врахування психологічних особливостей спілкування викладача і студентів; врахування психологічних особливостей сприйняття знань.

Система освіти України, її структура. Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави, визначається в Законі України «Про освіту» (2017).

Існує велика кількість визначень поняття «освіта», наприклад:

освіта – це розповсюдження наукових знань;

освіта – сукупність знань, здобутих у процесі навчання;

освіта – процес засвоєння знань та загальний їх рівень;

освіта – це процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок;

освіта – сукупність систематизованих знань, умінь, навичок, поглядів, переконань, набутих в результаті навчання в навчальному закладі або шляхом самоосвіти;

освіта – процес і результат оволодіння системою наукових знань та пізнавальних умінь і навичок, формування на цій основі світогляду, моральних та інших якостей особистості, розвитку її творчих сил і здібностей.

Структура й доцільність створеної в державі системи освіти характеризують її ефективність і перспективність розвитку. У Законі України «Про освіту» (ст. 10 *Складники та рівні освіти*) визначено таку *структуру системи освіти*: дошкільна освіта; повна загальна середня освіта; позашкільна освіта; спеціалізована освіта; професійна (професійно-технічна) освіта; фахова

передвища освіта; вища освіта; освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта.

Крім того, встановлюються такі *освітні рівні* дошкільна освіта; початкова освіта; базова середня освіта; профільна середня освіта; перший (початковий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти; другий (базовий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти; третій (вищий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти; фахова передвища освіта; початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти; перший (бакалаврський) рівень вищої освіти; другий (магістерський) рівень вищої освіти; третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень вищої освіти.

Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти відповідає п'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікації і передбачає здобуття особою загальнокультурної та професійно орієнтованої підготовки, спеціальних умінь і знань, а також певного досвіду їх практичного застосування з метою виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад у відповідній галузі професійної діяльності.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти відповідає шостому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікації і передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю.

Другий (магістерський) рівень вищої освіти відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікації і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності.

Третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти відповідає восьмому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікації і передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем

у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Науковий рівень вищої освіти відповідає дев'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає набуття компетентностей з розроблення і впровадження методології та методики дослідницької роботи, створення нових системоутворюючих знань та/або прогресивних технологій, розв'язання важливої наукової або прикладної проблеми, яка має загальнонаціональне або світове значення.

Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти: молодший бакалавр; бакалавр; магістр; доктор філософії; доктор наук.

Молодший бакалавр – це освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 90–120 кредитів ЄКТС. Особа має право здобувати ступінь молодшого бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Бакалавр – це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180–240 кредитів ЄКТС. Обсяг освітньо-професійної програми для здобуття ступеня бакалавра на основі ступеня молодшого бакалавра визначається вищим навчальним закладом. Особа має право здобувати ступінь бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним

закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90–120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми – 120 кредитів ЄКТС.

Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків. Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.

Ступінь магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування здобувається на основі повної загальної середньої освіти і присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми, обсяг якої становить 300–360 кредитів ЄКТС.

Крім того виділяють наукові ступені: доктор філософії; доктор наук.

Доктор філософії – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді. Особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі).

Особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь доктора філософії поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30–60 кредитів ЄКТС.

Наукові установи можуть здійснювати підготовку докторів філософії за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність. Наукові установи можуть також здійснювати підготовку докторів філософії за освітньо-науковою програмою, узгодженою з вищим навчальним закладом. У такому разі наукова складова такої програми здійснюється у науковій установі, а освітня складова – у вищому навчальному закладі.

Доктор наук – це другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв’язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях. Ступінь доктора наук присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу чи наукової установи за результатами публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Питання для самоконтролю знань:

1. Виділіть основні етапи розвитку вищої освіти України.
2. Визначте основні особливості систем вищої освіти країн світу.
3. Перерахуйте історичні етапи розвитку Болонського процесу.
4. У чому полягає адаптація вищої освіти України у Європейський освітній простір?
5. Охарактеризуйте основні зміни, які відбулися у системі вищої освіти України.

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

- ❖ *Сутність процесу навчання. Принципи навчання історії у ЗВО.*
- ❖ *Структура історичних знань здобувачів.*
- ❖ *Особливості викладання історичних дисциплін у закладах вищої освіти.*
- ❖ *Сутність поняття «форми організації навчання». Розвиток і становлення організаційних форм навчання.*

Ключові слова: *процес навчання, компоненти навчання, навчальний історичний матеріал, історичні знання, форми організації навчання, лекції, семінарські, лабораторні заняття, колоквиуми, консультації, екскурсії, курсові та дипломні роботи, заліки, іспити.*

Сутність процесу навчання. Принципи навчання історії у ЗВО. Навчально-виховний процес складається з наступних компонентів: викладача, використовувані ним методи, прийоми і засоби навчання, здобувача освіти, який працює під керівництвом викладача в аудиторії або самостійно вдома, забезпечення навчального процесу наочністю й технічними засобами.

Навчання як один з видів суспільної діяльності складається з двох взаємопов'язаних процесів – викладання й навчання.

Викладання – *упорядкована діяльність викладача в процесі навчання, спрямована на реалізацію цілей навчання (освітніх завдань); забезпечення управління навчально-пізнавальною діяльністю здобувачів, формування майбутніх фахівців.*

Навчання – *цілеспрямований процес засвоєння здобувачами знань, оволодіння вміннями і навичками, у ході якого на основі пізнання, практичних вправ та набутого досвіду формуються якості спеціаліста у різних сферах суспільства.*

Власне **процес навчання** – *це динамічна взаємодія (співробітництво, партнерство) викладача та здобувачів, у ході якого здійснюється стимулювання і організація активної навчально-пізнавальної діяльності здобувачів з метою засвоєння системи наукових знань, умінь, навичок, розвитку особистості.*

Більш детальніше слід зупинитися на характеристиці компонентів навчання. Процес навчання формують тісно пов'язані між собою компоненти:

- цільовий;
- стимуляційно-мотиваційний;
- змістовий;
- операційно-діяльнісний;
- контрольню-регулюючий;
- оцінно-результативний.

Цільовий компонент передбачає постановку конкретної мети вивчення навчального матеріалу на занятті, вивчення основ навчальних дисциплін, досягнення освітньої мети вищого навчального закладу.

Стимуляційно-мотиваційний – передбачає створення умов, які спонукають здобувачів до активної навчально-пізнавальної діяльності, формують у них позитивну мотивацію цієї діяльності.

Змістовий компонент передбачає оптимальний відбір предметів навчального плану, змістовність навчальних програм і підручників, продуманість змісту кожного навчального заняття.

Операційно-діяльнісний – означає вдалий відбір методів, прийомів і організаційних форм навчання, оптимальне поєднання різноманітних форм роботи щодо засвоєння здобувачами змісту навчального матеріалу, вироблення в них відповідних умінь та навичок.

Контрольно-регулюючий компонент передбачає контроль за засвоєнням здобувачами знань, набуттям умінь і навичок, внесення необхідних коректив до змісту і методики навчання з метою підвищення ефективності процесу навчання.

Оцінно-результативний компонент означає виявлення рівня знань, умінь і навичок кожного здобувача, визначення причин неуспішності в кожному конкретному випадку і відповідна робота щодо їх усунення.

Для викладача найдоцільнішою є послідовність принципів, яка відповідає логіці його діяльності щодо підготовки до процесу навчання: визначення завдань навчального заняття,

засобів мотивації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів, змісту навчального матеріалу, методів, форм, засобів здійснення контролю.

Сучасні принципи зумовлюють вимоги до всіх компонентів процесу навчання – цільового, стимуляційно-мотиваційного, змістового, операційно-діяльнісного, контрольного-регульовального й оцінно-результативного. Вони утворюють певну структуру основних положень організації навчального процесу.

Насамперед, слід охарактеризувати загальнонаукові принципи викладання. із зазначенням відповідних їм правил навчання, спираючись на які необхідне і при навчанні історії. Зокрема, принцип спрямованості навчання на реалізацію мети освіти, який полягає у тому, що навчання обумовлене потребами суспільства у всебічному і гармонійному розвитку особистості. У психології та педагогіці аргументовано доведена закономірність єдності навчання, розвитку і виховання. Зважаючи на це, необхідно так проектувати завдання на кожному занятті, щоб в єдності реалізовувались навчальна, розвивальна і виховна функції навчання; принцип спрямованості навчання на реалізацію мети освіти, а також принципи науковості, зв'язку теорії з практикою, принцип наочності, свідомості й активності, принцип доступності, принцип систематичності й послідовності, принцип міцності та інші.

Слід підкреслити, що у цілому, сучасна методика викладання повинна спиратися не на засвоєння давно відомих істин, а на створення такої атмосфери навчання, за якої здобувач під керівництвом викладача прагне:

- опанувати факти, дати, образи, події історії;
- вміти інтерпретувати історичний матеріал (діалог з історичним фактом);
- самостійно здобувати додаткові історичні знання;
- робити з історичного матеріалу висновки морального характеру, які б безпосередньо стосувалися його життя.

Структура історичних знань здобувачів. Доцільно розрізняти два таких фундаментальних поняття як «навчальний історичний матеріал» та «історичні знання здобувачів».

Навчальний історичний матеріал – це об'єктивна складова історичної освіти. Це та інформація, яка викладена на сторінках підручників, навчальних посібників або повідомлена викладачем в аудиторії. Така інформація складається з історичних фактів, історичних понять, історичних концепцій, історичних теорій та історичних законів.

Знання – це перевірені суспільно-історичною практикою результати процесу пізнання. Знання знаходять своє відтворення у фактах, уявленнях, поняттях, судженнях, умовиводах, концепціях, теоріях та історичних законах.

Отже, *історичні знання* – це сукупність відкритих історичних наукових фактів та сформованих на їх основі уявлень, понять, суджень, умовиводів, концепцій та теорій. Спеціально відібрані відповідно до вікових особливостей і завдань навчання історичні знання в методиці навчання отримали назву навчального історичного матеріалу.

Слід зазначити, що історичні знання мають дві сторони – *змістовну* та *процесуальну*. До складу змістовної сторони історичних знань входять уявлення і поняття. Процесуальна сторона складається з суджень та умовиводів. Саме завдяки судженням і умовиводам навчальний історичний матеріал перетворюється на історичні знання. На відміну від навчальної інформації, факти і поняття, які входять до складу історичних знань, повинні бути належним чином осмислені, тобто суб'єктивізовані за допомогою суджень та умовиводів.

Необхідно охарактеризувати ще одну важливу складову частину історичних знань здобувачів – *історичні образи*, специфіка яких полягає у тому, що органами чуття здобувачі повинні сприймати історичне минуле. Зробити це звичайним шляхом, тобто так, як це має місце в інших навчальних дисциплінах, абсолютно неможливо. Тому в процесі навчання історії діяльність викладача повинна бути спрямована, насамперед, на створення історичних образів.

Важливо зупинитися та охарактеризувати наступні рівні знань:

репродуктивний (запам'ятовування окремих знань і вмінь, які вимагаються програмою; вміння описати явище без аналізу;

знання окремих фактів з історії; знання умовних позначень, вміння їх позначати на картах, схемах та кресленнях;

конструктивний (уміння застосовувати набуті знання для пояснення окремих явищ; розуміння зв'язку між окремими подіями; уміння підтверджувати розповідь прикладами);

творчий (використання знань в нестандартних умовах; застосування знань для розв'язування нестандартних ситуацій).

Розрізняють також в дидактиці і певні якості знань: *правильність, повнота, усвідомленість, дієвість, системність, міцність*.

Історичний матеріал розподіляють на **фактичний** та **теоретичний**.

Основу *фактичного* матеріалу складають безпосередньо факти, які систематизуються та узагальнюються в подіях, явищах і процесах.

Історичний факт – найдрібніша одиниця історичних знань, знання про минуле, достовірність якого доведена історичною наукою. Специфікою історичного факту є його неповторність і невідтворюваність.

Історична подія – сукупність взаємопов'язаних історичних фактів, що характеризують обмежений у просторі й часі логічно завершений фрагмент минулого. Розрізняють прості і складні події.

Історичне явище – комплекс ознак аналогічних історичних фактів, які мали місце на певній території протягом історичного періоду і певною мірою його характеризують.

Історичний процес – ланцюг взаємопов'язаних у часі причинами і наслідками подій. Історичним процесом є християнізація Русі. Важливо також зазначити, що у методиці визначають головні та неголовні факти і вказати, на що слід повинен звертати увагу викладач при доборі фактів.

На основі ознайомлення з фактами у здобувачів виникають уявлення.

Уявлення – це чуттєвий образ історичної дійсності. Вони утворюються опосередкованим шляхом: через наочні образи та слова (усно – виклад викладачем навчального матеріалу або писемно – текст підручника, історичного джерела тощо).

Одним з провідних способів формування уявлень вважається виклад викладачем навчального історичного матеріалу, який здійснюється за допомогою розповіді та опису.

Необхідно вказати, що розрізняють чотири види розповіді: сюжетну, образну, конспективну та інформативну. Необхідно їх охарактеризувати. Так же слід охарактеризувати види описів: картинний, аналітичний та портретний.

Крім цього, російський методист *М. Студенікін* виділяє ще низку нестандартних прийомів вивчення головних фактів, пов'язаних зі створенням ефекту присутності, – це: персоніфікація, драматизація, уявна подорож, інтерв'ювання персонажів та рольова гра.

Розкриваючи другу складову історичного матеріалу, слід зазначити, що теоретичний матеріал – це вид історичних знань, загальноприйнятих в історичній науці, поняття, судження, умовиводи, оцінки та висновки.

Теоретичний матеріал засвоюється двома шляхами: засвоєння теоретичних положень у готовому вигляді і самостійне здобуття теоретичних знань за допомогою сформованих умінь.

Перший шлях реалізується за допомогою прийомів: пояснення, доведення, розмірковування, порівняльної та узагальнюючої характеристики. Необхідно їх охарактеризувати.

Важливо зазначити, що напрямком роботи викладача історичних дисциплін є формування історичних понять, які є відтворенням історичних подій, явищ і процесів у їх найістотніших зв'язках і відношеннях.

За змістом історичного матеріалу розрізняють наступні поняття:

- економічні;
- суспільні;
- політичні;
- духовно-культурні.

За ступенем узагальнення розрізняють поняття:

- частково історичні;
- загальноісторичні;
- соціологічні.

У формуванні понять у методиці викладання історії визначилися шляхи: **індуктивний** (створення цілісної картини явища на підставі одиничних фактів; визначення суттєвих ознак цього явища; визначення поняття; вправи щодо його застосування) та **дедуктивний** (виділення суттєвих ознак явища через його цілісну картину; вправи щодо застосування визначеного поняття).

Головними умовами успішного формування понять у методиці вивчення історії вважають:

- наявність у здобувачів освіти базових знань, взаємопов'язаних та взаємозумовлених;
- визначення найбільш доцільних сходинок («вузлів») формування понять;
- врахування наявних у здобувачів освіти типових уявлень та образів;
- необхідність раннього введення терміну та ознак понять у матеріал, що передує формуванню поняття;
- розкриття поняття не ізольовано, а спільно із взаємопов'язаними поняттями;
- спрямованість на розвиток мислення учнів;
- пояснення складних понять на спеціальних узагальнюючих заняттях.

Особливості викладання історичних дисциплін у закладах вищої освіти. Методика викладання історії у вищій школі має свої особливості і відмінності від методики викладання історії у середній школі. Виходячи з того, що магістранти під час навчання у бакалавраті оволоділи основами теорії та методики навчання історії, і отримали певний досвід викладання у загальноосвітньому навчальному закладі під час безперервної і виробничої практики у курсі «Методика викладання історичних дисциплін у вищій школі» головні наголоси зроблено на теоретичні та нормативні відмінності викладання у вищій школі та специфіку організації навчання здобувачів.

Необхідно виділити і охарактеризувати дві групи особливостей цього предмету:

- 1) відмінності методики навчання історії від методик навчання інших предметів, що вивчаються у вищій школі;

2) особливості методики навчання історії у вищій школі порівняно з загальноосвітньою.

Перша група відмінностей впливає із специфіки історичних знань, яка виявляється у тому, що: на відміну від природничих наук, в яких факти встановлюються дослідним шляхом, в історії повторення історичного факту виключено, тому вони (факти) встановлюються за різноманітними свідченнями про них (історичні джерела), і тому вони є завжди суб'єктивними, частковими за своєю повнотою і відносними за своєю вірогідністю.

Друга група особливостей полягає у відмінності між історією у вищій і середній школах, які впливають з того, що історія з однієї сторони є дослідницькою наукою, а з другої – навчальною (дидактичною) продукцією. Вони мають різне тлумачення: наукова історія, якої навчають у вищій школі, покликана реконструювати минуле наближаючи нас до істини, а шкільна історія – на основі знань про минуле – виховати законослухняного і лояльного громадянина.

Через це в історичній науці та шкільній історії існують дещо різні підходи й акценти: в історичній науці факти визначаються за історичними джерелами, вони піддаються критиці й аналізу. У шкільній історії факти існують як певна данність і лише головні з них іноді підкріплюються джерелами для підсилення їх значущості та надання більшої достовірності.

Історія як наука оперує всім масивом історичних фактів, проте шкільна історія її ретельно відбирає відповідно до визначеної мети та вікових особливостей учнів. Сам факт береться як абсолютно вірогідний без усіляких суб'єктивних нашарувань. Як наслідок: шкільна історія позбавлена полемізму і сумніву. Шкільна історія слугує засобом долучення молодого покоління до історичної пам'яті народу, через це вона, з одного боку, є консервативнішою за наукову історію і довше зберігає установлені погляди на ті чи інші події; з другого боку – більше зорієнтована на сьогоднішній день, на пошук у минулому способів вирішення актуальних проблем, тому в ній яскравіше знаходять відображення нові інтерпретації.

Слід також звернути увагу на те, що шкільна історія дуже часто поєднує в собі: застарілі історичні концепції і нові

оцінки окремих подій, явищ і процесів; оскільки шкільна історія напряму пов'язана з історичною свідомістю, яка є складовою політичної свідомості, шкільна історична освіта більше за історичну науку та вищу історичну освіту зазнає спроб впливу з боку різноманітних політичних сил, які через зміни у програмах і підручниках намагаються інтерпретувати ті чи інші історичні події, подаючи у вигідному світлі певні партії та рухи, намагаючись тим самим підвищити рейтинги їх сучасним послідовникам; на відміну від історії у вищій школі, де матеріал подається, враховуючи різні погляди на проблему та інтерпретації подій, шкільна історія має справу вже з виваженим матеріалом, за яким у суспільстві досягнуто консенсусу і лише у старших класах припускає ознайомлення з різними поглядами вчених і політиків на історичні події, явища та процеси; оскільки основна маса учнів навчаючись у школі, озброюється знаннями, що стають підґрунтям їх історичної свідомості, більше до систематичного курсу історії не звертаючись, ці знання мають бути міцними.

Крім специфіки історичних знань, які опановують здобувачі у ЗВО, своєрідність методики навчання історії вищої школи полягає в тому, що вона має озброїти молодих людей методами наукового пізнання (загальнонауковими, специфічно-історичними та міждисциплінарними).

Сутність поняття «форми організації навчання». Розвиток і становлення організаційних форм навчання. У педагогічній літературі є різні визначення «форми навчання» як категорії дидактики: форма роботи, засіб роботи, організація навчання.

Форма організації навчання – спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком; зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у визначеному порядку і в певному режимі.

Педагогічній практиці відомі понад тридцять конкретних форм навчання.

Вибір форм організації навчання зумовлюється завданнями освіти і виховання, особливостями змісту різних предметів

(навчальних дисциплін) та їх окремих розділів, конкретним змістом занять, складом, рівнем підготовки і віковими можливостями здобувачів.

У тлумаченні терміну «*форма організації навчання*» панує різнобій.

Особливо це стосується дидактики вищої школи. Тут це поняття визначається як *засіб організації, облаштування і проведення навчальних занять, у рамках яких реалізуються зміст навчальної роботи, дидактичні завдання й методи навчання*. До форм організації навчання зазвичай відносять: **лекції, семінарські, лабораторні заняття, колоквиуми, консультації, екскурсії, курсові та дипломні роботи, заліки, екзамени** і т. ін.

Подібний підхід вносить плутанину в розуміння відповідних педагогічних дефініцій, призводить до змішування понять «форма», «метод», «вид навчальної діяльності». У цій ситуації, очевидно, треба враховувати етимологію слова «форма» і його семантику.

Форма (лат. forma – зовнішність, устрій, образ) – 1) *зовнішній вигляд, обрис предмета*; 2) *будь-яке зовнішнє вираження змісту*; 3) *вид, устрій, тип, структура чогось*; 4) *спосіб здійснення, виявлення дії, процесу тощо*.

Форма організації навчання – це обмежена в часі та просторі взаємозумовлена діяльність педагога й учня, викладача й здобувача. Таке формулювання видається найбільш доцільним, змістово містким.

В історії розвитку педагогічної думки відповідно до особливостей соціально-економічного стану суспільства склалися різні форми навчання. Але кожна з них неодмінно вбирала в себе надбання попередніх поколінь і виділяла те позитивне, що сприяло підвищенню ефективності навчального процесу.

За останнє тисячоліття на освітніх теренах найпомітніший слід залишили такі форми організації навчання, як *індивідуальна, групова, класно-урочна, белл-ланкастерська, дальтон-план, бригадно-лабораторна*.

Переходячи до короткої характеристики названих форм навчання, передусім зауважимо, що кожна з них мала як позитивні аспекти, так і окремі недоліки.

Індивідуальна форма навчання виникла в античних країнах і широко використовувалась у середньовічній Європі. Сутність її полягає в тому, що вчитель навчає кожного учня індивідуально, що дає змогу враховувати особистісні можливості учнів і відповідно визначати зміст, форми й методи навчальної роботи. Це, ясна річ, сприяє ефективності навчального процесу. Проте індивідуальне навчання не набуло широкого застосування. Воно не дає можливості охопити навчанням велику кількість дітей, оскільки є надто дорогим, але елементи індивідуального навчання використовуються донині (індивідуальні консультації, навчання гри на музичних інструментах, вокалу та ін.).

Групова форма навчання набула значного поширення в період середньовіччя й зберігалася в багатьох школах Європи ще у XIX ст. Застосовуючи цю форму, вчитель навчає групу дітей, які перебувають на різних щаблях вікового й інтелектуального розвитку. Таке навчання дає змогу давати основи грамоти (читання, письмо, рахунок) чималій кількості дітей порівняно з індивідуальною формою. Та все ж воно є примітивним, оскільки в одній кімнаті доводиться навчати дітей, які мають різні рівні освіти.

Класно-урочна форма навчання бере свій початок з братських шкіл України і Білорусі. Саме у них відпрацьовувались елементи урочної системи. Сутність класно-урочної системи зводиться до того, що учитель одночасно навчає чималу групу дітей (до 45 осіб), які перебувають приблизно на однаковому рівні анатомо-фізіологічного і психічного розвитку, заняття проводиться у класній кімнаті, за постійним розкладом і регламентом. Наукове обґрунтування класно-урочної форми навчання дав чеський педагог *Ян Амос Коменський* у фундаментальній праці «Велика дидактика» (1657 р.). Після її появи урок став провідною формою навчання у всіх школах світу.

Белл-ланкастерська форма навчання виникла наприкінці XVIII – на початку XIX ст. в Англії. її назва походить від імен засновників – священика *А. Белля* і *Дж. Ланкастера*. У цей період в Англії бурхливо розвивався капіталізм, з'являлись все нові виробництва, на які залучалась велика кількість селян. Відповідно гостро постала потреба масової освіти робітників та

їх дітей. А вчителів не вистачало. Тому одному вчителеві доручали навчання 250–300 учнів різного віку. Але одноосібно учитель не міг цього зробити. Тому ідея реалізовувалася так: учнів розподіляли на групи з 25–30 осіб. До кожної групи прикріплювали старшого учня (монітора); учитель спочатку навчав елементів грамоти старших учнів, а вони у своїх групах передавали здобуті знання своїм товаришам. Крім того, монітори відповідали за порядок і дисципліну. Таке навчання ще називали «взаємним».

Зрозуміло, що подібна система виявилася малоефективною, оскільки охоплювала навчанням лише дітей робітників. Водночас багаті батьки вчили дітей у пристойних школах з класно-урочною формою навчання. Тому белланкастерська форма навчання існувала недовго. Була спроба застосувати її і в Росії, але тут вона не набула поширення.

Певний інтерес становить *форма організації навчання за дальтон-планом*. Виникла вона на початку ХХ ст. у США під впливом філософської концепції екзистенціалізму з метою формування в дітей ініціативності, самостійності, винахідливості, діловитості. Уперше запровадила й описала цю форму навчання вчителька з м. Дальтона *Е. Паркхерст*. Технологія навчання була така: зміст навчального матеріалу з кожної дисципліни поділявся на частини (блоки), кожен учень отримував індивідуальне завдання у формі плану й самостійно його виконував. Потім звітувався, набираючи відповідну кількість балів, а потім отримував наступне завдання. Учитель тут відіграв роль організатора-консультанта. Учні з класу до класу переводили не після закінчення навчального року, а залежно від рівня оволодіння програмним матеріалом, тобто 3–4 рази на рік.

Звичайно, таке навчання сприяло формуванню самостійності, ініціативності, зрештою позитивно впливало на інтелектуальний розвиток особистості. Разом з тим розвивало нездорове суперництво, індивідуалізм.

Утім, це відповідало формуванню менталітету, який диктувався вимогами ринкової економіки.

Бригадно-лабораторна форма навчання зародилась у 20-х роках минулого століття в радянській школі. Це була своєрідна

спроба модернізувати систему дальтон-плану на колективістських засадах. З учнів класу формували бригади по 5–9 осіб, на чолі яких стояли обрані бригадири. Навчальні завдання у вигляді планів давались на бригаду, яка мала працювати над його виконанням. Після закінчення визначеного періоду бригадир звітував перед педагогом про виконання завдання, на основі чого оцінювалась робота членів бригади. У такий спосіб передбачалось розвивати групову пізнавальну діяльність, формувати почуття колективізму. Треба зазначити, що цю форму державні органи наполегливо впроваджували як універсальну не лише в загальноосвітніх школах, а й у середніх та вищих навчальних закладах. Це призводило до знеособлення навчальної праці значної частини учнів, зниження рівня знань, до того ж породжувало конфлікти в бригадах.

У ті ж роки з'явилися спроби запровадити в школах системи проектів, комплексів. Але все це не давало бажаних результатів, руйнувало класно-урочну форму навчання.

Лише наприкінці 50-х років учителі й вчені-педагоги розгорнули активну роботу щодо творчих підходів до організації навчально-виховного процесу на уроці. Свідченням цього є виокремлення науково обґрунтованих напрямів удосконалення уроку, які дали потужний поштовх творчим пошукам педагогів.

Кіровоградський: розробка лекційно-практичної системи навчання в старших класах (О.О. Хмура).

Липецький: побудова так званого раціонального уроку, використання творчих письмових робіт, словникових диктантів, роздаткових дидактичних матеріалів тощо.

Казанський: розробка й упровадження у навчальний процес проблемного навчання (М.І. Махмутов).

Ростовський: цілеспрямована робота вчителів з попередження неуспішності й відставання учнів у навчанні.

У 70–80-х роках з'явилася плеяда учителів-новаторів, які своєю творчою працею сприяли розвитку класно-урочної форми навчання: Ш.О. Амонашвілі, І.П. Волков, М.П. Гузик, Є.М. Ільїн, С.М. Лисенкова, В.Ф. Шаталов та багато інших. На цей період припадає чимало цікавих наукових досліджень:

Ю.К. Бабанського, М.І. Махмутова, В.О. Онищука, І.П. Підласого, А.В. Фурмана, М.М. Яковлева та ін., спрямованих на удосконалення уроку.

Викристалізувалися головні ознаки уроку:

- спільна діяльність педагога й здобувача, спрямована на оволодіння знаннями, уміннями й навичками;
- керівна роль педагога;
- постійний склад вихованців;
- проведення навчання у спеціальній класній кімнаті;
- наявність розкладу занять;
- дотримання встановленого регламенту з погляду часового перебігу навчальної роботи.

Таким чином, урок став основною формою навчання. Намагання вчених і педагогів-практиків знайти й змодельовати більш ефективні форми навчання так і не увінчались успіхом.

Якщо поглянути на організаційні аспекти провадження навчальної роботи у вищих навчальних закладах, виходячи з ознак класно-урочної системи, то без перебільшення можна констатувати, що домінантною формою тут залишається урок.

Лекції, семінарські, лабораторні, практичні заняття, колоквиуми тощо – це не що інше, як дидактичні види навчально-виховної роботи класно-урочної системи.

Якщо у дидактиці загальноосвітньої школи є здобутки щодо розуміння основних дидактичних понять, методів, прийомів, засобів навчання, які сприяють підвищенню ефективності навчального процесу, зокрема уроку, то в дидактиці вищої школи тривалий час спостерігався консерватизм в удосконаленні організаційних форм навчальної діяльності, зашкарублість теоретико-методологічних засад. Це зумовлено частково й тим, що у вищій школі у багатьох випадках науково-педагогічною діяльністю займалися (та й нині займаються) фахівці без належної психолого-педагогічної підготовки.

Серед частини викладачів вищої школи дотепер поширена така думка: щоб навчати здобувачів, досить добре знати свою дисципліну. У системі формування науково-педагогічних кадрів для вищої школи й донині не приділяється належна увага опануванню основ психології та педагогіки вищої школи.

Варто зауважити, що в системі освіти не було науково-дослідних закладів, які б досліджували проблеми педагогіки й психології вищої школи. Вони почала з'являтися в Україні лише в останні роки.

Питання для самоконтролю знань:

1. У чому полягає різниця між поняттями «навчання» та «викладання»?
2. Охарактеризуйте структуру історичних знань здобувачів.
3. Розкрийте особливості викладання історичних дисциплін у закладах вищої освіти.
4. Як Ви розумієте поняття «форми організації навчання»?
5. Виділіть та проаналізуйте основні етапи розвитку форми організації навчання.

МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ І ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

- ❖ Роль і місце лекції у навчальному процесі у ЗВО.
- ❖ Структура лекції.
- ❖ Оцінка якості лекції.
- ❖ Розвиток лекційної форми у системі вузівського навчання.
- ❖ Підготовка викладача до лекції.

Ключові поняття: лекція, презентація лекції, мультимедійне забезпечення, ЕНК (електронний навчальний курс).

Роль і місце лекції у навчальному процесі у ЗВО. Слово «лекція» походить від латинського *lectio* і означає «читання». Саме це значення було характерне для неї з самого початку (з XIII сторіччя лекція являла собою читання з коментарями наукових трактів, повідомлень). Отже лекція є найдавнішою формою організації навчання у вищому навчальному закладі і до сьогоднішнього дня посідає одне з найбільш важливих місць серед інших організаційних форм навчання.

Лекція як метод навчання реалізує наступні функції: інформаційну, орієнтовну, пояснювальну, переконуючу, виховну. Її сутність не в односпрямований діяльності викладача, а у взаємодії зі здобувачами і обов'язково активній, спрямованій на сумісний навчальний пошук, а не в механічному поєднанні цих двох діяльностей. Ціль лектора полягає не стільки у тому, щоб повідомити певний обсяг знань здобувачів, скільки у тому, щоб забезпечити їхню зустрічну активність, тобто створити всі необхідні умови для того, щоб здобувач захотів «взяти» те, що пропонує викладач на лекції.

Лекції бувають за своїм змістом вступні, тематичні, оглядові, заключні.

За способом викладу та засвоєння матеріалу здобувачами: пояснювально-ілюстративні, проблемні, лекції – прес-конференції, лекції – консультації, лекції – бесіди, лекції – дискусії.

За характером передачі змісту: академічні, або традиційні, інноваційні, бінарні.

Серед науковців та викладачів немає однозначного ставлення до лекційної форми викладання. Ще А. Дістервег у свій час говорив: *«Поганий вчитель передає готову істину, хороший – вчить її знаходити».*

К. Ушинський вважав, що самостійні думки витікають лише з самостійно здобутих знань. Досить важливим у цьому контексті є твердження відомого психолога С.Л. Рубінштейна: *«Людина по-справжньому володіє лише тим, що сама здобуває власною працею».*

Проти лекції висувають наступні аргументи:

- здобувач є лише споживачем готової інформації; у зв'язку з цим доречно згадати слова К. Прудкова про те, що деякі люди нагадують ковбаси: чим їх наповнять, те вони носять у собі, а ще такий афоризм: *«В мозок знання без інтелектуальної праці ніхто не вставить»;*

- пасивність здобувачів та можливість займатись власними справами (готуватись до наступного заняття, читати художню літературу, подорожувати по інтернету тощо); так, одного разу викладач, йдучи на лекцію, став свідком розмови між двома здобувачами, одна з яких сказала: *«Всю ніч в гуртожитку в'язала шарф, хоч відісплює зараз на лекції»;*

- замість непродуктивного способу передачі інформації в усній формі більш успішно можна передавати її в тих чи інших електронних версіях;

- нерідко на лекції здобувачі механічно сприймають навчальний матеріал, не осмислюючи його;

- великі потоки слухачів нерідко позбавляють викладача можливості ефективного управління процесом сприймання інформації;

- часто лекція гальмує бажання здобувачів опрацювати інші наукові джерела інформації крім конспекту, звужуючи навчання у ЗВО до школярства.

Однак, вдвічі більше аргументів наводять за лекцію, а саме:

- можливість викласти в узагальненому та систематизованому вигляді великий обсяг матеріалу;

- можливість паралельно з викладом змісту лекції пояснювати, роз'яснювати, коментувати тощо;
- економічність ознайомлення з навчальним матеріалом в часі, оскільки зміст лекції є результатом узагальнення і систематизації великого обсягу матеріалу та його сконцентрованості; в зв'язку з цим здобувач отримує можливість засвоїти значно більше інформації, ніж за той самий час самостійної роботи;
- можливість оперативно ознайомити слухачів з новітніми науковими досягненнями;
- можливість реалізувати виховний потенціал лекційного матеріалу, мотивувати здобувачів, підсилувати інтерес до навчальної дисципліни, плідно впливати на погляди та переконання слухачів, формувати в них вміння критично оцінювати отриману інформацію;
- відмова від лекцій – це відмова від багатих можливостей інтелектуального та особистісного впливу на здобувачів викладача, його прикладу, його майстерності, демонстрації його творчого самовираження та власного досвіду;
- лекція є незамінною для здобувачів при дефіциті літератури;
- заміна лекції підручником чи електронними версіями обмежує можливості збагачення самого викладача, оскільки підготовка до лекції – це спосіб поглиблення спеціальних знань та розширення загального світогляду;
- з іншого боку, підготовка до лекції змушує викладача належним чином опановувати і творчо структурувати навчальний матеріал; на лекції завжди є можливість формулювати цікаві проблеми, співставляти різні позиції, звертатись до життєвого досвіду здобувачів;
- можливість спонукати до професійного самовдосконалення та самовиховання студентської молоді.

Структура лекції. За своєю структурою лекції можуть відрізнятися одна від одної. Все залежить від змісту і характеру матеріалу, що викладається, але існує загальний структурний каркас, що можна застосувати до будь-якої лекції. Перш за все – це повідомлення плану лекції та суворе його дотримання.

У планах включаються основні ключові запитання лекції, які можуть слугувати для складання екзаменаційних білетів. Корисно пригадати зміст попередньої лекції, пов'язати його з новим матеріалом, визначити місце і призначення в дисципліні, в системі інших наук.

Під час розкриття теми можна застосувати *індуктивний метод* (приклади, факти, які підводять до висновків), а можна використати *метод дедукції* (роз'яснення загальних положень з наступним показом можливості їх застосування в конкретних прикладах). По кожному положенню, що аналізується, слід робити висновок, виділяючи його повторенням та інтонацією. У кінці лекції корисно підвести підсумок почутому. Традиційна лекція, зазвичай, називається інформаційною, маючи декілька різновидів.

Вступна лекція. Вона знайомить здобувачів з метою та призначенням курсу, його роллю і місцем у системі навчальних дисциплін. Далі подається короткий огляд курсу. У такій лекції ставляться наукові проблеми, висуваються гіпотези, визначаються перспективи розвитку науки та її внесок у практику. У вступній лекції важливо пов'язати теоретичний матеріал із практикою майбутньої роботи спеціалістів. Далі доцільно розповісти про загальні методика роботи над курсом, дати характеристику підручника та наукових посібників, ознайомити слухачів із обов'язковим списком літератури, розказати про екзаменаційні вимоги. Подібний вступ допомагає здобувачам отримати загальне уявлення про предмет, орієнтує їх на систематичну роботу над конспектами і літературою, знайомить з методикою роботи над курсом.

Оглядово-повторювальні лекції, які читаються у кінці розділу чи курсу, мають відображати всі теоретичні положення, які складають науково-понятійну основу даного розділу чи курсу, виключаючи деталізацію і другорядний матеріал. Це квінтесенція курсу.

Оглядова лекція. Це не короткий конспект, а систематизація знань на більш високому рівні. Психологія навчання показує, що матеріал, викладений системно, легше запам'ятовується, допускає більшу кількість асоціативних зв'язків. В оглядовій

лекції слід розглядати також особливо важкі запитання екзаменаційних білетів.

Викладаючи лекційний матеріал, викладач має орієнтуватись на те, що здобувачі пишуть конспект.

Конспект допомагає уважно слухати, краще запам'ятовувати у процесі запису, забезпечує наявність опорних матеріалів під час підготовки до семінару, екзамену. Завдання лектора – дати здобувачам можливість осмисленого конспектування. Слухати, осмислювати, переробляти, коротко записувати. Для цього викладач має допомогати здобувачам і слідкувати, чи все розуміють, встигають. Це видно по реакції аудиторії.

Засоби, які допомагають конспектуванню – акцентований виклад матеріалу лекції, виділення темпом, голосом, інтонацією, повторенням найбільш важливої суттєвої інформації, використання пауз, записи на дошці, демонстрація ілюстративного матеріалу, дотримання регламенту занять.

Корисно навчати здобувачів методиці конспектування, правильному графічному розташуванню і оформленню запису: виділення абзаців, підкреслення головних думок, ключових слів, взяття висновків у рамки, знак N.B. – «нота бене», використанню різнокольорових ручок чи маркерів.

Мистецтво лектора допомагає хорошій організації роботи здобувачів освіти на лекції. Зміст, чіткість структури лекції, застосування прийомів підтримання уваги – все це активізує мислення і працездатність, сприяє встановленню педагогічного контакту, викликає у здобувачів емоційний відгук, виховує навички працелюбності, формує інтерес до предмету.

Зробити лекцію повноцінною допомагають дидактичні принципи добору й викладу навчального матеріалу:

Науковість лекції. Викладач установлює, які знання, наукові теорії, закони, правила він повинен повідомити слухачам; добирає найбільш яскравий, виразний фактичний матеріал, наочність для посилення емоційної насиченості лекції.

Доступність викладеного матеріалу. Як вважає багато хто з педагогів, науковість і доступність навчання – це принципи, що завжди розглядаються в єдності. Водночас доступність не повинна призвести до зниження науковості, до відставання від

розвитку науки, економічного й соціокультурного розвитку суспільства.

Наступність. Кожна лекція передбачає організаційний зв'язок із попереднім матеріалом і вихід на наступний. При доборі й викладі вступних лекцій здобувачі повинні спиратися на здобути раніше знання і можливий досвід діяльності.

Історичність. Викладений матеріал має співвідноситися з тією епохою, конкретним часом, коли зародилася ідея, розглядалося явище, з'явився той чи інший факт. Це допомагає слухачам осмислити історію ідеї, наукових відкриттів – те багатство, яке нагромадили попередні покоління.

Зв'язок теорії з практикою, що виявляється в лекційному викладанні як практична орієнтація. Кожне теоретичне положення під час читання курсу має пов'язуватися з конкретною педагогічною практикою шкіл.

Основними функціями сучасної лекції є такі: *методологічна, виховна, інформативна (освітня), розвивальна, орієнтацій на та організаційна.*

Методологічна функція забезпечує вироблення певного наукового підходу до предмета, що полягає у вивченні його в розвитку. При цьому лектор демонструє появу ідеї, закону, принципів, теорії пізнання явищ природи і суспільства, культури.

Виховна функція дає змогу реалізувати завдання формування особистості майбутнього педагога, виховує в нього переконливість і свідому активність. Слід відзначити нерозривний зв'язок виховної функції лекції з формуванням соціальної активності, оскільки передавання узагальненого соціального досвіду й культури невідривне від завдання спонукання здобувачів до діяльності, вчинку.

Інформативна (освітня) функція поряд з передаванням системи необхідних знань про предмет допомагає аудиторії самостійно вибудувати цю систему в процесі «образ – мислення». Найважливішу роль в лекції відіграє інформація – передавання знань і їх аналіз, що вимагає використання новітніх наукових даних, які відображають процес розвитку наукової думки.

Розвивальна функція пов'язана з формуванням у здобувачів пізнавальної активності й вимагає ведення лекційного

викладання як самостійного творчого пізнання. Її завдання – залучити аудиторію до наукового пошуку, спільно з нею заново осмислити цей процес, підводячи слухачів до самостійного усвідомлення здобутих висновків.

Орієнтаційна функція дає змогу спрямувати здобувача в потоці інформації, одержаної із різноманітних джерел – лекцій, практичних занять, вивчення навчальної та наукової літератури тощо. Оглядаючи наукову літературу, розкриваючи суть наукових шкіл, аналізуючи теоретичні положення, лектор виділяє основне, істотне, вказує на правильний шлях розв'язання поставлених завдань, допомагає виділити головне і зводить здобуту наукову інформацію в чітку систему.

Організаційна функція робить лекцію найважливішою ланкою навчального процесу. У всій багатоманітності форм і методів навчальної діяльності тільки лекція здатна поєднати всі елементи складного процесу пізнання, організувати й спрямувати процес для засвоєння здобутих знань.

Умова ефективності лекції:

щодо структури і змісту лекції:

- чітка визначеність предмета лекції, її плановість, стрункність;
- висвітлення в лекції наукової інформації;
- ретельний добір матеріалу, концентрація змісту на розкритті основних понять;
- використання й аналіз наукової літератури (об'єктивна думка);

щодо якісної характеристики лектора:

- наукова обізнаність лектора, вираження її в змісті самої лекції;
- загальна ерудиція, вільне оперування матеріалом;
- захопленість предметом і великий інтерес до наукової творчості;
- лекторська майстерність (володіння аудиторією, стимулювання мисленевої діяльності слухачів, комунікативні вміння тощо);
- культура мовлення (орфоепічна, граматична, багатство і виразність, чіткість мовлення);

- уміння вибирати такий темп мовлення, який дав би можливість сприймати і записувати інформацію;

- доброзичливість і вимогливість до здобувачів (щирість, рівне ставлення до них);

організаційно-педагогічні й матеріально-технічні умови:

- розподіл лекційних годин;

- забезпечення лекції технічними засобами навчання.

Більш ефективними і корисними на сьогодні є *лекції-роздуми*. У такі лекції ставляться питання, розкриваються різні підходи їх розв'язання, висловлюються пропозиції, припущення. Здобувачі мають можливість стежити за ходом думок лектора й самі думати.

Широко використовуються *проблемні лекції*, проблемне навчання ставить здобувачів в позицію дослідника.

Способи проблемної лекції:

- проблемний виклад (викладач сам формулює проблему й сам розв'язує, тобто показує здобувачам шлях розв'язання);

- частково-пошуковий виклад (цей спосіб допомагає поетапно і поступово вводити здобувачів в атмосферу самостійного пошуку й розв'язання окремих питань проблеми).

Оцінка якості лекції. При відвіданні та обговоренні лекції викладача колегами виникає необхідність оцінити її якість. Можна назвати ключові критерії оцінки якості: *зміст, методика, керівництво роботою здобувачів, лекторські дані, результативність лекції*.

Зміст лекції: науковість, відповідність сучасному рівню розвитку науки, світоглядна сторона, наявність методичних запитань, правильне їх трактування. Активізація мислення шляхом постановки проблемних запитань та вирішення протиріч у ході лекції. Висвітлення історії запитання, показ різних концепцій, зв'язок з практикою. Лекція та підручник: чи викладається матеріал, якого нема у підручнику, чи переказується підручник, чи пояснюються особливо важкі запитання, чи даються завдання опрацювати ту чи іншу частину матеріалу самостійно за підручником. Зв'язок з попереднім та майбутнім матеріалом, внутрішньо-предметні, міжпредметні зв'язки.

Методика читання лекцій: чітка структура лекції та логіка викладу. Наявність – відсутність плану, його наслідування. Повідомлення літератури до лекції. Доступність і роз'яснення нових термінів та понять. Доказовість та аргументованість. Виділення головних думок і висновків. Використання прийомів закріплення: повторення, запитання на перевірку уваги, засвоєння, підведення підсумків у кінці кожного запитання, усієї лекції. Використання лектором опорних матеріалів: текст, конспект, окремі записи, читання без опорних матеріалів.

Керівництво роботою здобувачів: вимога конспектування та контроль за виконанням. Навчання здобувачів методиці запису і допомога в цьому: темп (повільний), повтор, паузи та ін. Перегляд конспектів: по ходу лекції, після або на семінарських і практичних заняттях. Використання прийомів підтримання уваги – риторичні запитання, жарти, ораторські прийоми. Дозвіл задавати запитання.

Лекторські дані: знання предмета, емоційність, голос, дикція, ораторське мистецтво, культура мовлення, зовнішній вигляд, вміння встановлювати контакт.

Результативність лекції: інформаційна цінність, виховний аспект, досягнення дидактичної мети.

Розвиток лекційної форми у системі вузівського навчання. Розвиток освітньої системи, її гуманізація, тенденція до орієнтації на окрему особу, на реалізацію її творчих здібностей обумовили розробку та появу нових лекційних форм, таких як *проблемна лекція, лекція удвох, лекція-візуалізація, лекція-пресконференція.*

Такі лекційні варіанти можуть успішно доповнити традиційну лекцію-інформацію, будучи використаними у повному обсязі лекційного часу на одному чи декількох заняттях або як елементи традиційної форми на частині заняття; може також бути розроблений авторський лекційний курс у будь-якій із названих форм.

Проблемна лекція. Про проблемну лекцію ми будемо говорити у зв'язку з активними методами навчання. На відміну від інформаційної лекції, на якій здобувачів вводиться та пояснюється

готова інформація, яку потрібно запам'ятати, на проблемній лекції нові знання вводяться як невідоме, яке потрібно «відкрити». Завдання викладача – створити проблемну ситуацію, спонукати здобувачів до пошуку рішень проблеми, крок за кроком підводячи їх до цілі. Для цього новий теоретичний матеріал подається у формі проблемної задачі. В її умові містяться протиріччя, які потрібно виявити і вирішити.

У процесі їх вирішення і в підсумку – як результат – здобувачі набувають в співробітництві з викладачем нові потрібні знання. Таким чином, процес пізнання при цій формі викладу інформації наближається до пошукової, дослідницької діяльності.

Головна умова – реалізувати принцип проблемності під час відбору та обробки лекційного матеріалу, змісту і під час його безпосереднього викладу на лекції у формі діалогічного спілкування. З допомогою проблемної лекції забезпечується розвиток теоретичного мислення, пізнавального інтересу до змісту предмета, професійна мотивація, корпоративність.

Лекція – візуалізація виникла як результат пошуку нових можливостей реалізації принципу наочності. Психологопедагогічні дослідження показують, що наочність не тільки сприяє більш успішному сприйняттю та запам'ятовуванню навчального матеріалу, але і дозволяє проникнути глибше в суть явищ. Це відбувається за рахунок роботи обох півкуль, а не однієї лівої, логічної, звичайно працюючої під час засвоєння точних наук. Права півкуля, що відповідає за образно-емоційне сприйняття інформації, починає активно працювати саме під час візуалізації.

Візуалізована лекція являє собою усну інформацію, перероблену у візуальну форму. Відеоряд може слугувати опорою адекватних думок і практичних дій. Викладач має використати такий демонстраційний матеріал, такі форми наочності, які б не тільки доповнювали словесну інформацію, але і самі були носіями змістової інформації (*слайди, плівка, планшети, креслення та ін.*).

Читання такої лекції зводиться до розгорнутого коментарю підготовлених візуальних матеріалів, які повинні: забезпечити систематизацію знань, які уже є; засвоєння нової інформації; створення і вирішення проблемних ситуацій; демонструвати різні способи візуалізації.

В залежності від навчального матеріалу використовуються різні форми наочності: натуральні (мінерали, деталі машин та ін.); образні (слайди, фото, малюнки); символічні (схеми, таблиці).

У лекції-візуалізації важливе: певна візуальна логіка і ритм подання матеріалу, його дозування, майстерність і стиль звернення викладача до аудиторії. Основні труднощі підготовки такої лекції – у розробці візуальних засобів та режисурі процесу читання лекції. Необхідно враховувати: рівень підготовки та освіченість аудиторії; професійну спрямованість; особливості конкретної теми.

Не будь-який матеріал підійде до такої форми лекції, так і не будь-яка дисципліна. Але елементи такої лекції можливі для будь-якого предмета.

Лекція удвох – цей різновид лекції є продовженням і розвитком проблемного викладу матеріалу в діалозі двох викладачів. Тут моделюються реальні ситуації обговорення теоретичних і практичних запитань двома спеціалістами. Наприклад, представниками двох різних наукових шкіл, теоретиком і практиком, прибічником і противником того чи іншого технічного рішення і т.д. Необхідно, щоб:

- діалог викладачів демонстрував культуру дискусії, спільне вирішення проблеми;
- втягував у обговорення здобувачів, спонукав їх задавати запитання, висловлювати свою точку зору.

Переваги такої лекції:

- актуалізація знань здобувачів, необхідних для розуміння діалогу та взяття участі у нім;
- створюється проблемна ситуація, розгортаються системи доказів та ін.;
- наявність двох джерел змушує порівнювати різні точки зору, робити вибір, приєднуватися до тієї чи іншої з них, розробити свою;
- виробляється наочне уявлення про культуру мовлення, культуру дискусії, способи ведення діалогу, спільного пошуку і прийняття рішення;
- виявляє професійність педагога, розкриваючи яскравіше і глибше його особистість.

Підготовка до лекції такого типу передбачає обговорення теоретичних запитань плану лекції ведучими, до яких є певні вимоги:

- у них має бути інтелектуальна особистісна сумісність;
- вони повинні володіти розвинутими комунікативними вміннями;
- вони повинні мати швидку реакцію та здатність до імпровізації.

Лекція із раніше запланованими помилками налаштована на:

- активізацію уваги здобувачів;
- розвиток їх мисленнєвої діяльності;
- формування умінь виступати в ролі експертів, рецензентів та ін.

Підготовка до такої лекції полягає в тому, щоб закласти в ній певну кількість помилок змістового, методичного, поведінкового характеру, їх список викладач приносить на лекцію та демонструє здобувачам у кінці. Підбираються найбільш типові помилки, які, зазвичай, не вставляються, а затушовуються.

Завдання здобувачів полягає в тому, щоб у ході лекції відмітити помилки, фіксувати їх на полях і називати їх у кінці. На розбір помилок відводиться 10–15 хвилин. При цьому правильні відповіді називають і здобувачі, і викладач. Така лекція одночасно виконує стимулюючу, контрольну і діагностичну функції, допомагаючи діагностувати труднощі засвоєння попереднього матеріалу.

Лекція-прес-конференція. Назвавши таку тему лекції, викладач просить здобувачів задавати йому письмово запитання по цій темі. Протягом 2–3 хвилин здобувачі формулюють найбільш цікаві їм запитання і передають викладачеві, який протягом 3–5 хвилин сортує запитання за їх змістом та розпочинає лекцію. Лекція викладається як зв'язний текст, у процесі викладу якого і формулюються відповіді на поставлені здобувачами запитання. У кінці лекції викладач проводить аналіз відповідей. Таку лекцію можна проводити: на початку теми з метою виявити потреби, коло інтересу групи чи потоку, його (її) модель: установки, можливості; в середині, коли вона направлена на привернення уваги здобувачів на ключові моменти

курсу і систематизацію знань; у кінці – для визначення перспектив розвитку засвоєного змісту.

Розвиток вітчизняної освітньої системи, її гуманізація, тенденція до орієнтації на окрему людину, на реалізацію її творчих здатностей обумовили розробку й появу нових лекційних форм, таких як проблемна лекція, лекція удвох лекція візуалізація, лекція прес-конференція. Ці пропонувані нижче лекційні варіанти можуть успішно доповнювати традиційну лекцію-інформацію, будучи використаними в повному обсязі лекційного часу на одному або декількох заняттях або як елементи традиційної форми на частині заняття (півпари); може бути також розроблений авторський лекційний курс у кожній з названих форм. Нові варіанти подачі лекційного матеріалу, спрямовані як на інтенсифікації навчального процесу, так і на розвиток особистісних якостей здобувачів.

Проблемна лекція. Про проблемну лекцію ми будемо говорити у зв'язку з активними методами навчання. А зараз доцільно привести її змістовні й процесуальні характеристики. На відміну від інформаційної лекції, на якій здобувачам доводиться й пояснюється готова інформація, що підлягає запам'ятовуванню, на проблемній лекції нове знання вводиться як невідоме, котре необхідно відкрити. Задача викладача створивши проблемну ситуацію, спонукати здобувачів до пошуків рішення проблеми.

Для цього новий теоретичний матеріал подається у формі проблемної задачі. В її умові є протиріччя, які необхідно виявити й дозволити. У ході їхнього вирішення й у підсумку – як результат – здобувачі здобувають у співробітництві з викладачем нове потрібне знання. Таким чином, процес пізнання здобувачів при даній формі викладу інформації наближається до пошукової, дослідницької діяльності.

Головна умова – реалізувати принцип проблемності при відборі й обробці лекційного матеріалу, змісту й при його розгортанні безпосередньо на лекції у формі діалогічного спілкування. За допомогою проблемної лекції забезпечуються розвиток теоретичного мислення, пізнавального інтересу до змісту предмета, професійна мотивація, корпоративність.

Підготовка викладача до лекції. Однією з найважливіших умов результативності лекції є ретельна підготовка до неї викладача. Коротко зупинимось на рекомендаціях, якими можна скористатись, готуючись до лекції:

1. Чітко визначити місце лекції в структурі навчальної дисципліни, тему та завдання лекції, з урахуванням студентської аудиторії, в якій вона буде читатись.

2. Опрацюйте джерела інформації, узагальнити та систематизувати її, відокремте основне та другорядне, визначити ключові положення, обов'язково віднайдіть матеріал для забезпечення ефекту новизни, цікаві факти для ілюстрації теоретичних положень, мотивації здобувачів.

3. Складіть розгорнутий план лекції та композиційно оформіть її зміст (що скажете на початку лекції, щоб зацікавити, заінтригувати, мобілізувати, забезпечити пізнавальну активність; що буде кульмінацією лекції; де використаєте мультимедіа; з якими питаннями повернетесь до аудиторії; чим особливо здивуєте здобувачів; як завершити лекцію, щоб викликати післядію, тощо).

4. Виберіть оптимальний варіант початку лекції, щоб викликати увагу до її змісту, зацікавити та зразу ж включити здобувачів у роботу, створивши сприятливу психологічну робочу атмосферу.

5. Виокреміть в конспекті лекції основне та суттєве, що обов'язково необхідно повідомити здобувачам, продумайте прийоми його варіативного повторення з метою кращого їх розуміння та засвоєння.

6. Попрацюйте над змістом лекції з позицій його доступності для здобувачів, лаконічності та забезпечення логічного зв'язку між окремими частинами інформації, чіткої послідовності викладу, зв'язку з життям, з практикою, потребами та інтересами здобувачів.

7. Продумайте прийоми активізації уваги, пізнавальної та інтелектуальної активності здобувачів у процесі лекції.

8. Сформулюйте поради здобувачам щодо кращого засвоєння інформації на лекції, подальшої самостійної роботи над темою і змістом лекції.

9. Спрогнозуйте можливі запитання здобувачів та продумайте відповіді на них.

10. З метою уникнення мовних помилок в процесі повідомлення лекційного змісту визначити наголоси, особливості вимови слів (орфоепічні норми) та їх правопис.

Текст лекції не повинен бути стабільним і використовуватися впродовж багатьох років. Кожного разу, повертаючись до опрацювання академічного курсу, необхідно переглядати її зміст, приклади, аргументацію окремих наукових положень, враховувати нові досягнення науки, появу додаткових джерел інформації, професійну спрямованість здобувачів та ін. Викладач вищої школи весь час має перебувати у творчому науково-методичному пошуку. Адже здобувачі цінують його не лише (і не скільки) як інформатора, їх захоплює передусім творче дійство педагога на лекції.

Для викладачів-початківців при підготовці до академічної лекції варто дотримуватися радимо дотримуватися наступної послідовності:

1. Ознайомлення з освітньо-професійною програмою спеціальності з метою визначення місця навчальної дисципліни у системі всіх дисциплін, спрямованих на підготовку фахівців певного профілю. Наприклад, приступаючи до опрацювання свого курсу історії, необхідно з'ясувати, в якому семестрі здобувачі вивчають навчальні дисципліни, з якими пов'язаний хронологічний період саме вашого курсу історії, а також суміжні дисципліни.

2. Вивчення програми з конкретної дисципліни для ознайомлення з логікою побудови навчального курсу, змістом лекційних, практичних, лабораторних занять.

3. Ознайомлення з підручниками і навчальними посібниками з предмета, з'ясування, в якому обсязі у них розкрито зміст навчального матеріалу стосовно вимог програми. Добір додаткової наукової літератури, в якій міститься найновіша інформація з проблем навчальної дисципліни.

4. Виокремлення дидактичного матеріалу стосовно вимог конкретної теми з урахуванням інтелектуальних можливостей здобувачів.

5. Ознайомлення з новими (не відомими здобувачам) науковими поняттями, термінами, їхньою етимологією.

6. Добір і систематизація методів, засобів, прийомів, прикладів, які будуть використані у лекції.

7. Підготовка текстового варіанта лекції. За обсягом текст лекції, яка розрахована на дві академічні години, має бути до 20 сторінок. Структура лекції містить такі аспекти: означення теми і питань, які будуть розглядатися в лекції; список рекомендованої літератури, перелік нових наукових понять (дефініцій), які вводяться у цій темі; виклад змісту навчального матеріалу; загальні висновки.

8. Опрацювання відредагованого дидактичного матеріалу лекції. Для початківця корисним є аудіо-, а ще краще відеозапис, який дає змогу внести корективи щодо змісту, темпу, ритму.

9. Перенесення змісту лекції на каталожні картки у формі коротких тез, опорних сигналів або мультимедійну презентацію. Це дає змогу в аудиторії звільнити себе від залежності від тексту, відійти від прямого читання, а реалізувати лекцію шляхом розмірковувань, творчих пошуків істини спільно зі слухачами.

10. Створення допоміжного, резервного дидактичного матеріалу до лекції (приклади, опорні сигнали, факти для підтримання позитивного емоційного настрою здобувачів та ін.).

Питання для самоконтролю знань:

1. Виділіть основні позитивні характеристики лекції, як основної форми організації навчання у закладі вищої освіти.
2. Визначте основні докази противників лекційної форми навчання у закладах вищої освіти.
3. Назвіть форми проведення лекцій у закладі вищої освіти, які Ви знаєте.
4. У чому полягають критерії оцінки якості лекції?
5. Охарактеризуйте основні типи лекцій. Який особисто для Вас є найбільш ефективним?

МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ І ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

- ❖ Семінарське заняття як форма навчання історії.
- ❖ Дидактичні цілі та функції семінарських занять.
- ❖ Семінар як взаємодія і спілкування учасників.
- ❖ Спецсемінари та спецкурси з історії.
- ❖ Використання на семінарських заняттях сучасних інноваційних технологій.

Ключові слова: *просемінар, семінарське заняття, спецкурс, спецсемінар, розгорнута бесіда, диспут, семінар-дослідження, семінар-«круглий стіл», семінар-повідь, семінар-прес-конференція, семінар-«карусель».*

Семінарське заняття як форма навчання історії. Семінарські заняття як форма навчання мають давню історію, яка сягає античності. *Семінаріум* (лат. *seminaries*) означає розсадник. У давньогрецьких і давньоримських школах заняття проводилися у вигляді диспутів, повідомлень тих, хто навчається, коментарів та висновків викладача. Зазначені форми й досі застосовують у навчальному процесі, хоча семінарські заняття як спеціальну форму організації навчання відрізняють від диспутів.

Семінарські заняття виникли як заміна середньовічного диспуту: вони означають дискусію з конкретної проблеми. Мета такої **дискусії** – *навчити здобувачів риторики; умінню викривати хибні аргументи, які висувуються опонентами.*

З XVII ст. ця форма навчання використовується у Західній Європі. У XVIII ст. семінарські заняття стали широко використовуватися у процесі підготовки філологів з метою інтерпретації текстів, а в XIX ст. вони застосовувалися при вивченні теології та юриспруденції. Поступово народжується проблема взаємодії на семінарському занятті викладача і здобувачів. Формуються два напрями в методиці проведення семінарського заняття: демократичний, який характеризувався високою активністю здобувачів, і авторитарний. Такий поділ зберігся дотепер.

В наші часи **семінар** – це загальнонавчальна назва широко застосовуваної форми занять із різноманітних навчальних дисциплін, частіше – з гуманітарних наук.

У сучасній вищій школі семінари є одним з основних видів практичних занять. Семінари проводяться з основних і найбільш складних питань (тем, розділів) навчальної програми та призначені для поглибленого вивчення дисципліни, оволодіння методологією наукового пізнання. Головна мета семінарських занять – забезпечити здобувачам можливість оволодіти навичками і вміннями використання теоретичних знань згідно особливості кожної науки, поглиблення і закріплення знань, отриманих на лекціях, на інших видах занять і у процесі самостійної роботи з навчальною і науковою літературою, а також прищеплення навичок з узагальнення і викладення навчального матеріалу. Семінари є ефективною формою закріплення теоретичних знань, розвитку пізнавальної активності, самостійності, професійного використання знань у навчальній обстановці. Семінар є засобом розвитку у здобувачів культури наукового мислення.

На семінарах вирішуються такі педагогічні завдання:

- розвиток творчого професійного мислення;
- пізнавальна мотивація;
- професійне використання знань у навчальних умовах: оволодіння мовою відповідної науки; навички оперування формулюваннями, поняттями, визначеннями; оволодіння вміннями і навичками постановки і вирішення інтелектуальних проблем і задач, критика, відстоювання своєї точки зору.

Крім того у ході семінарського заняття викладач вирішує і такі завдання як повторення і закріплення знань, контроль, педагогічне узагальнення тощо.

Семінарське заняття – форма навчального заняття, під час якого викладач організує дискусію навколо попередньо визначених тем, до котрих здобувачі готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань (рефератів).

Семінарські заняття проводяться в аудиторіях або в навчальних кабінетах з однією академічною групою. Перелік тем семінарських занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни.

На кожному семінарському занятті викладач оцінює підготовлені здобувачами реферати, їх виступи, активність у дискусії, уміння формулювати і відстоювати свою позицію тощо.

Підсумкові оцінки за кожне семінарське заняття вносяться до журналу обліку успішності академічної групи. Отримані здобувачем оцінки за окремі семінарські заняття враховуються при виставленні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.

В умовах сучасної вищої школи семінарські заняття поряд із лекцією відносять до важливих форм організації навчального процесу. Тому всю систему навчання у вищій школі нерідко називають лекційно-семінарською, подібно до того як у середній школі – класно-урочною. Щодо семінарських занять у вищій школі, то поряд із ними ставлять, як правило, лабораторні та практичні заняття.

Чим же визначається важливе місце семінарських занять у навчальному процесі в сучасній вищій школі? Семінарські заняття сприяють розвитку пізнавальної активності й самодіяльності здобувачів більшою мірою, аніж будь-які інші форми організації навчання; вони вчать здобувачів умінню висловлювати й аргументувати свої думки, критично аналізувати аргументи опонентів, розвивають логічне мислення, спонтанне мовлення, сприяють глибшому засвоєнню фундаментальних знань, формуванню переконань, виробленню активної життєвої позиції.

Дидактичні цілі та функції семінарських занять. Одна з найважливіших умов результативності семінарського заняття – чітке визначення його цілей та орієнтація викладача на їх досягнення. Однак досить часто цілі (те, ради чого, або уявний кінцевий результат діяльності) залишаються поза увагою викладача. Щоб акцентувати увагу на архіважливості цього компоненту діяльності, звернемось до висловлювань відомих філософів, які набули афористичного характеру:

- Істина засобу полягає в його адекватності цілі (Ф. Гегель).
- Ціль тільки тоді може бути досягнута, коли вже заздалегідь сам засіб наскрізь просякнутий самою природою цілі (Ф. Лассаль).

Досить поширена тенденція вивчення навчальних дисциплін у закладах вищої освіти на рівні засвоєння та відтворення основних теоретичних положень та практичних рекомендацій. Цілі вивчення окремих дисциплін чисто прагматичні: відповісти на семінарі, заробити бали, успішно скласти екзамен.

Такі знання не стають керівництвом до практичних дій на практиці, регулятором професійно-педагогічної діяльності майбутнього спеціаліста. Плідність семінарського заняття залежить від успішності реалізації його основних цілей, одна з яких полягає у розвитку інтелектуальних здібностей та мислення, навичок розумової праці здобувачів.

Досить часто головна увага на семінарському занятті звертається на відтворення засвоєних знань: виступи з визначених питань, доповнення, знову виступи та доповнення. І заняття нерідко перетворюється, за словами педагога – новатора Є. *Львіна* «в монологи глухих».

Багато здобувачів не обтяжують себе розумовою діяльністю на *семінарському* занятті. Вони схожі на спортсменів-любителів, які носять красиву форму, роблять розминку, але уникають гранично складних вправ, розрахованих на певні розумові зусилля в, без яких розумовий ріст, як і спортивний, неможливий. Розумові здібності, як і м'язи, розвиваються лише в процесі вправ та їх поступового ускладнення.

В художньому фільмі про американську школу режисерів Дона Сімпсона та Джері Брукхаймера «*Небезпечні думки, або Вчитель спеціального призначення*» вчителька звертається до учнів: «Моя головна мета – навчити вас думати. Мозок – це також м'яз. І щоб бути сильним, могутнім треба тренувати його. Кожен новий факт, кожна нова ідея допомагає вам розвивати новий м'яз. І ці м'язи роблять вас по-справжньому сильними. Це ваша зброя! В цьому неспокійному світі я хочу озброїти вас. Якщо до кінця року ви не станете розумними, кмітливими, спритними, ви нічого не втратите. А якщо ви станете такими, ви матимете в своїх руках цінну зброю».

Цілком зрозуміло, що одна з основних цілей семінарського заняття – залучити здобувачів до активної практичної діяльності. Однак слід пам'ятати про те, що операційна включеність

у діяльність сама собою не забезпечує реальну, особистісну включеність в неї. Неправильно вважати, що достатньо включити здобувачів в діяльність, а далі все піде само собою. Це стане можливим лише тоді, коли завдання, які ставить викладач на семінарському занятті, усвідомлюються здобувачами, переходять у внутрішній план їх особистості і стають особистісними. З іншого боку, необхідно пам'ятати і про те, що зовнішня активність здобувачів на заняттях ще не є показником їх пізнавальної активності.

Під зовнішньою пасивністю може приховуватись інтенсивна внутрішня активність (робота інтелекту, емоцій, почуттів).

На семінарських заняттях мають бути створені умови для дієвості науково теоретичних та операційних знань, здобутих у процесі самостійної підготовки до занять та надання цим знанням гнучкого, діяльнісного характеру. Базуючись на положенні про те, що навчання – це не проста передача знань, а перш за все, спілкування, комунікація (Б. Ананьєв) і найсучасніші методи навчання та виховання спрацьовувати мають лише тоді, коли будуть комунікативно забезпечені, – тому один з важливих напрямків діяльності викладача ЗВО – орієнтація на комунікативне забезпечення як методів навчання, так і методів виховання з метою більш успішного включення їх у практичну діяльність.

Наприклад, якщо на лекціях розкривається сутність проблемних методів навчання, дається їх класифікація, то на семінарських заняттях здобувач повинен вміти потенційну проблемну ситуацію перетворити в реальну, тобто комунікативно забезпечити частково-пошуковий метод навчання. Роль викладача полягає в тому, щоб допомогти здобувачам: збагнути суть проблемної ситуації; викликати бажання її розв'язувати; розгорнути та спрямувати за допомогою навідних питань та аналогій на вірний шлях розв'язку; визначити оптимальний варіант її вирішення.

Виходячи з того, що здібності є внутрішніми умовами для формування педагогічних вмінь, які, в свою чергу, забезпечують успішність основних компонентів професійної діяльності, одним з важливих завдань семінарського заняття є його

спрямування на розвиток здібностей майбутнього педагога (конструктивних, прогностичних, організаторських, комунікативних, перцептивних, сугестивних, аналітичних та інших).

Функції семінарських занять. Виділяють такі функції семінарських занять у вищій школі (А. Бондар):

- поєднання лекційної форми навчання із систематичною самостійною роботою здобувачів, їх теоретичної підготовки з практичною;

- навчання здобувачів творчо працювати з підручниками, посібниками та історичними джерелами, реферувати їх, готувати доповіді і повідомлення з окремих питань, виступати з ними перед здобувачами групи чи курсу;

- розвиток творчого професійного мислення, умінь і навичок розумової праці;

- формування у здобувачів інтересу до науково-дослідної роботи в галузі історичної науки, залучення їх до досліджень, які здійснює кафедра, до роботи в проблемних групах;

- систематичний контроль роботи здобувачів і перевірка їх знань, умінь і навичок з окремих тем і розділів навчальної дисципліни.

Одна з важливих функцій семінарського заняття, яка часто залишається поза увагою викладачів, – виховна. Виховна функція заняття реалізується через:

- зміст;

- особистість педагога;

- організація навчання (якщо педагог зібраний, організований, стриманий, відповідальний – це стає прикладом для наслідування);

- вибір методів і прийомів навчання.

Важливо, щоб виховна функція була реалізована непомітно, органічно сплітаючись у зміст заняття. Штучні виховні моменти, як правило, не забезпечують її успішної реалізації.

Семінар як взаємодія і спілкування учасників. Технологія організації та проведення семінарських занять передбачає попереднє визначення викладачем теми, основних питань, які виносяться на обговорення, ознайомлення зі списком

літератури для опрацювання та методичними рекомендаціями щодо систематизації результатів цієї роботи.

Безпосередньо на заняттях відбуваються процес обговорення основних проблем теми, дискусія, забезпечується активність здобувачів, підбиваються підсумки, оцінюється діяльність здобувачів. Загалом семінари мають бути «розсадником знань», забезпечувати інтелектуальний розвиток здобувачів, формувати у них пізнавальну активність.

У процесі організації та перебігу семінарських занять важливо забезпечити оптимальні умови для спілкування на рівні «викладач – здобувач», «здобувачі – викладач» на засадах демократизму й толерантності. Лише за умов вільного висловлювання власних думок, їх наукового обґрунтування активізується процес пізнання, формуються пізнавальні й соціальні мотиви учіння.

У процесі проведення семінарських занять викладач має цілеспрямовано виховувати в здобувачів таку етичну рису, як толерантність (від лат. *tolerans* – терплячий) – терпимість до чужих думок і міркувань.

Класифікують семінарські заняття на основі домінуючого методу, який використовується на занятті.

Так *О.А. Дубасенюк* та *О.Є. Антонової* виділяють такі види семінарських занять: практичне заняття – рольова гра, практичне заняття – ділова гра, проблемне практичне заняття, мікрОВикладання, аналіз педагогічних ситуацій, заняття – подорож, аукціон ідей та ін. Методика проведення цих занять описана у навчальному посібнику «Методика викладання педагогіки» (2017).

А навчальний посібник *Т.І. Туркот* «Психологія і педагогіка вищої школи» (2013) розкриває найсучасніші методи навчання у закладі вищої освіти, які успішно можна використовувати для реалізації вище поданих функцій семінарських занять: мозкова атака, метод «635», метод Дельфи, метод синектики, метод вільних асоціацій, дидактична гра, «сананон-метод», метод кейсів, мікрОВикладання, ситуаційний метод, метод «Коло ідей», метод «Займи позицію», метод «Ток-шоу», метод «Ажурна пилка».

Залежно від ролі семінарів у навчальному процесі вищої школи і завдань, що ставляться перед ними, їх розподіляють на заняття (С. Зінов'єв):

- що мають на меті поглиблене вивчення певного навчального курсу;
- що передбачають ґрунтовне опрацювання окремих найважливіших тем курсу;
- семінари дослідницького характеру, що не пов'язані своєю тематикою з лекціями і передбачають поглиблене розроблення;
- окремих проблем історичної науки.

Дослідниця Н. Гушинець пропонує таку класифікацію семінарських занять:

- залежно від складності, об'єму і вимог: *просемінарські* (підготовчі), *власне семінари*, *міжпредметні*;
- залежно від мети: *повторення і систематизації знань*, *семінар вивчення нового матеріалу*, *комбінований*;
- за формою проведення: *семінар-бесіда*, *семінар-обговорення* (*реферативний*), *диспут*, *семінар-конференція*, *комбінований*.

Просемінар – перехідна форма організації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів через практичні і лабораторні заняття, в структурі яких є окремі компоненти семінарської роботи, до вищої форми – власне семінарів. Головним завданням просемінарських занять є вироблення у здобувачів вміння виконувати різноманітні практичні роботи (працювати з підручником, історичними джерелами, реферувати літературу, складати тези), тобто, просемінари є своєрідними практикумами.

Серед власне семінарських занять до найпоширеніших А. Алексюк та А. Бондар відносять наступні види: дослідження, розгорнута бесіда, доповідь (повідомлення), обговорення рефератів і творчих робіт, розв'язування завдань, диспут, конференція тощо

Семінар-дослідження – форма семінару, зміст якого заключається у набутті, поширенні та частковій реалізації історичних знань з наданням цьому процесу компонентів наукового дослідження. Семінар-дослідження здійснюється в три етапи, часто

охоплює кілька групових занять з різними часовими інтервалами. На *першому* етапі проводиться підготовча робота (постановка задачі; визначення вихідної проблеми дослідження; планування та організація семінару). *Другий* етап семінару-дослідження – власне обговорення теми. Засоби обговорення теми залежать від досвіду викладача та можливостей здобувачів. Однак, незалежно від методики обговорення теми, обов'язковою є реалізація чотирьох основних функцій – навчальної (пізнавально-дослідницької), виховної, практичної та методичної. *Третій* етап семінару-дослідження – заключний – включає вирішення традиційних задач: підбиття підсумків, орієнтація на подальшу роботу тощо. Визначаються час та форми остаточного підбиття підсумків семінару: додатково відпрацьовані питання включаються до обговорення на наступних семінарах, важкі для самостійного опрацювання здобувачами питання висвітлюються на лекціях.

Семінар-«круглий стіл» – форма семінару, в основу якого закладено декілька тих питань, які з певних причин не отримали висвітлення на занятті). поглядів, обговорення яких призводить до прийнятної для всіх учасників позиції або рішення. Заняття «за круглим столом» має три-етапний характер:

підготовчий етап (вибір теми для обговорення; визначення цілей заняття; запрошення спеціалістів; консультування здобувачів; підготовка приміщення; розробка плану зустрічі);

обговорення проблеми;

підбиття підсумків (необхідно нагадати цілі та задачі обговорення проблеми, охарактеризувати всі мікрогрупи та найбільш яскравих учасників за їхніми позиціями, сформулювати єдину позицію, до якої наблизилися учасники зустрічі, зорієнтувати здобувачів на вивчення тих питань, які з певних причин не отримали висвітлення на занятті).

Семінар-розгорнута бесіда. На такому семінарі тему розподіляють на невеликі за обсягом, але органічно пов'язані між собою проблемні запитання. Виконання одного завдання є основою для виконання наступного. Доцільно заохочувати слухачів виступати з уточненнями і доповненнями, що дає змогу залучити до обговорення максимум здобувачів. Цей вид

семінару не передбачає письмових доповідей чи рефератів. Його структура: організація групи – вступне слово викладача – власне бесіда – підведення підсумків заняття.

Семінар-повідь (повідомлення). Такий семінар потребує ґрунтовної підготовки, використання різноманітних інформаційних джерел. Доповідач послідовно викладає свої думки, аргументує їх вагомими фактами. Решта здобувачів уважно його слухають, щоб бути готовими до доповнень, підтверджуючи чи спростовуючи викладене. Цей вид семінару має значні педагогічні можливості, але для їх реалізації необхідна активність здобувачів. З метою активізації здобувачів під час таких занять, крім основного доповідача, можуть виступити 1–2 опоненти.

Після виступу опонентів виступають ще 4–5 здобувача, а викладач підводить підсумок. Такий семінар часто набуває ознак дискусії.

Семінар-диспут (дискусія). Форма семінару, складовими якого є спірна проблема, різноманітність шляхів її достовірного вирішення, компетентність учасників. Для дискусії потрібна проблема не за об'ємом матеріалу, а по суті протиріччя. Щодо шляхів достовірного вирішення зауважимо, що істина існує лише при дотриманні істини в її пошуку. Дослідницький елемент у вирішенні проблеми ми характеризували (семінар-дослідження).

У заключній частині оцінюється не число виступів, а їх значимість. Добре продумана його організація захоплює здобувачів, сприяє глибокому засвоєнню навчальної інформації, розвиває логічне мислення і мовленнєву діяльність. Він передбачає чітко сформульовану тему і залучення до роботи всієї групи. Перелік питань має містити явні і приховані суперечності.

Семінар вибудовується так, що з доповіддю з кожного питання виступає один доповідач, який не розкриває його повністю, а це передбачає доповнення, полеміку, обговорення. При цьому у висвітленні питання можуть бути різні погляди, різні оцінки історичних явищ, подій. Це спонукає мислити, доводити свою точку зору. За своєю структурою семінар-диспут містить вступне слово, власне дискусію і підбиття підсумків.

Семінар-конференція. Це найскладніший вид семінару. Викладач заздалегідь визначає тему, мету і завдання семінару, розподіляє запитання між здобувачами з урахуванням індивідуальних можливостей, пропонує перелік необхідної літератури, проводить групові й індивідуальні консультації. Під час заняття одні здобувачі виступають із доповідями та повідомленнями, а інші доповнюють їх виступи, ставлять запитання, беруть участь у дискусії. Викладач проблемними запитаннями спрямовує обговорення доповідей, залучає до обміну думками. Доцільним є запрошення фахівців з проблеми, що обговорюється.

Семінар-прес-конференція. Механізм його проведення достатньо традиційний: команда з 4–5 осіб відповідає на питання із загальної історичної проблеми, її аспектів, відомостей з додаткової літератури тощо. Найбільш типовими формами такого семінару є наступні:

- група складає питання з проблеми, а ті, хто склав найбільше запитань, стають учасниками прес-конференції;
- добувачі-автори найбільш цікавих запитань ставлять свої питання групі;
- викладач сам обирає здобувачів, що відповідатимуть на запитання аудиторії та ін.

Семінар-«карусель» – форма семінару, спрямована на те, щоб задіяти максимальну кількість здобувачів. Здобувачі цілеспрямовано переміщуються з одного навчального місця на інше, тому кожний виступає в ролі того, хто навчається, того, хто навчає, оратора. На початку семінару – «каруселі» викладач визначає робочі місця для індивідуальної роботи здобувачів. Кількість місць залежить від кількості питань, що розглядаються. Наприклад, робоче місце 1 – умовна або реальна трибуна. Здобувач демонструє свої знання в усному виступі з усіх питань, починаючи з першого (без будь-яких записів). Робочі місця 2 та 3 – у дошки, розділеної крейдою навпіл. Здобувачі записують інформацію по 2 та 3 питаннях (по пам'яті). Усі інші здобувачі мають слідкувати за виступом оратора, бути готовими ставити йому питання або вийти до дошки та доповнити інформацію по 2 та 3 питанням.

Після завершення виступу оратор відповідає на запитання та переходить до робочого місця 2. Колишньому оратору пропонується переглянути записи товариша, доповнити їх крейдою іншого кольору. На трибуні новий оратор. Коли здобувачі на робочих місцях 2 та 3 виклали все можливе, до мікрогруп приєднується ще по одному здобувачу. При цьому задачі членів мікрогруп змінюються. Перші два здобувачі на кожному робочому місці готують третього до такого рівня, щоб він зміг виступити за трибуною. Таким чином, перші, хто вийшов до дошки, виконують роль викладачів, треті – здобувачі. «Карусель» триває. Черговий оратор переходить від дошки до трибуни, його місце займає здобувач з аудиторії. Викладач з робочого місця 2 перетворюється на здобувача на місці 3, здобувачі на робочих місцях 2 та 3 стають ораторами і т.д. У заключній частині викладач оголошує оцінки всім здобувачам, орієнтує на наступне заняття.

Семінар-«мозковий штурм» – форма семінару, яка містить цілеспрямоване орієнтування здобувачів на сприйняття та колективне вирішення складного питання на основі максимального розумового напруження учасників заняття. Його мета – ініціювати максимум ідей для розв'язання історичної проблеми. Викладачі нерідко використовують «мозковий штурм» («мозкову атаку») в практиці вивчення історичних дисциплін.

Але під «штурмом» вони нерідко розуміють спонтанний «навал» групи (у багатьох випадках краще підготовленої її частини) на навчальне питання, яке виникло у ході заняття. Це помилка. Робота учасників «штурму» має включати 5 основних частин: вибір теми, запитань «штурму»; організаційно-методичну підготовку «штурму»; самостійну підготовку здобувачів до «штурму»; штурм; узагальнення результатів «штурму».

Обговорення починається з виступу здобувача, який за кілька хвилин має запропонувати власний спосіб розв'язання проблеми.

Запропоновані здобувачем ідеї в обмежений час обмірковують усі учасники семінару. Далі наступний здобувач пропонує іншу ідею або розвиває попередню.

Ідеї під час виступу пропонуються без аргументування, після генерації ідей проводиться їх групування за змістом і призначенням. Критика запропонованих ідей полягає у визначенні значущості пропозицій, реальності запропонованих способів вирішення проблеми.

Обговорення рефератів і творчих письмових робіт. Цей вид семінару за змістом і методикою близький до семінару-доповіді, передбачає взаєморецензування письмових робіт, ознайомлення з роботами і рецензіями на них, відбір кращих для обговорення на заняттях.

Семінар-розв'язування завдання. Доцільний такий семінар після засвоєння матеріалу з теми чи розділу курсу. Для цього добирають такі завдання, щоб можна було на конкретних прикладах розкрити органічний зв'язок науки з життям, розвинути у здобувачів навички користування довідковою літературою, історичними документами, даними періодичної преси тощо.

Варто зауважити, що якість проведення семінарських занять з історичних дисциплін залежить від рівня підготовки здобувачів. Існують такі форми підготовки здобувачів до різних видів семінарських занять:

- усі здобувачі готують повідомлення з основних питань;
- кожен здобувач готує реферат з певної теми;
- здобувач самостійно готує доповідь творчого характеру, яка містить елементи дослідницького характеру.

Підготовка до семінару здійснюється в кілька етапів: прослуховування лекції з теми семінару, вивчення і конспектування рекомендованої літератури, складання тексту виступу (план, тези, доповідь), безпосередня участь у проведенні семінару.

Отже, зміст семінарських занять у вищих навчальних закладах має бути професійно-спрямованим, забезпечувати розкриття на конкретних історичних прикладах органічної єдності теорії і практики, використання доцільних методів навчання, які залучатимуть здобувачів до колективної пізнавальної діяльності, сприятимуть виробленню у них творчого підходу тощо.

Ефективність семінарського заняття значною мірою залежить від підготовки викладача, яка передбачає опрацювання

літератури, рекомендованої здобувачам; ретельне продумування додаткових запитань для здобувачів; вступного і заключного слова з окремих питань і теми загалом. Істотну роль у процесі підготовки до семінарських занять відіграють наочні посібники (карти, таблиці, схеми, діафільми, фотоальбоми тощо).

Спецсемінари та спецкурси з історії. На старших курсах навчання у закладах вищої освіти (починаючи з V-VI семестру) читають спецкурси та проводяться та спецсемінари. До читання спеціальних курсів та семінарів, як правило, залучають відомих вчених, а також спеціалістів – працівників освітніх та/або наукових закладів, а також інших організацій.

Спецкурс – курс, який вивчається здобувачами на старших курсах з метою оволодіння вузькоспеціалізованими, новітніми розробками у галузі історичних знань, формування актуальних для певної спеціалізації умінь і навичок. Його керівник повинен бути висококваліфікованим фахівцем у певній галузі, мати достатню кількість наукових праць з проблем спецкурсу, який читає. Важливою є роль вступної лекції до спецкурсу. У ній характеризуються мета і завдання спецкурсу, подається огляд історіографії проблеми, розглядаються напрями досліджень, основні наукові концепції, визначається наукове і навчальне значення спецкурсу. Під час викладання матеріалу спецкурсу висвітлюються новітні досягнення і актуальні завдання історичної науки. Детально розкриваються актуальні, недостатньо висвітлені в науковій літературі або особливо складні для здобувачів питання. Спецкурс висвітлює й перспективи розвитку історичної галузі, характеризує її нерозв'язані проблеми. Важливим є зв'язок спецкурсу із загальним курсом, а також із суміжними дисциплінами.

На спецкурсі викладач, спираючись на власний досвід і доробок у галузі, повинен охарактеризувати процес наукового дослідження, ввести здобувачів у свою творчу лабораторію, розкрити методику наукової роботи, проблеми інформаційного пошуку, техніку наукового дослідження. Саме на спецкурсі, як правило, здобувачам прищеплюється смак до наукової роботи, прагнення взяти активну участь у науковій діяльності кафедри.

Керівник спецкурсу повинен спиратися на раніше засвоєні здобувачами знання при розгляді окремих проблем спецкурсу, у такий спосіб можна скоротити час на вивчення вже відомих питань і приділити більше уваги складним. Отже, науковий рівень спецкурсу повинен бути вищим, ніж загальна і професійна підготовка аудиторії. Високий рівень лекцій зі спецкурсу досягається не лише її теоретичним і методологічним аспектами, а й ретельним добром фактичного історичного матеріалу, а також відповідною структурою, стилем лекції, чітким визначенням місця спецкурсу серед інших дисциплін, в т. ч. інших спецкурсів тощо.

Спецсемінар – курс, що вивчається здобувачами на старших курсах в межах вузької спеціалізації і передбачає оволодіння спеціальними засобами професійної діяльності в обраній для спеціалізації галузі науки або практики. До проведення спецсемінарів залучають відомих вчених, а також спеціалістів-практиків – працівників підприємств, наукових установ, інших організацій. Спецсемінар, яким керує авторитетний фахівець, набуває ознак наукової школи. Беручи участь у роботі спецсемінару, в колективному обговоренні доповідей, здобувачі під керівництвом викладача поглиблюють свої знання з певної історичної проблеми.

На вступному занятті викладач, як правило, робить огляд змісту спецсемінару, тем наукових робіт здобувачів, списку літератури з досліджуваної проблеми. Розподіляючи теми доповідей, він акцентує увагу на проблематиці спец-семінару, методиці роботи над науковим повідомленням. Система обговорення доповіді на спецсемінарі може бути різною. Більшість керівників спецсемінарів спершу заслуховують доповідь (повністю або основні положення), а потім пропонують здобувачам обговорення. Слід вибудовувати роботу так, щоб всі здобувачі виступили із запитаннями або зауваженнями. Вони можуть не лише вказувати на переваги і недоліки доповіді, а й розвивати її положення. Ефективною є практика письмових рецензій на доповідь і зачитування їх після виступу доповідачів.

Важливим завданням спецсемінару є вироблення у здобувачів вміння готувати наукові доповіді і рецензії, об'єктивно

аналізувати роботи інших здобувачів, індивідуально і колективно обговорювати матеріал.

Використання на семінарських заняттях сучасних інноваційних технологій. Оскільки в сучасних умовах співіснує дві стратегії організації навчально-виховного процесу: традиційна та інноваційна, за даним принципом семінарські заняття розподіляються на *традиційні* та *інноваційні*.

Традиційний підхід до проведення навчальних занять може забезпечувати успішні результати, якщо він не «застигає в стереотипі», а постійно оновлюється та вдосконалюється.

Інноваційна форма проявляється в особливих способах діяльності викладачів, що виходять за рамки традиційних, оскільки інновації передбачають зміни, оновлення в плані створення нового або пристосування вже відомого до нових умов. Розглядаючи це важливе питання в контексті динаміки сучасного розвитку суспільства, слід особливу увагу акцентувати на тому, що викладач, який ігнорує в своїй діяльності інноваційний чинник, не лише відстає від суспільних процесів, а й формує відповідні комплекси в здобувачів.

Спираючись на науковий доробок відомих учених, в якому здійснено аналіз інноваційних підходів у педагогіці (І.П. Підласий, Г.К. Селевко, І.М. Дичківська, В.О. Сластьонін, М.С. Бургін, Є.П. Морозов та ін.), зауважимо, що інновації не є і не можуть бути самоціллю. Вони лише тоді доцільні, коли забезпечують якість навчання та виховання. Не кожне нововведення, як вважають ці науковці, є раціональним і прогресивним. Інколи нововведення можуть дестабілізувати функціонування педагогічної системи й створити додаткові труднощі.

Пошукова діяльність сучасного викладача має бути зорієнтована лише на ті інновації, які є прогресивними, не завдають шкоди й відкривають нові можливості в розвитку здобувачів. Саме таких позицій потрібно дотримуватись при застосуванні інноваційних технологій в процесі викладання навчальних дисциплін у вищому навчальному закладі, вважаючи, що однією з найважливіших ознак викладача вищої школи є відкритість новому й здатність до прогресивних змін.

Оскільки основними критеріями оцінювання інноваційних педагогічних технологій на етапі їхнього функціонування є: зміст навчання, методи навчання, система дидактичних засобів, власне організація навчання – тому саме таку послідовність ми обрали.

Перший напрямок – удосконалення та оновлення змісту навчальних занять. Мова йде про вибір такого змісту, який би, з одного боку, безперечно відповідав навчальній програмі, з іншого – потребам та інтересам здобувачів.

Це вимагає дивитись на зміст не лише очима програми, а й очима здобувачів. Однак йдеться не про підлаштування до смаків здобувачів, а про наповненість визначених програмою тем життєво значущим змістом, орієнтацією на його якісну характеристику. Адже, як підкреслював Є.М. Ільїн, «здоровий розум будь-якими способами чинить опір абстрактному знанню, яке ні сьогодні, ні завтра, ні тут, ні там ніяк себе не проявить».

Критеріями відбору такого змісту навчальних занять є: відповідність навчальній програмі; пізнавальний потенціал; відповідність потребам та інтересам здобувачів; виховний потенціал; професійна спрямованість; проблемність; практична спрямованість; зв'язок з сучасною школою.

Такий підхід варто зіставити з іншим, досить поширеним підходом до відбору змісту: продиктувати солідний список літератури; дати різні підходи до визначення того чи того поняття; назвати прізвища вчених, які досліджували проблему; звести до мінімуму приклади, ілюстрації і таким чином суттєво (а часто й до нуля) знизити ефективність навчального заняття та коефіцієнт його корисної дії.

Другий напрямок полягає в удосконаленні та оновленні методики роботи над змістом. У використанні, наприклад, мультимедійних засобів, чи то на лекції, чи то на практичному занятті, мета має полягати не стільки в тому, щоб спроектувати на екран певні блоки інформації, розміщеної на слайдах, яка переважно бездумно переписується, скільки в тому, щоб визначити ключові ідеї в поданому матеріалі й спрямувати їх на розвиток здобувачів.

З цією метою пропонуємо певні прийоми, використання яких спрямовано на забезпечення осмислення інформації, її кращого усвідомлення та засвоєння.

Такі прийоми доцільно використовувати на тих семінарських заняттях, зміст яких не розглядався на лекціях.

1. У блоці поданої на слайді інформації знайти той фрагмент, який несе основне смислове навантаження:

- наприклад, подумати над визначенням певного поняття і знайти в ньому смисловий центр або ключові слова;
- самим спробувати дати визначення певного поняття на основі представлених на слайді ключових слів;
- створити, наприклад, класифікацію методів на основі представлених на слайді ключових понять, які лежать в основі класифікації.

2. Визначити положення (умови, вимоги, чинники), які є найменш суттєвими або які виходять за рамки логічного ряду представлених на слайді положень.

Інколи таке завдання передбачає навмисне провокування здобувачів з метою активізації уваги до представленого на екрані блоку інформації та розвитку їхнього мислення.

3. Розташувати представлені на слайді положення в порядку зростання їх значущості або навпаки.

4. Серед положень, представлених на слайді, визначити ті, які знайшли своє відображення у продемонстрованому далі відео фрагменті.

5. Знайти положення, в якому допущена смислова або логічна помилка, і виправити її.

6. Згрупувати представлені на екрані положення за певними ознаками таким чином, щоб їх легше було запам'ятати.

7. На основі поданої в посібнику навчальної інформації створити опорний план-конспект, у якому відобразити лише ключові її моменти

Третій напрямок використання інноваційних технологій полягає в реалізації досвіду використання відео-фрагментів, які:

по-перше, «оживлюють» теоретичні положення й сприяють миттєвому включенню теоретичних знань в роботу;

по-друге, забезпечують інтерес до навчальної дисципліни, переконують у необхідності оволодіння теоретичними знаннями для розв'язання практичних завдань та проблем;

по-третє, знайомлять з живими зразками організації педагогічного процесу та кращим досвідом педагогічної діяльності вчителів;

по-четверте, спонукають до самооцінки та самоаналізу, вияву власних помилок та недоліків на підставі зіставлення власних рішень з рішеннями, запропонованими у відео-фрагментах.

В залежності від цілей використання, відео-ситуації розподіляються нами на такі види:

- ситуації-ілюстрації;
- ситуації, на основі яких формуються проблемні запитання;
- ситуації контрастного характеру (як доцільно та як недоцільно чинити);
- ситуації-тести.

Як свідчить наш досвід, використання відео-фрагментів є продуктивним і ефективним за наступних умов:

При вивченні методів виховання ілюстрацією виступає ситуація, яка дає відповідь на питання: як можна скористатись психологічним механізмом «наслідування» для забезпечення успішності виховного впливу на дитину?

1. Відео-фрагмент є адекватним теоретичному положенню: недвозначним; коротким, тобто доведеним до розміру ідеї, яку він ілюструє; звільненим від зайвої інформації, яка відволікає й ускладнює усвідомлення певної ідеї.

2. Відео-фрагмент є цікавим, несе в собі ефект новизни, відображає реалії життя, в тому числі шкільного.

3. Відео-фрагмент є носієм не лише пізнавального, а й виховного потенціалу.

4. Наявність установки та комунікативного забезпечення використання відео-фрагменту, а саме: проблемні питання, що супроводжують демонстрацію відео фрагментів, які можуть ставитись до, в процесі й після їх використання; акцентування уваги здобувачів шляхом зупинки (натискання кнопки «пауза»).

Відображаючи живий навчально-виховний процес, відео-ситуації виявляють вміння майбутнього спеціаліста застосовувати набуті теоретичні знання в практичній діяльності. Аналіз тих педагогічних явищ, які демонструються на екрані, здійснюється поетапно за такою логікою:

- спочатку здобувач визначає проблему, відображену в ситуації;
- актуалізує теоретичні знання, необхідні для її розв'язання;
- пропонує шляхи вирішення проблеми, або оцінює її обґрунтовує педагогічну доцільність чи недоцільність того способу, який має місце при розв'язанні ситуації.

Для зручності аналізу відео-ситуації здобувачам даються окремі алгоритми, які відображають різні аспекти навчально-виховної діяльності педагога. Такий підхід спрямований на виявлення в майбутніх спеціалістів того важливого компоненту змісту освіти, що називається досвідом творчої діяльності. Цей досить важливий досвід часто залишається поза увагою, оскільки головний акцент під час проведення підсумкової атестації робиться, як правило, на перевірці теоретичних знань та досвіду репродуктивної діяльності.

Застосування інноваційних технологій у процесі викладання дисциплін професійного циклу, спрямоване на пошук нового у їх змісті, методах, дидактичних засобах та організації навчання загалом сприяє: по-перше, забезпеченню інтересу до фахових дисциплін та професійної діяльності вчителя; по-друге, реалізації пізнавального та виховного потенціалів педагогіки; по-третє, активізації пізнавальної активності та розкриттю творчого потенціалу здобувачів; розвитку педагогічного мислення та більш успішному засвоєнню професійних компетенцій педагога.

Методика підготовки і проведення семінарських занять передбачає:

- повідомлення здобувачам теми, плану семінарського заняття та рекомендованої літератури (найкраще подати здобувачам інструктивну карту проведення семінарського заняття);
- опрацювання та осмислення теоретичного матеріалу відповідної теми відповідно до плану семінарського заняття та рекомендованої літератури;

- підготовку до обговорення питань інформаційного блоку у формі діалогу, дискусії, диспуту, конференцій тощо (за планом заняття);
- підготовку та проведення фрагментів навчальних занять, на яких використовуються традиційні форми організації навчання (за вибором здобувача-практиканта), їх аналіз;
- підготовку та проведення фрагментів навчальних занять, на яких використовуються інноваційні форми організації навчання (за вибором здобувача);
- написання рефератів (з метою відпрацювання пропущених лекційних чи семінарських занять);
- виконання завдань науково-пошукової роботи (написання рефератів за тематикою проблемного характеру, розробку доповідей для публічного виступу, підготовку тестів, анкет, бесід, інтерв'ю тощо).

Алгоритм підготовки до семінарського заняття:

- проаналізуйте тему заняття, подумайте над його дидактичними цілями і основними проблемами, які винесені на обговорення;
- опрацюйте рекомендовану навчальну, наукову та методичну літературу, при цьому обов'язково конспектуйте і занотуйте прочитане, виписуйте те, що, на ваш погляд, сприятиме ефективному проведенню семінарського заняття;
- намагайтеся сформулювати свою думку з кожного питання і обґрунтуйте свої міркування;
- запишіть запитання, які виникли у вас під час підготовки до проведення семінарського заняття, зверніться за консультацією до відповідного викладача кафедри;
- складіть розгорнутий план-конспект проведення семінарського заняття, ретельно обдумуючи його етапи, структурні елементи, навчальні питання, що виносяться на розгляд, методи, прийоми та засоби навчання, за допомогою яких забезпечуватиметься навчально-пізнавальна діяльність здобувачів.

Після проведення семінару, доволі корисно буде здійснити самоаналіз та оцінити власне заняття. У даному випадку рекомендуємо скористатися алгоритмом запропонованим *В.І. Кобалем*.

Основні критерії оцінювання якості семінарського заняття:

Цілеспрямованість – висунення проблеми, намагання поєднати теоретичний матеріал з його практичним використанням у майбутній професійній діяльності.

Планування – виокремлення головних питань, пов'язаних з профілюючими дисциплінами, наявність новинок у списку літератури, тощо.

Організація семінару – уміння починати та підтримувати дискусію, конструктивний аналіз усіх відповідей здобувачів, наповненість навчального часу обговоренням проблем, поведінка самого викладача.

Стиль проведення семінару – пошук гострих питань, з дискусією або м'який, який не викликає інтересу.

Ставлення викладача до здобувачів – поважне, урівноважене, в міру вимогливе чи байдуже.

Ставлення здобувачів до викладача – поважне чи байдуже, критичне.

Управління групою – викладач швидко встановлює контакт з учасниками семінару, впевнено та вільно тримається, взаємодія з групою носить педагогічне доцільний характер та охоплює всіх здобувачів чи, навпаки, робить багато зауважень, розмовляє на підвищених тонах, спирається в роботі на декількох здобувачів, а інші залишаються пасивними.

Коментарі та висновки викладача – кваліфіковані, доказові, переконливі, чи, навпаки, некваліфіковані, неістотні, не містять у собі теоретичних зауважень.

Питання для самоконтролю знань:

1. Виділіть основні функції семінарських занять.
2. Перерахуйте види семінарів з історії.
3. У чому полягає відмінність між спецкурсом та спецсемінаром?
4. Охарактеризуйте особливості застосування сучасних інноваційних технологій на семінарах з історії.
5. Визначте основні етапи підготовки та проведення семінару з історії.

ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

- ❖ Суть поняття «технологія навчання», «методи навчання».
- ❖ Класифікації методів навчання у закладі вищої освіти.
- ❖ Технології розвитку навчальних компетентностей вищого рівня.
- ❖ Технології ситуативного моделювання.
- ❖ Технології опрацювання дискусійних питань.
- ❖ Метод проєктів.

Ключові слова: технологія навчання, методика, методи, класифікація, технології розвитку навчальних компетентностей вищого рівня, технології ситуативного моделювання, колективно-групові технології навчання, технології ситуативного моделювання технології опрацювання дискусійних питань, метод проєктів.

Суть поняття «технологія навчання», «методи навчання»
Технологія навчання – жорстко алгоритмізована сукупність процесуально-методичних дій педагога і використовуваного ним дидактичного інструментарію, яка забезпечує ефективну навчальну діяльність здобувачів освіти і досягнення проєктованого результату дидактичного циклу; включає: методи й форми організації навчальної діяльності, способи і засоби навчання, контроль і оцінювання засвоєння, способи корекції. Якщо технологія навчання – чітка система дій, яка гарантує досягнення мети, то методика викладання допускає розмаїтість, варіативність способів реалізації теоретичних положень, а дидактична система, залежно від рівня її інструментарію, може бути ближчою до технології чи методики.

Щодо суті поняття «технологія навчання», слід відзначити, що аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує існування словосполучень «педагогічна технологія», «навчальна технологія», «технологія навчання», «технологія виховання», «технологія розвитку особистості», «технологія особистісного впливу», «технологія творчої діяльності» тощо. До того ж поняття «технологія» інтерпретується неоднозначно.

Вживання терміну «педагогічна технологія» є необґрунтованим, це – невдалий переклад з англійської мови багатозначного слова «*education*», особливо, якщо воно йде у поєднанні з іншими словами. Так англійське «*education technology*» породило український сурогат «*освітня технологія*», яким, поряд з «педагогічною технологією», хочуть витиснути абсолютно відповідне суті поняття «*технологія навчання*».

Значну увагу дослідженню суті поняття «педагогічна технологія» приділяють С. Сисоєва і Г. Селевко, «дидактична технологія» – Д. Чернілевський. Дослідники відзначають існування близько трьохсот різних визначень цього терміну, зупинимося лише на двох з них.

Перше визначення **педагогічної технології** – сучасний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання та засвоєння знань із урахуванням технічних і людських ресурсів та їхньої взаємодії, що ставить своїм завданням оптимізацію форм освіти.

Друге популярне визначення, яке належить М. Кларіну, **педагогічну технологію** розглядає як системність і конструювання навчального процесу, які гарантують досягнення поставленої мети.

Аналізуючи ці визначення, доводиться зробити висновок, що обоє вони не зовсім вдалі, особливо перше, тому що громіздке і тавтологічне. Напевно, термін «технологія» стосовно педагогічних явищ звучить дещо формально й малопереконливо, тому що він у більшій мірі характеризує механічні процеси, взаємодію людини із предметами, речами, навколишнім середовищем, а не взаємодію з людиною. Поняття «технологія навчання» слід розглядати у дидактичному аспекті, тобто як спосіб взаємодії суб'єктів навчання.

Технологія є певна послідовність операцій, дій, спрямованих на досягнення навчально-виховної мети (Л. Байкова); система, в якій послідовно втілюється на практиці заздалегідь спроектований навчально-виховний процес (В. Беспалько); сума науково обґрунтованих заходів виховного впливу на людину чи групу людей, галузь професійної підготовки педагога, пов'язана з його творчістю і майстерністю (Н. Щуркова).

В. Монахов пропонує наступне визначення поняття «**педагогічної технологія**» – *продумана в усіх деталях модель педагогічної діяльності з проектування, організації та проведення навчального процесу з безумовним забезпеченням комфортних умов для учнів та вчителя (виділені мною тут і далі напівжирним шрифтом ключові слова, через які дається визначення, а також вказується на важливий резерв і сферу діяльності вчителя, викладача – проектування).*

Педагогічна технологія трактується ЮНЕСКО (у перекладі С. Вітвицької) як системний метод створення, застосування і визначення усього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів в їх взаємодії, що ставить своїм завданням оптимізацію форм навчання

Якщо коротко визначити суть те міну технологія навчання, то воно має містити такі десять слів: **жорсткий алгоритм прийомів, методів, технік навчання, який гарантує досягнення мети.**

Структура технологічного навчального процесу:

- забезпечення уваги;
- створення мотивації;
- пред'явлення цілей;
- залучення (пригадування) всього необхідного матеріалу;
- стимулювання і керівництво навчальною діяльністю;
- мотивування досягнення намічених навчальних результатів;
- перевірка правильності досягнутих результатів;
- забезпечення зворотного зв'язку на основі тестового контролю і необхідної корекції;
- підсумкове критеріальне оцінювання результатів.

Хоча термін «технологія» стосовно педагогічних явищ звучить дещо формально, адже він більше характеризує механічні процеси, взаємодію людини з предметами, речами, навчальним середовищем, а не взаємодію людей. Лише умовно можна перенести його на цю сферу, дотримуючись загальноприйнятого визначення технології як сукупності прийомів, застосовуваних у якійсь справі.

Педагог вищої школи може мислити категоріями «гуманізм, інтелігентність, свобода, розвиток, самостійна особистість» або «ефективні технології, контроль, вимірювання». Правда, можливий і третій варіант: розмови про гуманізм, інтелігентність,

творчість є частиною технології. Це й є характерна для нас підміна понять, тобто найбільш соціально небезпечний варіант. Адже відбувається інфляція цінностей, слова перестають мати смисл, людина перестає розуміти з чим має справу, вона стає об'єктом всіляких маніпуляцій.

Щоб цього не сталося, слід термін «технологія навчання» вживати тоді, коли є чітка алгоритмічна послідовність і гарантується одержання кінцевого результату. Тому аналіз будь-якої технології навчання передбачає розкриття притаманного їй алгоритму дій і пояснення критеріїв гарантованого результату. Сутність технології навчання полягає в побудові системи навчальних завдань і розробці алгоритму дії здобувача освіти.

Звернення до проблеми технологій навчання є породженням усвідомлення педагогами відриву педагогічної науки від практики. Недостатньо того, що наука формулює педагогічну теорію, навіть найдосконалішу. Теорія має «заземлитись» через застосування конкретної технології впровадження теорії в життя. Технологія є певним механізмом, що повинен привести у перетворюючий рух педагогічну дійсність, всю систему освіти. Рушійною силою цього перетворення є практико-орієнтована наука. Відбувається зустрічний рух теорії і практики, які й породжують технологію. Така технологія має викликати до життя щось, чого не існує, ініціювати розвиток системи освіти у потрібному напрямі.

Таким чином, **технологія навчання** – чітка система дій, яка гарантує досягнення мети; методика викладання допускає розмаїтість, варіативність способів реалізації теоретичних положень; дидактична система, залежно від рівня її інструментарію, може бути ближчою до технології чи методики.

Методи навчання мають дуже широку сферу застосування у галузі як професійної, так і непрофесійної педагогіки. Навчають і навчаються усі і завжди. При цьому свідомо або несвідомо застосовуються найрізноманітніші **методи навчання**. Свідомо і цілеспрямовано це відбувається у навчальних закладах, у тому числі закладах вищої освіти. Методи навчання мають велику історію. Метод навчання – багато якісне і багатомірне педагогічне явище.

Визначаючи його, доцільно використовувати чимало дефініцій, бо ж багато сторін у розглядуваному предметі. Щоб розкрити суть методів навчання, а також визначити, які закони діють у галузі методів навчання, необхідно піддати аналізу сам об'єкт розгляду. Пізнанні нами закони і стануть знанням методів навчання конкретизованих у проблемах, застосовуваних на практиці. Ці закони поки що розкриті незначною мірою, через що педагогіка як наука і педагогічна практика конструюють свої уявлення про методи і прийоми переважно інтуїтивно – на основі емпіричних даних процесу навчання у вищій школі.

Складність питання полягає, очевидно, ще й у тому, що методи і проблеми навчання перебувають в опосередкованому зв'язку з законами через принципи і правила навчання. Логіка означеного питання може бути представлена у такий спосіб: пізнання законів процесу навчання – піднесення пізнання законів до рангу науково-педагогічних дидактичних принципів і правил навчання у їх регулятивні функції – визначення методів і прийомів навчання.

У цьому розумінні навчання визначення дидактичних методів є стійкішим, ніж завдання розкриття законів навчання. Для розкриття законів навчання досить проаналізувати динамічну структуру об'єкта дослідження і визначити функціональні залежності між структурними компонентами об'єкта. Останні й стануть основою для визначення діючих в об'єкті законів. Для визначення методів навчання необхідно, крім того, теоретично переосмислити відкриті закони в процесі їх застосування у педагогічній практиці.

Аналіз структури об'єкта методів навчання з метою виявлення постійно діючих у ньому зв'язків і застосування одержаних знань про закони (закономірності) процесу навчання забезпечують ту чи іншу міру трансформації знань від рівня інтуїції до рівня теоретичного пізнання і принципів, і правил навчання. Особливістю аналізу об'єкта методів навчання є те, що при цьому об'єктом нашого пізнання стає сам процес людського пізнання. Рівень розгляду методів навчання передбачає виокремлення його формальної і змістовної, зовнішньої і внутрішньої сторін, сутності й явища. Це має концептуальне

значення, бо прийняття цієї концепції передбачає, в свою чергу, необхідність виявлення структурних елементів, їх зав'язків і відношень, взаємодії у кожній з виокремлених сторін. З огляду на це й тільки й можемо вийти на відображення методів навчання як цілого у єдності його багато якісних елементів і сторін.

У структурі об'єкта методів навчання виокремлюються такі сторони, кожна з яких забезпечує певні функціональні залежності між компонентами об'єкта. З точки зору внутрішнього прояснення методів виокремлюються: розвиток змісту знання, що набувається; логіко-операціональна сторона мисленнєвої діяльності; пізнавальна діяльність тих, хто навчається, певного виду й рівня репродуктивна, евристична, дослідницька); мотиваційно-стимулююча діяльність; діяльність навчаючих і тих, хто навчається, скерована на досягнення мети. З точки зору зовнішнього прояву методів навчання виокремлюються наступні форми: словесно-слухові; словесно-зорова; навчально-практична; педагогічні техніка і мистецтво. Іншими словами, метод навчання виступає не тільки формою руху пізнавальної діяльності здобувачів, а й формою руху їх творчої діяльності, пов'язаної з управлінням пізнавальної діяльності здобувачів з боку викладачів і кафедр.

Класифікації методів навчання у ЗВО. Для реалізації змісту освіти на кожному його рівні викладачу вищого навчального закладу потрібно володіти певними методами, прийомами та засобами навчання. Від рівня володіння ними залежить рівень педагогічної майстерності викладача та ефективність навчально-виховного процесу.

Методи навчання у вищій школі суттєво відрізняються від методів шкільного навчання. Вони спрямовані не лише на передавання і сприймання знань, а й на проникнення у процес розвитку науки, розкриття її методологічних основ. Методи навчання слід відрізнити від методів учіння.

Метод навчання – спосіб упорядкованої взаємопов'язаної діяльності викладачів та здобувачів у процесі навчання, спрямованої на досягнення поставлених вищою школою цілей.

Метод учіння – спосіб пізнавальної діяльності здобувачів, зорієнтований на творче оволодіння знаннями, уміннями і навичками та вироблення світоглядних переконань на заняттях і в самостійній роботі.

З поняттям «метод навчання» тісно пов'язане поняття «прийом навчання» – деталь методу, часткове поняття щодо загального поняття «метод».

У методі навчання віддзеркалюються об'єктивні закономірності, цілі, зміст, принципи і форми навчання.

Ф. Левітас, О. Салата виділяють у структурі методів навчання об'єктивну і суб'єктивну частини. Об'єктивна частина методу обумовлена тими постійними положеннями, які обов'язково присутні у будь-якому методі, незалежно від його використання різними педагогами. Йдеться про загальнодидактичні положення, принципи і правила. Суб'єктивна частина методу обумовлена особистістю викладача, особливостями здобувачів, конкретними умовами.

У дидактиці існують різні **підходи щодо класифікації методів навчання:**

- за джерелами передавання і характером сприйняття інформації – словесні, наочні та практичні (С. Петровський, Є. Голант);

- за основними дидактичними завданнями – методи оволодіння знаннями, методи формування умінь і навичок, застосування здобутих знань, умінь і навичок (М. Данилов, Б. Єсіпов);

- за характером пізнавальної діяльності – пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково пошукові, дослідницькі (М. Скаткін, І. Лернер);

- за бінарною класифікацією виділяють методи викладання: інформаційно-повідомлювальний, пояснювальний, інструктивно-практичний, пояснювально-спонукальний; методи учіння: виконавчий, репродуктивний, продуктивно-практичний, частково пошуковий, пошуковий (М. Махмутов).

Дослідник Ю. Бабанський пропонує власну класифікацію:

- методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності (пояснення, інструктаж, розповідь, лекція, бесіда, робота з підручником; ілюстрування, демонстрування, лабораторні, практичні і дослідні роботи);

- *методи стимулювання навчальної діяльності* (навчальна дискусія, забезпечення успіху в навчанні, пізнавальні ігри, створення ситуації інтересу в процесі викладання, створення ситуації новизни, опора на життєвий досвід здобувача; стимулювання обов'язку і відповідальності в навчанні);

- *методи контролю і самоконтролю у навчанні* (усний, письмовий, тестовий, графічний, програмований, самоконтроль і самооцінка у навчанні).

Кожна з наведених класифікацій не є недосконалою, бо не враховує того факту, що в практиці навчання будь-який метод застосовується не ізольовано, а в єдності з іншими методами і прийомами.

Відомий методисти Ф. Левітас, О. Салата дотримуються класифікації за характером пізнавальної діяльності, запропонованої І. Лернером.

На початковій стадії формування знань способу засвоєння інформації відповідає **пояснювально-ілюстративний метод**. Його суть полягає в організації усвідомленого сприйняття здобувачами готової інформації різними засобами і прийомами. Він полягає у залученні наочного зображення, в усному викладі інформації та пред'явленні документальних і художніх текстів. При цьому викладач користується усним словом, письмовим текстом, відео, пам'ятками матеріальної й духовної культури або їх відтворенням у макетах, копіях, символічною наочністю.

Другим методом навчання є **репродуктивний метод**. Його сенс - у конструюванні завдань на відтворення, доборі необхідної кількості вправ у педагогічно виправданій системі, а потім репродукції, тобто відтворенні дії здобувачем відповідно до завдання. Це може бути переказ пояснення викладача, опис змісту картини після її характеристики, складання простого і складного плану, вправа на знайоме порівняння, на розповідь про історичну особу за схемою, відповідь на запитання, що не вимагає пошуку, розміщення місць подій на контурній карті, складання хронологічної таблиці, вправи. Тут слово, наочність, текст і практична діяльність виступають засобами репродуктивного методу.

Суть **дослідницького методу** полягає у конструюванні або виборі проблеми і проблемних завдань, пропонуванні їх у певній системі для самостійного вирішення здобувачем, в організованому засвоєнні досвіду творчої діяльності, творчому застосуванні і засвоєнні знань. Проблема і проблемні завдання можуть конструюватися словесно, за кіно- і відеофільмом, картиною, на основі документів, художньої літератури та об'єктів, продемонстрованих під час екскурсії. Зауважимо, дослідницький метод передбачає, що здобувач вже володіє необхідними вміннями і навичками.

Важливе місце у викладанні історії посідає частково пошуковий, евристичний, метод. Зміст його полягає у тому, що викладач, порушивши малодоступну для самостійного вирішення проблему, ділить її на мікропроблеми і серію взаємопов'язаних питань або аналогічних полегшених завдань, включає здобувачів у процес виконання окремих кроків у ході розв'язання проблеми. Відбувається поетапне навчання вирішення дослідницького завдання. Цей метод яскраво ілюструє евристична бесіда. Суть її полягає в тому, що для пошуку здобувачами вирішення певної проблеми викладач вибудовує серію пов'язаних між собою запитань, що впливають одне з одного. Всі або більшість цих запитань – це невеликі проблеми, вирішення яких веде до розв'язання основної проблеми. Особливе місце у викладанні історії посідає метод проблемного викладу, який полягає у постановці викладачем проблеми і побудові ланцюга міркувань. Викладаючи матеріал, педагог розкриває рішення цієї проблеми так, щоб показати її суперечливий хід, труднощі, які трапляються на шляху, способи і варіанти їх подолання. Пояснення викладача у даному випадку є зразком пошукового пізнання. Проблемний виклад поєднується з частково пошуковим.

У методиці існує поняття **«словесні методи»**. Вони включають не лише усний виклад, бесіду, але й читання і розбір різних історичних текстів: підручників, наукової літератури, документів та ін. *A. Вагін* підкреслював, що живе слово може бути представлене в монологічній (виклад історичного матеріалу викладачем чи здобувачем) та діалогічній (бесіда) формі. Слово

викладача, по-перше, виконує інформаційну або оповідно-описову функцію: відтворити історичне минуле в цілісній картині. По-друге, воно доносить до свідомості здобувачів доказову силу людської думки (логічна функція). Логічна функція дає можливість підвести здобувачів до наукового розуміння історичних явищ. По-третє, слово виховує. У реалізації цієї функції усного слова особливе значення має знання предмета викладачем, його загальна культура, контакт з аудиторією. По-четверте, не можна забувати про силу враження, що залишається внаслідок дії живого слова на свідомість здобувачів.

Основними видами **монологічної форми усного викладу** є *оповідання, опис, характеристика, пояснення*.

Оповідання у викладанні історії виступає у вигляді розповіді або стислого повідомлення про історичні події. *Розповідь* – це монологічна форма викладання. Застосовують її за необхідності викласти навчальний матеріал системно, послідовно. Елементами розповіді є точний опис, оповідь, логічне обґрунтування фактів.

Особливості *сюжетної розповіді* – динамічність дії, конкретність події і достовірність в описі дійових осіб.

Розповіді розподіляють на *художні, науково-популярні, описові*.

Художня розповідь – це образний переказ фактів.

Науково-популярна розповідь передбачає теоретичний аналіз певних явищ.

Описова розповідь є послідовним викладенням особливостей предметів і явищ історичної дійсності.

Кожен тип розповіді має забезпечувати виховну спрямованість навчання, ґрунтуватися на достовірних наукових фактах, акцентувати на головній думці, бути доступним й емоційним, містити висновки і зауваження. У стислому *повідомленні* міститься тільки інформація про історичну подію.

Опис – виклад істотних рис, ознак, стану, вигляду, характеру історичних явищ. Опис має об'єкт, але не має сюжету. При викладанні історії він є поширеним видом усного викладу: показуються умови життя людей, їх заняття, побут, знаряддя праці, пам'ятники культури, місця історичних подій та ін. Опис може бути картинним й аналітичним. Картинний опис

сприяє створенню образних уявлень про події та явища минулого. Аналітичний опис застосовується при ознайомленні здобувачів з предметами побуту, знаряддями праці, політичним управлінням тощо.

Різновидом опису є *характеристика*. Характеристика історичного явища – це точно сформульований перелік його істотних рис і особливостей в їх внутрішньому зв'язку. Вона може бути короткою і розгорнутою. У викладі історичного матеріалу характеристика використовується з метою конкретизації інформації, узагальнення і нерідко має оцінювальний характер.

Під час викладу викладач забезпечує не лише сприйняття матеріалу, але і його осмислення. У встановленні причинно-наслідкових зв'язків, визначенні місця і ролі факту в історичному процесі, виявленні суті і значення складних історичних явищ, понять, закономірностей важлива роль відводиться поясненню.

Пояснення – це розкриття внутрішніх зв'язків і залежностей, зокрема, причинних зв'язків, закономірностей, сенсу, суті і значення історичних явищ; розкриття нових понять, історичних термінів. Використовують переважно під час викладення нового матеріалу, а також у процесі закріплення. Пояснення часто супроводжується різними засобами унаочнення. Успіх пояснення залежить від його доказовості, логічності, образності.

Коли завданням є розкриття й обґрунтування теоретичних висновків при спіранні на пропонований і пояснений фактичний матеріал, виклад викладача набуває характеру міркування і доведення.

Міркуванням називається послідовний розвиток положень і доказів, що підводить здобувачів до висновків та умовиводів. Міркування служить для розкриття теоретичних висновків і сприяє розвитку історичного мислення. Міркування виступає як один з елементів викладу в поєднанні з розповіддю, описом і поясненням.

У методиці розрізняють **лекційний виклад**. Лекційний виклад є розгорнутим теоретичним міркуванням, науковим аналізом і узагальненням, що спирається на конкретний історичний матеріал. У лекційному викладі матеріалу оповідання і опис служать завданням розбору й узагальнення, складаючи

фактичну основу для висновків. При цьому аналіз та узагальнення здійснюються у монологічній формі.

Бесіда – це метод навчання, за якого викладач за допомогою запитань спонукає здобувачів до відтворення набутих знань, формування самостійних висновків і узагальнень на основі засвоєного матеріалу. У методичній літературі представлена класифікація видів бесіди. За призначенням у навчальному процесі розрізняють:

- вступну бесіду (проводиться під час підготовки до семінарського заняття, екскурсії, вивчення нового матеріалу);

бесіду-повідомлення (ґрунтується переважно на спостереженнях, організованих викладачем на заняттях за допомогою наочних посібників, а також на матеріалах текстів історичних документів);

- бесіду-повторення (використовують для закріплення навчального матеріалу);

- узагальнюючу бесіду (виступає різновидом завершальної, використовується за необхідності узагальнити;

- раніше вивчені історичні факти, показати розвиток історичного явища);

- контрольну, або перевірочну бесіду (до неї вдаються при перевірці рівня засвоєння поданого матеріалу, ступеня його розуміння, результатів самостійної пізнавальної діяльності здобувачів).

За *характером діяльності* здобувачів виокремлюють:

- репродуктивну бесіду (спрямована на відтворення засвоєного матеріалу);

- аналітичну (служить осмисленню викладеного матеріалу, поглибленню і розширенню знань здобувачів при аналізі наведених викладачем історичних фактів);

- евристичну, або сократівську (викладач запитаннями скеровує здобувачів на формування нових понять, висновків;

- правил, використовуючи набуті ними знання);

- катехізісну (спрямована на відтворення тверджень, що потребують дослівного запам'ятовування).

Необхідно пам'ятати, що ефективність будь-якого виду бесіди залежить від вмiлого формулювання запитань, а також

від чіткості, аргументованості відповідей. Запитання для будь-якої бесіди треба обмірковувати заздалегідь. Вони повинні стимулювати розумову діяльність здобувачів, включати завдання на аналіз, порівняння, зіставлення, виявлення головного, загальних рис і особливостей кількох подій, явищ, оцінку історичних фактів, докази положення, висновки, обґрунтування позицій, встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Запитання повинні бути доступними, дидактично простими і точними, визначати єдиний напрям відповіді.

Педагогічне керівництво бесідою не обмежується постановкою викладачем основних запитань. Воно включає постановку додаткових питань при відхиленні обговорення від головного напрямку через неточні, а іноді й помилкові відповіді, що виникають у ході бесіди. Керівництво бесідою має бути жорстким, але стриманим, таким, що направляє, а не пригнічує, послідовним і гнучким.

За класифікацією Ю. Бабанського до методів організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності також належать інструктаж, навчальна дискусія та ін.

Інструктаж. Як метод навчання, він має інформативно локальний характер. Його застосовують на лабораторних, практичних заняттях, а також під час підготовки до самостійної роботи. За змістом розрізняють *вступний, поточний і підсумковий інструктажі*. Під час *вступного інструктажу* ознайомлюють здобувачів освіти зі змістом, засобами і прийомами виконання майбутньої роботи, вказують на можливі помилки; ознайомлюють з правилами техніки безпеки тощо.

Поточний інструктаж здійснюють переважно індивідуально у процесі виконання здобувачами роботи. Зміст його залежить від швидкості виконання здобувачами завдань, допущених помилок.

Підсумковий інструктаж проводиться у формі бесіди і передбачає аналіз і оцінювання результатів виконаної здобувачами роботи.

Навчальна дискусія. Дискусія є публічним обговоренням важливого питання і передбачає обмін думками між здобувачами освіти або викладачем і здобувачем освіти. Вона розвиває

самостійне мислення, вміння обстоювати власні погляди, критично оцінювати чужі і власні судження. Під час навчальної дискусії обговорюють наукові висновки, дані, що потребують підготовки за історичними джерелами, які містять ширшу інформацію, ніж підручник.

Сутність наочних методів навчання полягає у використанні зображень об'єктів і явищ. До цих методів належать ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження.

Ілюстрування. Полягає в демонструванні ілюстрованих посібників, історичних та географічних карт, схем, фотокарток тощо. Ілюстрації полегшують сприймання навчального матеріалу, сприяють формуванню конкретних уявлень.

Демонстрування. Цей метод передбачає показ матеріалів у динаміці (використання приладів, дослідів). Він ефективний, коли всі здобувачі мають змогу сприймати предмет або процес. Викладач зосереджує увагу на головному, допомагає виділити істотні аспекти предмета, явища, супроводжуючи показ поясненням.

Самостійне спостереження. Це безпосереднє самостійне сприймання явищ дійсності у процесі навчання. Методика організації будь-якого спостереження передбачає кілька його етапів: інструктаж щодо мети, завдань і методики спостереження; аналіз і узагальнення його результатів. Виконану роботу слід обов'язково оцінювати.

Практичні методи навчання передбачають різні види діяльності здобувачів і викладачів, а також самостійність здобувачів у навчанні. До них відносять вправи, лабораторні і практичні роботи.

Вправи. За своєю суттю вони є багаторазовим повторенням певних дій або видів діяльності з метою їх засвоєння. У навчальному процесі використовують такі види вправ: підготовчі (готують здобувачів до сприймання нових знань і способів їх застосування на практиці); вступні (сприяють засвоєнню нового матеріалу на основі розрізнення споріднених понять і дій); пробні (перші завдання на застосування щойно засвоєних знань); тренувальні (сприяють формуванню навичок у стандартних умовах: за зразком); творчі (за змістом і методикою

виконання наближаються до реальних життєвих ситуацій); контрольні (переважно навчальні: письмові, практичні вправи).

Лабораторні роботи, їх цінність як методу полягає в тому, що вони сприяють зв'язку теорії з практикою, вчать здобувачів обробляти результати дослідів і робити правильні наукові висновки.

Практичні роботи спрямовані на формування вмінь і навичок, необхідних для життя і самоосвіти. Виконання таких робіт допомагає конкретизації знань, розвиває вміння спостерігати і пояснювати сутність явищ.

Кожен викладач історії у своїй роботі використовує також інші методи навчально-пізнавальної діяльності, які не охоплені вищенаведеними класифікаціями. Серед них найпоширенішими є індукція і дедукція, методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, конкретизації, виділення головного. При використанні *індукції* засвоєння знань здійснюється шляхом переходу від одиничного до загального. Вдаються до неї, як правило, на емпіричному рівні пізнання, коли навчальний матеріал є фактичним або пов'язаним із формуванням історичних понять, виконанням практичних завдань. *Дедукція* передбачає перехід від загального до конкретного у процесі засвоєння історичних знань. Викладач спочатку повідомляє загальні положення, які ведуть до поступового розв'язання конкретних завдань. Індуктивний і дедуктивний методи реалізуються через застосування словесних, наочних, практичних, а також проблемного і частково пошукового методів. *Сутність методу аналізу* полягає у вивченні предметів чи явищ за окремими ознаками, в осмисленні зв'язків між ними. *Метод синтезу* використовується при уявному або практичному поєднанні відокремлених під час аналізу елементів або властивостей предмета в єдине ціле. За допомогою *методу порівняння* встановлюють спільні і відмінні ознаки між предметами і явищами. У навчальному процесі його застосовують з метою загального протиставлення, зіставлення або порівняння історичних фактів і явищ. *Метод узагальнення* передбачає перехід від одиничного до загального, від менш загального до більш загального. Узагальнення здійснюється шляхом виявлення притаманних

явищам загальних властивостей. Застосовують його при осмисленні понять, суджень.

Метод конкретизації допомагає здобувачам перейти від посередніх вражень до розуміння сутності того, що вивчається. Метод виділення головного полягає у розподілі інформації на логічні частини і виокремленні серед них головних.

О. Пометун, Г. Фрейман дають таке визначення **методу навчання історії** – це впорядкований спосіб взаємодії учасників навчального процесу, спрямований на досягнення цілей і завдань історичної освіти. Відповідно критерієм для класифікації методів навчання історії може бути характер цієї взаємодії, насамперед, між викладачем і здобувачами. Виходячи з цього критерію і враховуючи класифікацію Є. Голанта, О. Пометун та Г. Фрейман розподіляють методи навчання історії на пасивні (умовно-пасивні), активні та інтерактивні.

При використанні **пасивних методів** здобувачі виступають у ролі «об'єкта» навчання. Вони засвоюють та відтворюють матеріал, що передається викладачем – джерелом історичної інформації (за *І. Лернером*, такі методи називають пояснювально-ілюстративними і репродуктивними). Як правило, це відбувається шляхом застосування лекції-монологу, читання, демонстрації, опитування здобувачів щодо вивченого змісту. Здобувачі між собою не спілкуються, не виконують творчих завдань.

При застосуванні **активних методів** здобувачі перетворюються на «суб'єктів» навчання, виконують творчі завдання, беруть участь у діалозі з викладачем. За *І. Лернером*, до таких методів відносяться частково пошуковий чи евристичний, проблемний і дослідницький. Хоча здобувачі у такому випадку більш активні, основною формою взаємодії часто залишається і монолог. Інколи навчання відбувається у діалозі викладача й здобувача, шляхом бесіди, однак викладач виступає як своєрідний полюс, навколо якого концентрується вся комунікація учасників процесу навчання. Суть інтерактивних методів у тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії всіх тих, хто навчається і навчає. Основний принцип інтеракції: постійна взаємодія здобувачів між собою, їх співробітництво, на відміну від активних та пасивних методів,

коли спілкування відбувається між здобувачами та викладачем. На відміну від активних методів навчання, які будуються на односторонній взаємодії (їх організовує викладач), інтерактивні методи принципово змінюють схему взаємодії учасників навчального процесу.

Таким чином, методи навчання допомагають досягнути поставленої мети, реалізувати намічений зміст, наповнити навчання пізнавальною діяльністю. Ефективність навчально-пізнавальної діяльності здобувачів значною мірою залежить від уміння викладачів вдало обирати і застосовувати методи і прийоми навчання, адже метод є сполучною ланкою між метою і кінцевим результатом.

Методи навчання у закладі вищої освіти більшою мірою, ніж шкільні, наближені до методів самої науки, оскільки тут викладаються не лише наукові факти, а й розкривається методологія і методи власне науки. Оптимальність застосування методів навчання при викладанні історії у закладі вищої освіти залежить, насамперед, від наукової кваліфікації і майстерності викладача. А це передбачає творчий підхід, пошук джерел, бачення проблем у науці, житті і можливих шляхів їх розв'язання, а також повагу до здобувачів і вимогливе піклування про них.

Крім того варто пам'ятати, що навчання, орієнтоване на «середнього» здобувача освіти, що спрямоване лише на засвоєння і використання знань, умінь та навичок, не може задовольняти потреби сьогодення. Люди, які вміють вчитися самостійно, здатні ставити перед собою цілі і досягати їх, шукати і знаходити необхідну інформацію для вирішення тих чи інших проблем, використовуючи для цього різноманітні джерела, більше пристосовані до життя в суспільстві. Такій людині буде набагато легше самій підвищувати свій професійний рівень, змінювати кваліфікацію, поповнювати знання. Зважаючи на це провідним стратегічним напрямом розвитку системи вищої освіти є вирішення проблеми студентоцентрованої освіти, у центрі якої знаходяться особистість та діяльність – здобувача вищої освіти. Провідним чинником у вирішенні цих завдань постають освітні технології.

Види технологій навчання **за масштабом**:

– *загально-дидактичні* – такі, що охоплюють весь процес навчання від сукупності цілей, змісту, засобів, методів до алгоритмів діяльності (до них належить технології поетапного формування розумових дій, програмованого, диференційованого навчання тощо);

– *частково-методичні* – близькі до часткових методик, сукупність методів і засобів реалізації певного змісту навчання (технологія розвитку історичного мислення);

– *елементарні* – такі, що стосуються окремих елементів навчального процесу (технології заняття, формування понять тощо).

Види технологій навчання **за стабільністю компонентів**:

– *жорсткі технології*, коли треба неухильно дотримуватися поданої інструкції, тут неприпустимі будь які зміни та імпровізації;

– *гнучкі технології*, в яких дозволяються деякі заміни і корекції компонентів.

Види технологій навчання **за метою**:

– *технології, які формують поняття*;

– *технології, що формують компетенцію*.

Технології розвитку навчальних компетентностей вищого рівня. Варто пам'ятати, що в історичній освіті формування понять і компетенцій відбувається у тісному взаємозв'язку і взаємопроникненні. Адже закріплення понять найбільш ефективним може бути в процесі діяльності (під час формування компетенцій), а при виконанні практичних завдань виникають проблеми, вирішити які можливо лише через засвоєння нових понять.

Характерні риси педагогічних технологій:

– *системність* – міцний зв'язок усіх компонентів;

– *керованість* – можливість визначення мети, її коригування, планування етапів, варіювання засобами й методами;

– *ефективність* – гарантованість позитивного результату і оптимальність за витратами;

– *відтворюваність* – можливість застосування в інших однотипних умовах іншим викладачем з іншою академічною групою.

Складові педагогічних технологій:

- *заплановані результати* – складаються на основі орієнтації на випадкові одиничні, локальні, глобальні ознаки;
- *засоби оцінки для корекції та відбору оптимальних для даної ситуації методів* – формуються на підставі критеріїв для оцінки стану здобувачів освіти та вибору моделі навчання;
- *набір моделей навчання* – комплекс методів навчання, через який здійснюється найкоротший перехід від початкових умов до запланованих результатів.

Для впровадження інтерактивних технологій навчання можливе об'єднання здобувачів в пари, малі або великі групи. У парах вони можуть вирішувати практично будь-яку міні-проблему. Мала група формується із 3–6 учасників для розв'язання нескладної навчальної проблеми. Велика група об'єднується із 7–10 учасників переважно для вирішення тривалої навчальної проблеми (яка потребує роботи кількох видів) переважно в поза-навчальний час. Порівняно з малими, великі групи для занять з історії використовуються доволі рідко.

Критерії об'єднання здобувачів освіти у великі та/або малі групи:

- *випадкової вибірки* (коли успішність здобувачів освіти не має значення, основна складова роботи групи – виявлення власної позиції щодо дискусійного питання, співвідношення її із громадською думкою);
- *диференційованої успішності* (створюються задля залучення здобувачів освіти із низькою успішністю до навчальної діяльності на основі кількох блоків матеріалу однакової складності);
- *гомогенної успішності* (формується задля посилюючого поділу завдань здобувачами освіти із низьким рівнем компетентності до навчальної діяльності на основі кількох блоків матеріалу залежно від його складності).

Варто звернути увагу на найбільш вживані *кооперативні технології навчання*.

Робота в парах найбільш ефективна на початкових стадіях навчання здобувачів освіти у малих групах. Саме в такий спосіб усі здобувачі освіти отримують можливість висловлюватись, обмінюватись ідеями з партнером, озвучувати власні

думки перед аудиторією. Так розвиваються навички спілкування, вміння висловлюватись, критичного мислення, вміння обстоювати власну думку, переконувати й вести дискусію. Використання такого виду співпраці сприяє тому, що здобувачі освіти не можуть ухилитися від виконання завдання.

Снігова лавина (два – чотири – всі разом) є похідною від парної роботи, ефективним способом розвитку навичок спілкування в групі, умінь переконувати та вести дискусію. Полягає в індивідуальному усвідомленні проблеми, розв'язанні її спочатку попарно, потім у об'єднаних четвірках, потім у вісімках і всі разом.

Подвійне коло (карусель) – найбільш ефективна технологія для одночасного залучення всіх учасників до активної роботи з різними партнерами зі спілкування для обговорення дискусійних питань. Вона передбачає наявність двох кіл стільців, коли внутрішнє коло нерухоме, а зовнішнє – рухливе: за сигналом ведучого всі його учасники пересуваються на один стілець праворуч і опиняються перед новим партнером. Мета – пройти все коло, виконуючи поставлене завдання (дискусія прихильників і противників певної точки зору, збір інформації з диференційованих питань, взаємо-опитування).

Потрійне коло (ротаційні трійки) створюється для активного, ґрунтового аналізу та обговорення нового матеріалу з метою його осмислення, закріплення та засвоєння. Змінність трійок полягає у рухливості і заміні двох її складових для обговорення нових питань. Так, учасники під номером один рухаються за часовою стрілкою до нових груп, під номером три – проти часової, учасники під номером два є стабільним ядром груп.

Команда (робота в малих групах) створюється для вирішення складних проблем, що потребують колективного розуму та розподілу обов'язків: голова, секретар, посередник, доповідач, відповідальний за розв'язання підпроблеми. Результати роботи переважно виносяться на загальний огляд класу.

Акваріум ефективний для розвитку навичок спілкування в малій групі, удосконалення вміння дискутувати та аргументувати свою думку. Може бути запропонований тільки за умови, що діти вже мають певні навички групової роботи. Зміст цієї технології полягає в об'єднанні учнів у малі групи для

почергового публічного обговорення різних проблем із подальшим аналізом змісту обговорення (одна група в центрі проводить обговорення, а інші за нею сліdkують).

Колективно-групові технології навчання.

Обговорення проблеми в загальному колі всіма учасниками навчального процесу триває доти, доки є бажаючі висловитися. Метою цієї технології є з'ясування певних положень, повертання уваги здобувачів освіти до складних або проблемних питань у навчальному матеріалі, мотивація пізнавальної діяльності, актуалізація базових знань тощо.

«Мозковий штурм» використовується для вироблення кількох варіантів вирішення конкретної проблеми. Мета «мозкового штурму» – зібрати якомога більше ідей щодо неї від усіх здобувачів освіти протягом обмеженого періоду часу.

«Мікрофон» надає можливість кожному висловлювати свою думку чи позицію швидко, по черзі передаючи один одному уявний мікрофон (наприклад, ручку, тематичний предмет, іграшку). Модифікацією методу є варіант із пропозицією закінчити відкрите речення.

«Броунівський рух» застосовується для навчання здобувачів освіти обміну інформацією. Для цього вони отримують картки з новими фактами до теми заняття (по одній на кожного), кілька хвилин ознайомлюються з ними, потім ходять по класу і обмінюються інформацією з одногрупниками (одночасно можна говорити тільки з однією особою). Протягом відведеного терміну треба отримати якомога повнішу інформацію.

«Мозаїка» використовується для створення на занятті ситуації, яка дає змогу здобувачам освіти працювати разом для засвоєння великої кількості інформації за короткий проміжок часу. Для цього створюється кілька груп для аналізу окремих тем проблеми, потім з представників кожної з них формуються нові команди для загального аналізу проблеми, після чого їх об'єднують у попередні групи.

Аналіз ситуації відбувається на основі життєвої або гіпотетичної спірної ситуації. Прихильники і супротивники дійової особи захищають свою позицію і намагаються спростувати докази опонентів.

«Дерево рішень» є технологією розв'язання проблем, яка допомагає здобувачам освіти проаналізувати та краще зрозуміти механізми прийняття складних рішень шляхом їх обговорення у групах за такою схемою: проблема – варіанти рішень – позитивні і негативні наслідки рішень – найбільш прийнятне рішення – висновки.

Технології ситуативного моделювання включають рольові ігри. **Ситуативне моделювання** – це створення ситуації, наближеної до умов реального виробництва. У такому разі здобувач освіти втілений у роль справжнього фахівця, який виконує певні професійні дії (тобто, «грає»). Входження в роль педогога (викладача), дає змогу на засадах емпатійного та синергетичного підходів програти виробничий процес проведення навчального заняття в межах навчального кабінету. Тим самим здобувач освіти бачить основні особливості своєї майбутньої професії та вчиться робити висновки за ситуацією, приймаючи остаточні рішення.

Наведемо деякі визначення основних методів ситуативного моделювання, які вже існують у сучасному науковому доробку вчених-педагогів, і які, на нашу думку, заслуговують на увагу.

Рольова гра (інсценування) – складна системна інтерактивна технологія (техніка, метод), у процесі застосування якої відбувається рольове ведення заняття, тобто розподіл певного набору ролей, які регламентують діяльність і поведінку суб'єктів навчання.

Імітація – процедура з виконання певних простих, відомих дій, які відтворюють, імітують будь-які явища оточуючої дійсності, де учасники імітації реагують на конкретну ситуацію в межах заданої програми, чітко виконуючи інструкцію, наприклад, проводячи дослід.

Симуляція – певна версія реальності, створена педагогом ситуація, під час якої здобувачі освіти копіюють у спрощеному вигляді процедури (імітації), поглиблюючись у проблематику, щоб зрозуміти її зсередини, досліджуючи.

Драматизація – ця процедура на початковому етапі може носити характер рольової гри і є одним з найефективніших

прийомів активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти. Суть драматизації в тому, що одночасно з відпрацюванням вправ щодо опанування нового матеріалу ведеться робота щодо їх сценічної реалізації.

Етапи реалізації ігрової моделі уроку:

- *мотиваційний* (орієнтація здобувачів освіти на тематику заняття, ознайомлення з правилами гри, огляд передбачуваних ситуацій);

- *підготовчий* (пропозиції сценарію гри, отримання ігрових завдань, ролей щодо вирішення створеної проблемної ситуації);

- *реалізація* – основна частина (проведення гри);

- *рефлексія* (обговорення).

Технологія ситуативного моделювання – це певна система методів, спрямованих не тільки на набуття компетенцій шляхом отримання знань, їхнє запам'ятовування, а на відтворення у процесі розігрування реальної виробничої ситуації.

Технології опрацювання дискусійних питань. Дискусія дає прекрасну нагоду виявити різні позиції з певної проблеми або з суперечливого питання. Обговорення в ході дискусії навчить здобувачів освіти слухати свого співрозмовника та подавати переконливі аргументи. Для того щоб вона була відвертою, необхідно створити в класі атмосферу довіри та взаємо-поваги.

При проведенні дискусії слід дотримуватись таких **правил**:

- *говорити по черзі, а не всі одночасно;*

- *не перебивати того, хто говорить;*

- *критикувати ідею, а не особу, яка її висловила;*

- *поважати всі висловлені думки (позиції);*

- *не сміятися, коли хтось говорить, за винятком хіба що жарту;*

- *не змінювати тему дискусії;*

- *намагатися заохочувати до участі в дискусії інших.*

На початку заняття здобувачі освіти можуть доповнити означені правила та дотримуватися під час проведення дискусій

Метод ПРЕС є технологією вирішення проблем за чіткою схемою:

«Я вважаю, що...

Тому, що...

Наприклад, ...

Отже, таким чином...

Обери позицію – технологія початку дискусії, коли слухачі збираються в групи на підставі власного ставлення до певної проблеми (згоден, не згоден, не визначився) з можливістю змінити групу після дискусії.

Зміни позицію – схожа на попередню технологію з додаванням роботи опонентів у четвірках з метою вироблення спільної позиції.

Дискусія – широке публічне обговорення якогось спірного питання.

Стиль ток-шоу створюється на основі використання правил проведення телевізійних програм аналогічного стилю із ведучим, запрошеними фахівцями, глядачами.

Сучасні навчальні технології називають **інтерактивними**. Інтерактивне навчання (комунікативно-діалогове) – *різновид проблемного навчання, побудований на діалозі його учасників*. У широкому розумінні інтерактивним називають такий аспект спілкування, який характеризується стратегією взаємодії партнерів.

Застосування інтерактивних технологій вимагає старанної підготовки викладача та здобувачів освіти. Вони мають навчитись успішно спілкуватися, використовувати навички активного слухання, висловлювати власні думки, бути переконливими, толерантними, розуміти інших. Сьогодні є три виміри нової парадигми освіти: глобалізація, локалізація й індивідуалізація. При всьому багатстві інтерактивних технологій навчання слід зважати на те, що найбільшої ефективності вони досягають лише за умови свідомої активності здобувачів освіти.

Метод проєктів. Досить новим у навчальній практиці є проєктне навчання. Навчальний проєкт – науково-пошукова та дослідницька робота окремого здобувача освіти, великої чи малої їх групи у поза навчальний час. Метод проєктів завжди спрямований на розв’язання деякої теоретичної або практичної проблеми, яка передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого – інтегрування

знань, умінь із всіляких галузей науки, техніки, технології, творчих професій. Метод проєктів виник на початку ХХ ст. в американській школі. У вітчизняній практиці існував у 1920–1930 рр. Останнім часом цей метод здобуває все більшого поширення у багатьох країнах світу.

Слово «*проєкт*» запозичене з латинської мови й означає «*кинутий вперед*», «*той, що висувається*», «*той, хто кидається в очі*». Потім це слово починають розуміти як ідею, за якою суб'єкт може і має право розпоряджатися власними думками. Сьогодні цей термін часто застосовується в менеджменті й означає будь-яку діяльність, спрямовану на визначення комплексу окремих кроків. Це трактування для нашої теми є близьким, але дещо відрізняється від того, яке склалося в широкому вжитку, де проєкт – задум певного нового об'єкту (машини, будівлі, механізми тощо), матеріалізований у кресленнях, схемах чи іншій документації.

Мета методу проєкту:

- поглиблене вивчення програмного матеріалу;
- розвиток індивідуальних наукових інтересів здобувачів освіти на основі моделювання діяльності спеціалістів конкретної предметної галузі;
- розвиток пізнавальних, творчих навичок здобувачів освіти, критичного мислення, умінь самостійно шукати інформацію та інших життєво-важливих навичок;
- розвиток самостійної діяльності здобувачів освіти (індивідуальної, парної, групової);
- розвиток комунікативних здібностей у співробітництві здобувачів освіти між собою і вчителем («педагогіка співробітництва»);
- розвиток уміння викладати власну думку, репрезентувати результати своєї діяльності (у вигляді звіту, веб-сайту, доповіді, газети чи журналу тощо);
- виховання гуманізму, увага та повага до особистості колеги, позитивний запал, спрямований не лише на навчання, а й на розвиток особистості здобувачів освіти;
- можливість інтеграції знань не тільки з різних галузей знань, але й соціокультур.

Характерні риси методу проектів:

- створює навчальне середовище, в якому викладач тренує, спрямовує, досліджує та зміцнює більш глибокі рівні розуміння;
- дозволяє здобувачам освіти самостійно будувати власні знання;
- завершується реальним продуктом, відповідає на суттєві питання;
- встановлює зв'язки з оточуючим світом, розвиває навички, потрібні у житті, вирішує реальні проблеми (багато з цих навичок є бажаними для сьогоденішніх роботодавців: розвиває здатність працювати разом з іншими, приймати виважені рішення, проявляти ініціативу, розв'язувати складні проблеми);
- дозволяє використовувати розмаїття навчальних методик;
- підходить для всіх здобувачів освіти.

Проекти мають відповідати ряду вимог. Педагогічні вимоги включають актуальність тематики, обґрунтування вибору теми, відповідність практичним завданням майбутньої професійної діяльності. Методичні вимоги передбачають урахування принципів дидактики, специфіки предмета та відповідного понятійного апарату, самостійну (індивідуальна, парна, групова) діяльність здобувачів освіти. Технічні вимоги полягають в орієнтуванні на сучасну техніку. Фізіолого-гігієнічні вимоги встановлюють рекомендації щодо умов організації проекту, які не повинні зашкодити здоров'ю дитини. На виконання проекту відводиться певний час, протягом якого має бути досягнутий конкретний, «відчутний» результат, готовий до впровадження.

Етапи і зміст проектної роботи:

- *пошуковий:* визначення теми проекту, пошук та аналіз проблеми, висування гіпотези, вивчення мети, обговорення методів дослідження;
- *аналітичний:* аналіз вхідної інформації, пошук оптимального способу досягнення цілі проекту, побудова алгоритму діяльності, покрокове планування роботи кожного учасника проекту;
- *практичний:* виконання запланованих кроків, регулярне обговорення проміжних результатів;
- *презентаційний:* оформлення кінцевих результатів, підготовка та проведення презентації, «захист» проекту;

- *контрольний*: аналіз результатів, коригування, оцінка якості проекту.

Тема проекту може визначатися науковцями, які працюють у галузі освіти (у рамках затверджених навчальних програм), викладачем (з урахуванням навчальної ситуації та стану викладання предмету, природних професійних інтересів, уподобань та здібностей здобувачів освіти), здобувачі освіти, які природно орієнтуються на власні інтереси, не лише пізнавальні, а й творчі, прикладні.

Викладач має орієнтуватися на такі *критерії відбору теми* проекту:

- наявність значущої проблеми або завдання, що вимагає для свого розв'язання інтегрованих знань, дослідницького пошуку;

- практична, теоретична, пізнавальна значущість очікуваних результатів;

- головні змістовні поняття навчального курсу;

- проблеми, з якими стикався та стикається світ протягом своєї історії;

- проблеми місцевої громади та громадських організацій;

- актуальні та поточні проблеми сучасного життя здобувачів освіти.

У рамках реалізації проекту викладач має дотримуватися певних *правил поведінки*:

- керівництво зі сторони (на сцені більше не має авторитету);

- більше тренування та моделювання (менше розповідей);

- більше пошуку разом із здобувачами освіти (не потрібно видавати себе за експерта);

- більше міжпредметного мислення (менше спеціалізації);

- оцінювання на основі виконаної роботи (менше оцінювання на основі рівня знань).

Разом з тим у роботі над проектом здобувачі освіти мають орієнтуватися на власні правила поведінки. Варіанти звіту проєктів можуть бути різноманітні: реферат, мультимедійний навчальний проєкт, комп'ютерні енциклопедії, інформаційний або тематичний веб-сайт, відеофільм, номер газети чи журналу

(у тому числі електронні), соціологічне опитування, фото-есе чи альбом, вистава тощо.

Варто вирізняти особливості методу проєктів за інструктивним підходом. Складність проєктів залежить від готовності здобувачів освіти та курсу навчання.

Одним із напрямів формування критичного мислення на заняттях є *телекомунікаційний проєкт* – спеціально організована навчальна діяльність, в якій учасники з різних регіонів міста, країни, інших країн світу співпрацюють над спільним проєктом, обмінюючись за допомогою швидкодійної мережі не тільки результатами своєї діяльності, а й методами дослідження, обговорюючи проміжні результати, спілкуючись з опонентами і однодумцями.

Розв'язання проблеми, закладеної в будь-якому проєкті, завжди вимагає залучення інтегрованого знання. Але в телекомунікаційному проєкті, особливо міжнародному, потрібна, як правило, більш глибока інтеграція знання, що передбачає знання не тільки власне предмета проблеми, який досліджується, але особливостей національної культури партнера, його світогляду.

Критерії застосування телекомунікаційних проєктів:

- численні, систематичні, разові або тривалі спостереження за тим або іншим природним, фізичним, соціальним тощо явищем, які вимагають збирання даних у різних регіонах для розв'язання поставленої проблеми;

- порівняльне вивчення, дослідження того чи іншого явища, факту, події, яка відбулася чи має місце в різних місцевостях для виявлення певної тенденції або прийняття рішення, розробки пропозицій тощо;

- порівняльне вивчення ефективності використання одного і того ж або різних (альтернативних) способів розв'язання однієї проблеми, задачі для виявлення найбільш ефективного, прийняттого для будь-яких ситуацій рішення, тобто для отримання даних про об'єктивну ефективність способу розв'язання проблеми, яка пропонується;

- спільне творче створення, розробка деякої теми, наприклад чисто практична діяльність (введення нового сорту

рослини в різних кліматичних зонах) або творчий проект (створення журналу, газети, веб-сторінки, п'єси, книги, музичного твору, пропозицій щодо вдосконалення навчального курсу, педагогічного програмного продукту, спортивних, культурних спільних заходів, народних свят та ін.);

- проведення захоплюючої пригодницької спільної комп'ютерної гри, змагання.

При оцінюванні проєктів здобувачів освіти враховуються такі **ВИМОГИ:**

- чіткість поставлених вимог (критерії оцінювання здобувачів освіти мають знати перед початком роботи над проєктом);

- оцінювання змісту роботи, процесу її виконання, презентації результатів дослідження;

- уточнення критеріїв оцінювання роботи разом із здобувачами освіти;

- залучення нових суб'єктів оцінювання проєкту: батьків (так родина бере участь у навчальному процесі), інших здобувачів (розвивається вміння сприймати критику колег), самого себе (порівняння наявної самооцінки з іншими оцінками сприяє об'єктивній корекції самооцінки).

Однак, варто пам'ятати, що перевантаження здобувачів даним методом може привести до збіднення їх теоретичного компоненту.

Практикуються також такі прийоми, як складання логічних схем, об'єднання лекційних та семінарських занять, написання есе, робота з ребусами та кросвордами. Однак, подальшого розвитку потребують такі форми роботи з аудиторією, як *прес-конференції, рецензування статей, аналітичні огляди літератури тощо.*

Інноваційні методи навчання історії, які базуються на гуманістичному підході, спрямовані на розвиток і самовдосконалення особистості, на розкриття її резервних можливостей і творчого потенціалу, створюють передумови для ефективного поліпшення навчального процесу у закладах вищої освіти.

Основними принципами інноваційних методів є: рух від цілого до окремого, орієнтація занять на здобувача, цілеспрямованість та змістовність занять, їх налаштованість на досягнення

соціальної взаємодії при наявності віри викладача в успіх здобувачів, засвоєння історичної інформації за допомогою знань з інших галузей наук.

Більшість викладачів схиляються до збереження балансу між традиційними та інноваційними формами навчання. Зберігаючи все позитивне, що було напрацьовано раніше, і наповнюючи процес викладання новими методиками, які у значній мірі сприяють специфіці студентської свідомості, динамізму суспільного життя та можливостям розвитку суспільства в умовах глобалізації, система освіти зможе більш ефективно використовувати свій потенціал.

Як бачимо, інтерактивні навчальні технології наближають процес навчання до реального життя, допомагають здобувачам освіти засвоїти матеріал, але в інший спосіб, доповнюють процес навчання такими компонентами як співпраця, вирішення проблем, презентація та спілкування з іншими, заохочує здобувачів освіти до поглиблення своїх знань, упродовж того, як їх увага усе більше привертається до окремих питань.

Питання для самоконтролю знань:

1. У чому полягає різниця між поняттями «технологія навчання» та «метод навчання»?
2. Перерахуйте складові структури технологічного навчального процесу.
3. Чим можна пояснити різні підходи до класифікації методів навчання?
4. Наведіть приклади застосування технології розвитку навчальних компетентностей вищого рівня / технології ситуативного моделювання / колективно-групові технології навчання / технології ситуативного моделювання / технології опрацювання дискусійних питань / метод проєктів (за власним вибором).
5. Охарактеризуйте основні етапи реалізації методу проєктів для здобувачів освіти закладу вищої освіти.

САМОСТІЙНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ З ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

- ❖ *Поняття самостійної роботи здобувачів.*
- ❖ *Зміст і види самостійної роботи здобувача.*
- ❖ *Організаційно-методичне забезпечення самостійної роботи здобувача.*
- ❖ *Матеріально-технічне, інформаційне та методичне забезпечення умов для самостійної роботи.*
- ❖ *Організація самостійної роботи здобувачів.*

Ключові слова: *самостійна навчально-пізнавальна діяльність, самостійна робота, методичне забезпечення, консультація, співбесіда, самоконтроль, тести, самопідготовка, самоконтроль, індивідуальне завдання.*

Поняття самостійної роботи здобувачів. Не викликає заперечення теза про те, що сучасному суспільству необхідні фахівці здатні оперативно приймати нестандартні рішення, діяти творчо. Основним засобом формування цих рис є самостійна навчально-пізнавальна діяльність здобувачів.

Ефективне розгортання самостійної роботи, як і навчального процесу взагалі, значною мірою залежить від ставлення здобувачів до навчального предмета. Воно формується під впливом наступних чинників: світоглядне значення предмета (наскільки він допомагає зрозуміти особливості розвитку суспільства, розібратися в історичних явищах); пізнавальне значення предмета (наскільки він розширює кругозір, дає цікаві, потрібні знання); суспільне значення предмета, його роль у науковому, суспільному, культурному та економічному житті країни; практичне значення предмета (зв'язок з обраною професією, можливість оволодіння корисними вміннями та навичками); легкість засвоєння даного предмета, до якого здобувач відчуває себе більш здібним; належне викладання цього предмета.

З названих мотивів для здобувачів найбільш значимими є мотиви практичні (зв'язок з професією, можливість отримати корисні вміння та навички) та пізнавальні.

Зрозуміло, що для здобувачів вже з початку навчання у закладі вищої освіти основною проблемою є пристосування до нових умов (адже методика викладання предметів у ЗВО значно відрізняється від шкільної). Окрім цього, змінюються методи навчання: у ЗВО значна увага приділяється самостійній роботі здобувачів з науковими монографіями, історичними джерелами, що передбачає вміння виділити з усього матеріалу головні ідеї і скласти власну думку з прочитаного. А оскільки йдеться не про механічну, суто репродуктивну, а про творчу роботу здобувачів, то це передбачає також формування у них проблемного мислення.

Для успішного оволодіння гуманітарними професіями у закладі вищої освіти людина повинна мати яскраво виражений вербальний тип інтелекту. Гуманітаріям належить вирізнятися широтою пізнавальних інтересів, ерудованістю, багатим мовним запасом, вмінням правильно його використовувати, схильністю до абстрактного мислення.

Самостійну роботу ми розглядаємо як важливий фактор засвоєння навчального матеріалу, про що свідчать психолого-педагогічні дослідження. Метою самостійної роботи є формування самостійності здобувача, його вмінь, знань, навичок, що здійснюється опосередковано через зміст і методи всіх видів навчальних занять.

Самостійна навчально-пізнавальна діяльність здобувачів – це різноманітні види індивідуальної і колективної діяльності здобувачів, які здійснюються ними на навчальних заняттях або в поза-аудиторний час за завданнями викладача, під його методичним керівництвом, але без його безпосередньої участі.

Самостійна робота здобувачів необхідна не тільки для оволодіння певною історичною дисципліною, але й для формування навичок самостійної роботи взагалі, зокрема у навчальній, науковій, професійній діяльності, формування здатності брати на себе відповідальність самостійно вирішувати проблему, знаходити конструктивні рішення, вихід із кризової ситуації і т. ін.

Самостійна робота здобувачів є завершальним етапом розв'язання навчально-пізнавальних завдань, які розглядалися на лекціях, семінарах, практичних і лабораторних заняттях. Адже знання можна вважати надбанням здобувача тільки за умови, що він доклав для їх здобуття свої розумові і практичні зусилля.

Незалежно від спеціалізації і характеру роботи, будь-який фахівець-початківець повинен мати фундаментальні знання, володіти професійними вміннями і навичками, досвідом творчої і дослідницької діяльності з вирішення проблем, що виникають у процесі виконання конкретних завдань, спроможністю до соціально-оцінної діяльності. Дві останні складові освіти формуються саме в процесі самостійної роботи здобувачів.

Вища школа відрізняється від середньої спеціалізацією, але головним чином – методичними засадами навчальної роботи і ступенем самостійності навчання. Викладач лише організовує пізнавальну діяльність здобувачів. Здобувач сам здійснює пізнання.

Самостійна робота вирішує завдання всіх видів навчання. Жодні знання, якщо вони не підкріплені самостійною діяльністю, не можуть стати справжнім надбанням людини. Крім того, самостійна робота має виховне значення: вона формує самостійність не тільки як сукупність вмінь та навичок, але й як рису характеру, яка відіграє суттєву роль у структурі особистості сучасного спеціаліста вищої кваліфікації.

Головною одиницею навчального процесу згідно з Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою є кредит. Відповідно до статті 1 Закону України «Про вищу освіту» кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи – одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Обсяг одного кредиту ЄКТС складає 30 годин. Навантаження одного навчального року за денною формою навчання становить, як правило, 60 кредитів ЄКТС.

Кредит складається з аудиторних занять, що становлять не менше 1/3 (10 год) від загального часу, та самостійної роботи здобувача, питома вага якої становить 2/3 (20 год) від

загального бюджету часу, розрахованого на вивчення дисципліни. Враховуючи те, що тільки 10 годин кредиту є аудиторними, набуває великого значення правильна організація самостійної роботи здобувачів, без виконання якої неможливе опанування кредиту.

Реформа вищої школи, що відбувається в Україні в результаті приєднання країни до Болонського процесу, передбачає за своєю суттю перехід від парадигми навчання до парадигми освіти. Відповідно, самостійна робота здобувачів із важливої форми навчального процесу має перетворитися на його основу.

Самостійна робота здобувача (далі – СРЗ) – це форма організації навчального процесу, за якою заплановані завдання виконуються здобувачами під методичним керівництвом викладача. СРЗ є основним засобом засвоєння навчального матеріалу під час поза-аудиторної навчальної роботи. СРЗ спрямована на закріплення теоретичних знань, отриманих здобувачами за час навчання, їхнього поглиблення, набуття й удосконалення практичних навичок та вмінь відповідно до обраного напрямку підготовки.

Планування, завчасне передбачення форми контролю та розосередженість самостійної роботи є запорукою її успішної організації. Підвищення ролі СРЗ під час навчання у закладі вищої освіти вимагає відповідної організації навчального процесу, модернізації навчально-методичної документації, розробки нових дидактичних засобів навчання, навчально-методичної літератури, спрямованої на ефективну організацію СРЗ, нових форм і методів контролю та самоконтролю знань.

Кожен заклад вищої освіти розробляє «Положення про організацію самостійної роботи здобувачів», в якому визначає вимоги та умови, необхідні для організації самостійної навчальної та наукової роботи здобувачів, та спрямоване на вирішення таких завдань:

- визначення принципів та порядку організації СРЗ у ЗВО;
- створення умов для реалізації єдиного підходу викладачів до організації СРЗ;
- визначення ролі та завдань підрозділів університету в організації СРЗ.

Зміст і види самостійної роботи здобувача. Зміст самостійної роботи здобувача визначається робочою навчальною програмою конкретної дисципліни, завданнями та рекомендаціями викладача. Самостійна робота здобувачів передбачає:

- підготовку до аудиторних занять (лекцій, практичних, семінарських, лабораторних тощо);
- виконання завдань із навчальної дисципліни протягом семестру;
- роботу над окремими темами навчальних дисциплін, які згідно з робочою навчальною програмою дисципліни винесені на самостійне опрацювання здобувачів;
- підготовку до всіх видів контрольних випробувань, у тому числі до курсових, поточних і комплексних контрольних робіт;
- виконання завдань, передбачених програмою практики;
- роботу в студентських наукових гуртках, семінарах тощо;
- участь у роботі факультативів, спецсемінарів тощо;
- участь у науковій і науково-методичній роботі кафедр, факультетів /інститутів; участь у наукових і науково-практичних конференціях, семінарах, конкурсах, олімпіадах тощо;
- підготовку до підсумкової державної атестації, у тому числі й виконання випускної кваліфікаційної роботи або фахового інноваційного проекту відповідного освітнього ступеню.

У навчальному процесі можливі різні форми представлення результатів самостійної роботи здобувачів. Наприклад, тестування, реферат, контрольні та розрахунково-графічні роботи, співбесіда, перевірка виконання індивідуальних завдань, ділові ігри та творчі наукові конференції, колоквиуми, написання есе, конспекти першоджерел, інші форми.

Необхідними умовами для успішної організації самостійної роботи здобувачів є графік контролю за самостійною роботою, інструктивно-методичні та інформаційні матеріали для самостійної роботи, карта самостійної роботи, критерії оцінки результатів самостійної роботи здобувачів.

Для організації СРЗ необхідні наступні умови: готовність здобувачів до самостійної роботи, мотив до надбання знань; наявність і доступність до необхідної навчально-методичної

літератури та довідкового матеріалу; наявність відповідної матеріально-технічної бази: навчально-лабораторного обладнання, комп'ютерних класів тощо; система регулярного контролю якості виконаної самостійної роботи; консультаційна допомога викладача.

Організаційно-методичне забезпечення самостійної роботи здобувача. Навчальний час, відведений на самостійну роботу здобувача, регламентується робочим навчальним планом і повинен складати не менше $1/3$ і не більше $2/3$ загального обсягу навчального часу, розрахованого на вивчення окремої навчальної дисципліни.

Співвідношення обсягів аудиторних занять і самостійної роботи здобувачів визначається з урахуванням специфіки та змісту цілі в реалізації освітньо-професійної програми, а також питомої ваги в навчальному процесі практичних, семінарських і лабораторних занять.

Організацію СРЗ, на прикладі Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського (далі – МНУ), забезпечують:

- навчально-методична комісія;
- навчально-методичний відділ;
- навчальний відділ;
- керівники інститутів та декани факультетів університету;
- навчально-методичні комісії інститутів (факультетів) МНУ;
- кафедри університету;
- професорсько-викладацький склад МНУ.

Навчально-методична комісія МНУ:

- здійснює аналіз та експертизу робочих планів, навчальних та робочих навчальних програм дисциплін, рекомендує їх до затвердження вченої раді університету;

- готує до засідань вченої ради МНУ документи та матеріали з питань навчально-методичної роботи, зокрема щодо організації СРЗ;

- здійснює контроль за виконанням рішень ученої ради МНУ з питань навчально-методичної роботи, зокрема щодо організації СРЗ.

Навчально-методичний відділ:

- розробляє та вдосконалює Положення про організацію самостійної роботи студентів МНУ та іншу нормативну документацію щодо СРЗ;
- інформує навчальні структурні підрозділи університету про нормативні документи та рекомендації Міністерства освіти і науки України з питань організації СРЗ;
- надає методичну допомогу інститутам / факультетам та кафедрам в організації СРЗ;
- контролює планування та організацію СРЗ у МНУ, в інститутах / на факультетах і кафедрах;
- забезпечує формування та постійне оновлення електронної бази навчально-методичної літератури, підготовленої викладачами та співробітниками МНУ, та вільний доступ до неї в локальній мережі університету;
- надає методичну допомогу викладачам у створенні навчально методичної літератури, зокрема літератури, призначеної для самостійної роботи здобувачів.

Деканати інститутів / факультетів МНУ:

- планують обсяг СРЗ в інституті / на факультеті за семестрами;
- складають графік навчального процесу за семестрами, де визначаються кількість та види контрольних заходів із кожної дисципліни, що вивчається;
- складають графік контролю за самостійною роботою здобувачів, у якому зазначають види та форми самостійної роботи і орієнтовні дати захисту виконаних здобувачами самостійних завдань;
- інформують здобувачів та викладачів про графік проведення модульного контролю в межах кредитно-трансферної системи організації навчального процесу по інституту / факультету в цілому, узгоджуючи терміни модульного контролю знань із усіх дисциплін;
- контролюють дотримання графіку навчального процесу в інституті / на факультеті.

Кафедри МНУ:

визначають: основні напрями, зміст, форми та методи підготовки здобувачів до самостійної роботи, формують мотивацію

до отримання знань і навичок; конкретний зміст, обсяг матеріалу для самостійного вивчення з кожної дисципліни відповідно до навчального плану; спосіб викладення навчального матеріалу в методичній літературі (навчальних посібниках, методичних вказівках тощо) в доступній для ефективного засвоєння формі; бюджет часу здобувача, необхідний для засвоєння певного обсягу матеріалу з кожної конкретної дисципліни; основні напрями наукової роботи здобувачів;

включають: питання організації СРЗ до змісту пропедевтичних (пропедевтика – вступ у будь-яку науку, систематично викладений у стислій та елементарній формі) тем дисциплін;

забезпечують і здійснюють: контроль за організацією та якістю виконання СРЗ; аналіз ефективності СРЗ, внесення коректив із метою активізації та вдосконалення СРЗ; моніторинг розвитку навичок СРЗ і пропонують рекомендації щодо їхнього вдосконалення.

Викладачі МНУ:

ознайомлюють здобувачів із:

– формами та методами організації навчального процесу в університеті, основами наукової організації праці, методикою СРЗ, критеріями оцінювання якості СРЗ;

– метою, засобами, трудомісткістю, строками виконання, формами контролю СРЗ;

формують:

– карту самостійної роботи здобувача з кожної дисципліни індивідуального навчального плану;

– навички роботи з підручниками, класичними першоджерелами та сучасною науковою літературою;

– навички пошуку оптимальних варіантів відповідей, розрахунків, рішень;

– навички науково-дослідної роботи;

проводять і здійснюють:

– групові та індивідуальні консультації;

– систематичний контроль за виконанням здобувачами завдань, рекомендованих до самостійного опрацювання;

– аналіз та оцінку роботи здобувача.

Бібліотека МНУ:

- організовує консультації з бібліографії для формування у здобувачів навичок пошуку інформації, уміння орієнтуватися в довідково-бібліографічному апараті бібліотеки, інформаційних системах і базах даних;

- надає здобувачам допомогу в організації роботи з навчально-методичною літературою, що наявна у бібліотеці в друкованому та електронному вигляді.

Матеріально-технічне та інформаційне забезпечення умов для самостійної роботи. СРС над засвоєнням навчального матеріалу з конкретної навчальної дисципліни може виконуватися у бібліотеці, навчальних кабінетах і лабораторіях, комп'ютерних класах, а також у домашніх умовах. Ця робота проводиться згідно із заздалегідь складеним графіком контролю самостійної роботи здобувача, що гарантує можливість індивідуального доступу здобувача до потрібних дидактичних засобів. Графік доводиться до відома здобувачів на початку поточного семестру.

Університет створює здобувачу всі умови, необхідні для успішної самостійної навчальної роботи, зокрема забезпечує доступ до навчальної та лабораторної бази, комп'ютерних клавіш, бібліотечного фонду.

Під час організації СРЗ із використанням складного обладнання чи устаткування, складних систем доступу до інформації (наприклад, комп'ютерних баз даних, систем автоматизованого проектування тощо) передбачається можливість отримання необхідної консультації чи допомоги з боку фахівця.

Бібліотека МНУ забезпечує навчальний процес необхідною літературою та інформацією (комплектує бібліотечний фонд навчальною, методичною, науковою, періодичною, довідковою літературою згідно з навчальними планами та програмами (у тому числі літературою на електронних носіях).

СРЗ може також проводитися на базах практики в період проведення всіх видів навчальних та виробничих практик на підприємствах різного профілю міста та регіону. Під час проведення лабораторних, самостійних дослідницьких робіт на

технічному чи лабораторному устаткуванні з метою безпечного проведення робіт усі здобувачі ознайомлюються з правилами техніки безпеки, протипожежними заходами, правилами особистої гігієни, способами надання першої медичної допомоги в разі виникнення нещасних випадків тощо. Усі види самостійної роботи виконуються під безпосереднім керівництвом викладача. СРЗ забезпечується системою навчально-методичних матеріалів, передбачених для вивчення конкретних навчальних дисциплін.

До навчально-методичного забезпечення СРЗ належать:

- навчальні та робочі навчальні програми дисциплін, підручники та навчальні посібники, навчальні матеріали як у паперовому, так і в електронному вигляді відповідно до державного стандарту освіти;
- методичні рекомендації та посібники з організації СРЗ;
- завдання для СРЗ;
- інструкції та методичні вказівки до виконання лабораторних робіт, семестрових завдань тощо;
- тематика рефератів і доповідей;
- тематика курсових робіт та проектів і методичні рекомендації щодо їхнього виконання;
- тематика кваліфікаційних робіт та методичні рекомендації щодо їхнього виконання;
- зразки оформлення індивідуальних завдань, передбачених робочою навчальною програмою дисципліни;
- питання до іспитів і заліків;
- методичні вказівки щодо написання та оформлення звітів про проходження практики.

Методичне забезпечення СРЗ повинно передбачати й засоби самоконтролю (тести, пакети ККР та ККЗ тощо). Навчально-методична література повинна розроблятися з урахуванням специфіки різних видів самостійної роботи, у ній має бути визначена система оцінювання результатів СРЗ. Вимоги до оформлення рукописів навчальної літератури та порядок надання їм дозволу до друку викладено в «Положення про навчальні видання Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського» (2016).

Організація самостійної роботи здобувачів. Методика організації СРЗ залежить від структури, характеру та особливостей дисципліни, що вивчається, обсягу годин, розрахованих на її вивчення, виду завдань для самостійної роботи, рівня підготовки здобувачів та умов навчальної діяльності.

Згідно з Положенням про організацію освітнього процесу в МНУ навчальний тиждень – це складова навчального часу здобувача. Тривалість навчального тижня не повинна перевищувати 45 години. Обсяг часу, який має бути витрачено на СРЗ, розраховується як різниця між загальною кількістю годин, відведених на вивчення дисципліни, та кількістю аудиторних (контактних) годин, визначених навчальним планом. Визначення змісту СРЗ, форм і методів її організації покладається на кафедру.

Формування змісту самостійної роботи передбачає:

- визначення та обґрунтування необхідного переліку розділів, тем, питань, завдань, що виносяться на СРЗ;
- визначення змісту та обсягу теоретичної навчальної інформації та практичних завдань із кожної теми, які виносяться на СРЗ;
- відбір методів і форм СРЗ відповідно до сучасних технологій навчання;
- визначення форм і методів контролю за самостійним виконанням здобувачами завдань;
- розробка критеріїв оцінювання результатів СРЗ.

Критерії визначення навчальних матеріалів, які можуть бути запропоновані здобувачам для самостійного опрацювання:

- взаємозв'язок змісту навчального матеріалу для самостійної роботи з матеріалом, вивченим у процесі аудиторних занять;
- відповідність обсягу та рівня складності запропонованого навчального матеріалу реальним можливостям, рівню підготовленості здобувачів та часу, відведеному на самостійне вивчення цього матеріалу;
- змістовно-технологічний взаємозв'язок між формами та методами самостійного вивчення здобувачами навчального матеріалу, самоконтролю знань, з одного боку, та

дидактичними вимогами до рівня засвоєння, засобами контролю та оцінювання набутих знань, з іншого.

На самостійне опрацювання здобувачів за умови контролю якості засвоєння знань викладачем виносяться такі навчальні матеріали:

- за рівнем складності доступні для самостійного вивчення;
- що розширюють, доповнюють, деталізують знання основ, викладених у базовому курсі;
- аналогічні вивченим, побудовані на принципах, уже розглянутих у попередніх темах;
- описові, фактологічні (наприклад, матеріали з історії науки);
- спрямовані на формування навичок та стійких знань: вправи, задачі, розробки проєктів уроків та аудиторних занять тощо;
- матеріали практичного спрямування, тобто такі, що ілюструють застосування загальних принципів, викладених у базовому курсі, у виробничих умовах.

Винесення тих чи інших тем навчального курсу на самостійне опрацювання здобувачів також залежить і від рівня методичного забезпечення дисципліни у цілому та окремих її тем зокрема.

Планування самостійної роботи здобувачів на кафедрі відбувається так:

Робочі навчальні програми дисциплін, які укладаються викладачами та затверджуються на засіданні навчально-методичної комісії МНУ вченої ради МНУ, передбачають:

- визначення в темах кожного кредиту кожної теми дисципліни питань, що виносяться на СРЗ, із посиланнями на основу та додаткову літературу;
- перелік рекомендованої навчальної та інструктивно-методичної літератури до практичних і семінарських занять, лабораторних робіт із зазначенням сторінок до кожної теми;
- окремий розділ «Організація СРЗ», у якому укладач має визначити мету та основні види можливих індивідуальних завдань (курсівих проєктів та робіт, рефератів, розрахунково-графічних робіт тощо), тематику (перелік тем та завдань),

а також вимоги до виконання й обсягу роботи (кількість графічного матеріалу, кількість сторінок пояснювальної записки та розрахунково-графічної роботи) із зазначенням кількості годин на СРЗ;

- критерії оцінювання знань, умінь та навичок здобувачів та графік контролю за їх самостійною роботою.

Індивідуальний план роботи викладача як основний документ, у якому відображається його навчальна, методична, наукова й організаційна робота протягом навчального року, передбачає наявність таких розділів: «Навчально-методична робота» та «Організаційно-методична робота». В цих розділах викладач планує, у тому числі й розробку методичного забезпечення самостійної роботи здобувачів. Крім обов'язкового переліку загально-університетських документів, за якими здійснюється планування СРЗ, на кафедрах можуть бути створені спеціальні теки матеріалів для організації самостійної роботи здобувачів із кожної конкретної дисципліни. Ці теки є складовою частиною навчально-методичного комплексу дисципліни.

Керівництво СРЗ відбувається за рахунок загального бюджету часу, запланованого на аудиторну та позааудиторну роботу викладача. Згідно з наказом ректора «Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової та організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників університету» за рахунок часу, запланованого на аудиторну роботу викладачів, проводяться:

- *консультації з навчальних дисциплін*. Консультації протягом семестру (поточні) проводяться за графіком кафедри, консультації перед контрольним заходом (екзаменаційні) – за графіком деканату інституту / факультету;

- *перевірка та приймання контрольних робіт*, передбачених робочим навчальним планом;

- *проведення контрольних заходів за самостійною роботою здобувачів* (із розрахунку 1 година на 1 кредит навчальної дисципліни на одну академічну групу);

- *керівництво й оцінювання результатів індивідуальних завдань*, передбачених робочим навчальним планом, у здобувачів

денної та заочної форм навчання, зокрема курсових робіт і курсових проєктів;

- керівництво практикою здобувачів;

- керівництво підготовкою кваліфікаційних робіт певного освітнього ступеня.

Інші види діяльності з організації та керівництва СРЗ (розробка методичного забезпечення СРЗ, керівництво науковою роботою здобувачів, студентським науковим гуртком, факультативом, спецсемінаром тощо) відбуваються за рахунок загального бюджетного часу, запланованого на поза-аудиторну роботу викладача.

Здобувачі, які приступають до вивчення дисципліни, на перших заняттях повинні бути проінформовані викладачем щодо системи організації самостійної роботи із цього курсу – обов'язкових та вибіркових завдань, термінах їхнього виконання, кількості балів за кожен вид робіт, часу проведення консультацій, а також отримати детальну інформацію про основну та додаткову літературу, рекомендовану до самостійного вивчення дисципліни. У навчальній та інструктивно-методичній літературі, що розробляється викладачами кафедр для СРС, містяться методичні рекомендації до вивчення дисципліни, питання для самоконтролю, порядок і приклади виконання певних видів робіт з курсу тощо.

Система контролю самостійної роботи здобувачів.

Основною формою контролю та оцінювання самостійної роботи здобувачів є проведення контрольних заходів. Контрольні заходи у вищій школі передбачають поточний та підсумковий контроль. Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних, лабораторних та семінарських занять і має на меті перевірку рівня підготовленості здобувача до виконання конкретної роботи. Форма проведення поточного контролю під час навчальних занять і система оцінювання рівня знань визначаються відповідною кафедрою. Підсумковий контроль проводиться з метою оцінки результатів навчання на певному освітньому ступені чи на окремих його завершених

етапах. Підсумковий контроль передбачає семестровий контроль і підсумкову атестацію здобувача.

Навчальний матеріал дисципліни, передбачений робочим навчальним планом для засвоєння здобувачем у процесі самостійної роботи, виноситься на підсумковий контроль поряд із навчальним матеріалом, який опрацьовувався в ході проведення навчальних занять.

Контроль СРС здійснюється залежно від виду самостійної роботи та передбачає такі форми: тестування; контрольні та розрахунково-графічні роботи; контрольні питання після кожної лекції; співбесіда; захист курсових робіт і проєктів; перевірка виконання індивідуальних завдань під час практики; ділові ігри та творчі наукові конференції; колоквиуми; завдання, що передбачають нестандартні рішення; звіти з виконання лабораторних та інших видів робіт; інші форми.

Можливими формами СРЗ, формами контролю та звітності є такі:

Види та форми СРЗ	Форми контролю та звітності
I. Підготовка до поточних аудиторних занять	
1.1. Вивчення обов'язкової та додаткової літератури, текстів лекцій тощо	1.1. Активна участь у різних видах аудиторних занять
1.2. Виконання домашніх завдань	1.2. Перевірка правильності виконання завдань
1.3. Підготовка до семінарських (практичних, лабораторних) занять	1.3. Активна участь у семінарських (практичних, лабораторних) заняттях
1.4. Підготовка до контрольних робіт та інших форм поточного контролю	1.4. Написання контрольної роботи тощо
II. Пошуково-аналітична робота	
2.1. Пошук (підбір) та огляд літературних джерел за заданою проблематикою	2.1. Розгляд підготовлених матеріалів під час аудиторних занять
2.2. Написання реферату (есе) за заданою проблематикою	2.2. Обговорення (захист) матеріалів реферату (есе) під час аудиторних занять або перевірка роботи викладачем

2.3. Аналітичний розгляд наукової публікації	2.3. Обговорення результатів проведеної роботи під час аудиторних занять
2.4. Аналіз конкретної виробничої ситуації та підготовка аналітичної записки (Case study)	2.4. Розгляд підготовлених матеріалів, участь у діловій грі
2.5. Практикум із навчальної дисципліни з використанням програмного забезпечення	2.5. Перевірка правильності виконання завдань
2.6. Підготовка курсової роботи (проєкту)	2.6. Захист курсової роботи (проєкту)
2.7. Підготовка кваліфікаційної роботи	2.7. Захист кваліфікаційної роботи
III. Наукова робота	
3.1. Участь у наукових студентських конференціях і семінарах	3.1. Апробація результатів наукових досліджень на наукових студентських конференціях і семінарах
3.2. Підготовка наукових публікацій	3.2. Обговорення з викладачем підготовлених матеріалів, подання до друку результатів наукових досліджень
3.3. Виконання завдань у межах дослідницьких проєктів кафедри (інституту / факультету)	3.3. Використання результатів наукових досліджень у звіті з НДР, підготовка роботи на конкурс студентських наукових робіт
IV. Проходження практики	
4.1. Проходження практики на підприємстві, фірмі чи в установі	4.1. Звіт за результатами практики

Індивідуальне навчальне заняття проводиться з окремими здобувачами освіти з метою підвищення рівня їх підготовки та розкриття потенційних творчих здібностей. Цей вид занять організовується за окремим графіком з урахуванням індивідуального навчального плану здобувача. Форми, види, обсяг, методи проведення індивідуальних навчальних занять, форми й методи поточного і підсумкового контролю (крім державної атестації) визначаються індивідуальним навчальним планом здобувача. Індивідуальні навчальні заняття можуть проводитися з однієї, декількох дисциплін або з певної частини дисципліни.

Консультація (лат. consultation – звертання за порадою) – форма навчального заняття, що передбачає надання здобувачам потрібної допомоги у засвоєнні теоретичних знань і виробленні практичних умінь і навичок шляхом відповіді викладача на конкретні запитання або пояснення окремих теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування. За спрямованістю вона має скеровуватися на допомогу здобувачів освіти в оволодінні методологією теми чи розділу, а також методами самостійної навчальної роботи. Кількість годин на консультації визначається навчальними планами й індивідуальними планами викладачів. Консультації проводять викладачі, які читають відповідний навчальний курс, за графіком, що встановлює кафедра за погодженням з деканатами. Викладачі можуть надавати консультації групам здобувачів або окремим здобувачам.

Важливе місце в організації навчальної роботи здобувачів належить колоквіуму. *Колоквіум* (лат. colloquium – розмова, бесіда) – це вид навчальної роботи, що передбачає з'ясування рівня засвоєння здобувачами знань, оволодіння вміннями й навичками з окремої теми чи розділу. На колоквіум викладач запрошує в поза-навчальний час групу здобувачів і в процесі співбесіди з'ясовує рівень засвоєння матеріалу. Це дає змогу вносити корективи в лекційний курс і практичні заняття.

У практику навчальної роботи закладів вищої освіти поступово впроваджується тьюторський вид роботи зі здобувачами освіти. *Тьютор* (лат. tutor, англ. tutor – спостерігаю, пікуюсь) – це педагог-наставник, опікун, який керує невеликою групою здобувачів, допомагає їм у навчанні, стежить за їхньою навчальною діяльністю, керує професійною підготовкою. *Тьюторські заняття* виникли в коледжах та університетах Великої Британії (Оксфордському, Кембриджському) і в університетах США (Гарвардському, Брістольському).

Оцінки (бали), отримані здобувачами за виконання різних видів самостійної роботи, проставляються в журналі обліку успішності академічної групи та входять до складу суми балів, що здобувач отримує за опанування відповідного кредиту.

- У ході проведення контрольних заходів викладач оцінює:
- рівень засвоєння здобувачем навчального матеріалу, винесеного на самостійне опрацювання;
 - уміння використовувати теоретичні знання під час виконання практичних задач;
 - обґрунтованість і логічність викладення самостійно вивченого матеріалу;
 - повноту розкриття теми дослідження;
 - оформлення матеріалів згідно із висунутими вимогами.

Питання для самоконтролю знань:

1. *Окресліть мету та завдання самостійної роботи у ЗВО.*
2. *Охарактеризуйте різновиди самостійної роботи здобувачів вищої освіти.*
3. *Перерахуйте основні форми самостійної роботи здобувачів вищої освіти з історичних дисциплін.*
4. *У чому полягають вимоги до викладача щодо організації самостійної роботи здобувачів під час вивчення історичних дисциплін?*
5. *Яким чином у процесі організації самостійної роботи можна залучати здобувачів до науково-дослідної роботи?*

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ

- ❖ *Індивідуальне навчально-дослідне завдання.*
- ❖ *Робота з навчальною, науковою, науково-популярною та довідковою літературою.*
- ❖ *Словник термінів. Хронологічна таблиця.*
- ❖ *Написання рефератів.*

Ключові слова: доповідь, повідомлення, реферат, тези, словник термінів, тезаурус, глосарій, хронологічна таблиця, анотація, конспект, робота з навчальною книгою.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання. Відомий чеський педагог Я.А. Коменський на титульному аркуші видання «Велика дидактика» написав: «Альфою і омегою нашої дидактики хай будуть пошуки і відкриття засобу, за якого ті, хто вчить, менше б вчили, а учні більше б вчились».

Німецький педагог А. Дістервег так визначив кредо навчання: «Розвиток і освіта ні одній людині не можуть бути дані або повідомлені. Усяк, хто бажає до них прилучитися, повинен досягнути цього власною діяльністю, власними силами, власним напруженням».

Подальші успіхи у суспільному розвитку і цивілізаційному поступі неможливі без випереджувального інтелектуального розвитку людини, без постійного збагачення її науковими знаннями. Здійснення неперервності освіти стало ключовою соціальною проблемою. Від її успішного розв'язання залежить, значною мірою, становлення професіоналізму. Як відомо в даний час методологією процесу навчання та, відповідно, оцінювання знань здобувача, визначено його переорієнтацію з суто лекційно-інформативної на індивідуально-диференційовану, особистісно-орієнтовану форму.

Сучасний стан інформаційного забезпечення суть лекції звів до консультативно-оглядового означення проблеми і аналізу можливих напрямків її вирішення. Усі світові та пропоновані

останнім часом національні стандарти в основу навчання ставлять самостійну, творчу роботу того, хто навчається. На цьому принципі базуються і новітні, включно інформаційні, технології навчання. Як свідчить різного роду моніторинг, часто причиною неуспішності здобувача вищої освіти в сучасних умовах соціально-економічного, політичного, психологічного та побутового перевантаження є його невміння організувати свою навчальну діяльність поруч із соціальною та побутовою зайнятістю. Тому завданням для сучасного педагога є допомога здобувачу освіти в організації навчальної та інших видів діяльності та чітке розмежування тих видів навчальних робіт, які виконуються в аудиторії та у поза-аудиторний час. Пошук практичної реалізації такого принципу навчання привів до ідеї використання в навчальному процесі індивідуальних навчально-дослідних завдань.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (далі – ІНДЗ) є видом поза-аудиторної індивідуальної роботи здобувача вищої освіти навчального, навчально-дослідницького чи проектно-конструкторського характеру, яке використовується в процесі вивчення програмного матеріалу навчального курсу і завершується разом із складанням підсумкового іспиту чи заліку із даної навчальної дисципліни.

Мета – самостійне вивчення частини програмного матеріалу, систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань здобувача з навчального курсу та розвиток навичок індивідуальної роботи.

Зміст ІНДЗ – це завершена теоретична або практична робота в межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь і навичок, одержаних в процесі лекційних, семінарських, практичних та лабораторних занять, охоплює декілька тем або зміст навчального курсу в цілому.

Структура (орієнтовна): вступ (зазначається тема, мета та завдання роботи і основні її положення); теоретичне обґрунтування (виклад базових теоретичних положень, законів, принципів, алгоритмів тощо, на основі яких виконується завдання); методи (при виконанні практичних, розрахункових, моделюючих робіт); основні результати роботи та їх обговорення

(подаються статистичні або якісні результати роботи, схеми, малюнки, моделі, описи, систематизована реферативна інформація та її аналіз тощо); висновки; список використаної літератури.

Порядок подання та захисту: звіт про виконання ІНДЗ подається у вигляді скріпленого (зшитого) зошита (реферату) з титульною сторінкою стандартного зразка і внутрішнім наповненням із зазначенням всіх позицій змісту завдання (за об'ємом мінімум до 10 арк. (обсяг регулюється кожним викладачем окремо, залежно від змісту дисципліни); ІНДЗ подається викладачу, який читає лекційний курс з дисципліни та приймає іспит або залік, не пізніше ніж за 2 тижні до іспиту (заліку); оцінка за ІНДЗ виставляється на заключному занятті (практичному, семінарському, колоквіумі і т.п.) з курсу на основі попереднього ознайомлення викладача зі змістом ІНДЗ. Можливий захист завдання шляхом усного звіту здобувача про виконану роботу (до 5 хв); оцінка за ІНДЗ є обов'язковим компонентом курсу і враховується при виведенні підсумкової оцінки з навчального курсу.

Питома вага ІНДЗ у загальній оцінці з дисципліни, залежно від складності та змісту завдання, може становити від 30% до 50%.

Таким чином, індивідуальне навчально-дослідне завдання:

- змістовий компонент, який виконується самостійно і оцінюється як частка навчального курсу з урахуванням у загальній оцінці за курс. Це надає вагомості даній роботі і робить її зміст вартісним;
- ІНДЗ визначає зміст, технологію самостійної роботи здобувача вищої освіти та структурує її;
- індивідуалізація роботи здобувача вищої освіти виключає списування, дублювання видів робіт та сприяє індивідуальній відповідальності за виконану роботу;
- ІНДЗ містить елемент пошукової, частково науково-дослідної роботи і виступає чинником залучення здобувача вищої освіти до науково-дослідницької діяльності, яка може бути продовжена через виконання курсової, дипломної, магістерської роботи тощо.

Робота з навчальною, науковою, науково-популярною та довідковою літературою. Домінуюче місце в навчальному процесі сучасної вищої школи посідає індивідуальна робота здобувача вищої освіти з навчально-методичною, науково-популярною і довідковою літературою.

Книги є найважливішим джерелом отримання як професійних, так і загальноосвітніх знань, сприяють формуванню великого інформаційного поля, розвитку пріоритетних навичок самостійної роботи. Більш того, робота з книгою є основою й початковим етапом усіх існуючих видів самостійної роботи, що практикуються сьогодні у вузах. Саме тому під час навчання важливо готувати здобувачів до плідної роботи з різноманітною літературою, стимулювати інтерес до неї, розвивати культуру читання.

Цілеспрямоване читання спеціальної літератури – це процес накопичення й розширення знань за умов сформованості вміння працювати з книгою, правильно оцінювати твір, швидко розбиратися в його структурі, в зручній формі фіксувати необхідний обсяг фактичних даних. Ефективність роботи з друкованими виданнями безпосередньо залежить від техніки читання.

Першим етапом оволодіння цією технікою є попереднє ознайомлення з книгою, що дозволяє здобувачу вищої освіти детально вивчити її структурні компоненти та організацію довідково-бібліографічного апарата, одержати загальне уявлення про характер твору. При цьому необхідно звернути особливу увагу на ті структурні елементи книги, які дають можливість попередньої її оцінки: заголовок, прізвище автора, видавництво, час видання, анотацію, авторську або видавничу передмову, довідково-бібліографічний апарат (покажчики, додатки, перелік скорочень, картографічний матеріал).

Наступний етап – безпосереднє читання самої книги, що, в свою чергу передбачає:

етап «пошукового» читання – швидкий, оглядовий перегляд змісту книги з метою виявлення необхідного матеріалу, визначення його навчальної або наукової цінності та складання історіографічної бази проблеми, що цікавить;

етап «суцільного читання» – ретельне опрацювання всієї книги або окремих її частин з метою вдумливого засвоєння (а не механічного запам'ятовування) інформації такою мірою, якої потребує характер певної самостійної роботи;

найбільш складний *етап читання* – *аналіз твору*, заснований на вмінні попередньо формулювати питання, які вимагають особливого пояснення в процесі роботи з книгою, читати вдумливо й розмірено, простежувати послідовність ходу думок автора, логіку його доказів, встановлювати зв'язки між окремими елементами тексту, виділяти ключові інформаційні дані й визначати різницю між ними та ілюстративними прикладами, зіставляти однорідні факти, які висвітлені в різній літературі, взаємодоповнювати їх, піддавати перевірці спірні положення; порівнювати точки зору декількох авторів щодо однієї проблеми, користуватися довідковими виданнями, у тому числі словниками, для уточнення невідомих термінів і понять, критично й творчо сприймати будь-який твір, що стимулює процес формування самостійного мислення.

Для ефективної і результативної роботи з книгою В.І. Кобаль рекомендує дотримуватися науково обґрунтованих організаційних і санітарно-гігієнічних вимог. Зокрема:

Раціонально організувати своє робоче місце (стіл, стілець, приладдя: ручка, чорнило, олівець, лінійка, папір, довідники та ін.). Стіл і стілець мають бути дібрані відповідно до росту людини. Правильним і зручним за висотою має бути співвідношення стола і стільця. Книги, підготовлені для опрацювання, мають лежати зліва попереду, а письмове приладдя – праворуч. Якщо стіл приставлений близько до стіни, то над ним можна приладнати поличку, на якій розмістити частину потрібних книг, особливо довідників. Книга, яку читаємо, має бути віддалена від очей на відстань 25–30 см і лежати з нахилом 45 градусів, щоб усі рядки тексту знаходилися на однаковій відстані від очей. Доцільно використовувати також підставку для книги. Це значно полегшує роботу очей. Не потрібно завантажувати стіл великою кількістю книг, паперів.

Під час читання і ведення записів світло має падати зліва і зверху. При штучному освітленні важливо потурбуватися

про достатню його кількість. Найбільш зручно користуватися настільною лампою. Світло не має бути ні надто яскравим, ні тьмяним, бо це є причиною швидкої втоми очей.

У робочій кімнаті має бути чисте повітря, насичене достатньою кількістю кисню, що є важливим чинником підтримання працездатності й активності клітин головного мозку. Тому доцільно працювати при відкритому вікні чи квартирці. Якщо з якихось причин не можна дотримуватися цього, то періодично (через 1–1,5 години) потрібно відчиняти вікно і провітрювати кімнату.

Необхідно чергувати періоди напруженої праці і відпочинку. Групи нейронів, які включені в активну розумову діяльність, порівняно швидко стомлюються. Важливо через 1,5–2 години один вид розумової роботи змінювати на інший, зовсім відключитися від розумової роботи і зайнятися виконанням протягом 10–15 хвилин іншого виду діяльності, яка не потребує розумового напруження. Ефективним є активний відпочинок і виконання фізичних вправ, прогулянка на повітрі тощо.

Працюючи з книгою, не треба робити часті перерви. Необхідно «запрацюватися», «ввійти в матеріал», щоб виробити певний динамічний стереотип. Це підвищує ефективність розумової праці.

Заняття мають бути регулярними і постійними в часі. Ми часто нарікаємо на нестачу часу. Але це лише тому, що ми нерационально його використовуємо. Якщо кожного дня відводити хоча б 3–4 години на читання книг, опрацьовуючи 20 сторінок за годину, то за рік можна прочитати близько 30 тис. сторінок. А це в середньому 140–150 книг.

Під час роботи з книгою в кімнаті має панувати тиша. Шум знижує активність розумової праці, викликає пригнічений стан (гіпостенію). До того ж, організм витрачає значну кількість енергії на захист від зовнішніх подразників.

З книгою треба працювати спокійно, без зайвих рухів. Не слід привчати себе читати лежачи. Це розсіює увагу, веде до швидкої втоми. Не можна продуктивно працювати з книгою у транспорті або стоячи в черзі.

Під час роботи з книгою не слід застосовувати збуджувальні засоби: чай, каву, тютюн та ін. Це підвищує працездатність на короткий час, але шкодить здоров'ю.

Читати треба мовчки, що дає змогу глибше зосередитися на змісті прочитаного, проникнути в його суть. Інколи для відчуття поетичності твору окремі місця доцільно читати вголос.

У роботі з книгою варто дотримуватися таких правил:

1. При вивченні певної проблеми у першу чергу потрібно ознайомитися з першоджерелами, а потім уже з посібниками і критичними статтями. Опрацювання посібників не може замінити вивчення першоджерел. Робота над першоджерелами викликає у читача самостійні думки, судження, сприяє більш глибокому розумінню теми чи проблеми.

2. Опрацювання літератури з конкретного питання варто починати з робіт загального характеру і від них переходити до спеціальних і більш вузьких досліджень.

3. Необхідно добирати для читання книги, доступні для розуміння. Безперечно, робота над літературою має викликати певні складнощі, але цього не треба боятися. Перечитуючи книгу або статтю кілька разів, можна проникнути в суть матеріалу, дійти до розуміння тих чи тих понять.

Починати працювати з книгою варто із загального ознайомлення з нею. Спочатку оглядають титульний лист, на якому вказано рік і місце видання. Коротка анотація, яка вміщена, як правило, на початку, допомагає читачеві визначити загальний орієнтир щодо проблем, які розглядаються в книзі. Перегляд змісту передмови, післямови також певною мірою сприяє формуванню у читача інтересу до книги.

Залежно від змісту книги і мети, що її ставить перед собою читач, розрізняють такі види читання:

Суцільне читання становить процес уважного прочитання книги або окремих її розділів без відволікань, скажімо, для записів. При такому читанні можна зробити багато, але це не завжди дає потрібний ефект. Часто прочитані в такий спосіб книги складаються в калейдоскопічні картини і залишають у пам'яті мало знань.

Щоб суцільне читання не зводилося до бездумної механічної роботи, даремної витрати часу, варто попередньо ознайомитися з відомостями про автора, змістом, структурою, прочитати, як уже було сказано раніше, анотацію книги. У спеціальному

зошиті (читацькому щоденнику) записати основні дані про книгу і автора, а після прочитання занотувати головні проблеми, які в ній розглядаються.

Продовженням попередньої роботи з книгою (суцільного читання) є її вивчення. У процесі вивчення книги, проблем, що висвітлені в ній, можна зіткнутися з певними труднощами. Це може стурбувати, викликати розчарування, зневіру у власних силах. Цього аж ніяк не треба боятися.

По-перше, будь-яке питання треба починати вивчати з найпростішого, з елементарних його частин. Лише за цієї умови можна поступово оволодіти і методом, і самим предметом.

По-друге, успіху можна досягти за достатньої наполегливості. Тільки наполегливість, тверде бажання йти до конкретної мети, терплячість принесуть успіх.

Треба привчити себе:

- вимогливо ставитися до усвідомлення понять, суджень, правил та ін.;
- чітко з'ясовувати основні положення, тези, твердження, встановлювати взаємозв'язок між ними;
- розуміти цінність і цілеспрямованість прикладів, пояснень, ілюстрацій;
- вміти відшукати у власному досвіді і в життєвій практиці нові й додаткові приклади до тих положень, що подані в книзі;
- вміти відокремлювати головне від другорядного, що є лише ілюстрацією до головного;
- вміти критично розібратися у змісті книги, дати правильну оцінку положенням роботи.

Це ті важливі уміння, якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти у процесі самостійної роботи над книгою.

Часткове читання. Застосовується у тих випадках, коли в книзі необхідно опрацювати лише окремі розділи, питання та ін. Часткове читання застосовується у роботі з енциклопедіями, словниками, довідниками. При використанні літератури для часткового опрацювання слід дотримуватися таких рекомендацій:

- визначити коло довідників, якими найчастіше користуватимемося;

- довідкову літературу розміщувати близько до свого робочого місця, щоб вона завжди була під рукою;
- виробити зручну для себе систему записів, щоб поступово накопичувати рукописні довідники з різних питань;
- звертати увагу на науковість обґрунтування певних питань, користуватися найновішими довідниками.

Синтетичне читання є конкретним і раціональним використанням всіх означених вище видів читання книги. Потреба опрацювати великі масиви друкованих джерел інформації спонукає до пошуків більш ефективних методів читання. В останні роки поширюється так зване швидкісне читання. Цей метод привертає увагу людей розумової праці тим, що коли при звичному читанні фіксується від 150 до 400 слів за хвилину, то при швидкісному – від 900 до 2000–2500 слів. Хоч швидкісне читання й має високу ефективність, не варто вбачати в ньому панацею, яка дасть змогу оволодіти значними обсягами знань. Захоплення лише швидкісним читанням нерідко призводить до поверхового опрацювання наукової літератури і поверховості мислення.

Для здобувачів вищої освіти важливо оволодіти всіма видами читання і використовувати їх в оптимально ефективному зв'язку. Та до якого способу читання ми б не вдавалися, людська пам'ять не може зберігати всього прочитаного протягом тривалого часу. Тому в процесі самостійного навчання надзвичайно важливо вміти робити записи прочитаного, вивченого, систематизувати матеріал для раціонального використання його у подальшій науковій і практичній роботі.

При опрацюванні книг застосовуються такі види записів:

- складання плану;
- виписування цитат;
- записи висновків, складання тез;
- складання конспекту;
- складання анотацій;
- написання реферату;
- рецензування;
- систематизація зведених оглядів;
- підготовка зведеного конспекту;

- складання схем, таблиць;
- запис власних думок, що виникли під враженням прочитаного;
- записи окремих слів із заготовуванням їх значення, прислів'їв, приказок, крилатих виразів.

Зупинимося на особливостях окремих видів записів, що мають важливе значення у самостійній навчальній роботі здобувачів.

План – це така форма запису, коли читач виділяє окремі логічно завершені частини статті чи книги, даючи їм своєрідні заголовки. Це допомагає глибше усвідомити зміст прочитаного, встановити логічний зв'язок між його частинами. План може бути простим і складним залежно від змісту прочитаного матеріалу та визначеної мети.

Цитата (лат. cito – приводжу, проголошую) – дослівний уривок з тексту твору або чийсь слова, що наводяться письмово чи усно для підтвердження міркування. При виписуванні цитат треба дотримуватися таких правил:

- не робити цитування без ретельного ознайомлення з найближчим до уривка текстом;
- цитувати основні, закінчені й оригінальні думки;
- цитату брати в лапки, якщо вона починається із середини речення, то після лапок ставлять три крапки і цитату починають з маленької букви;
- після кожної цитати вказувати джерело, з якого вона взята;
- бажано зазначити назву конкретної роботи, а також том чи книгу, де ця робота вміщена;
- місце видання, видавництво, рік, сторінки;
- при цитуванні слід точно відтворювати курсиви, підкреслення, розрядки та виписувати цитати в окремі зошити з помітками проблем, яких стосується цитата;
- зручно також кожну цитату записувати на окремих аркушах паперу (рекомендований розмір – 105x146 мм), зазначаючи у правому верхньому куті проблему, якої вона стосується;
- на звороті або в кінці можна записати свої думки з приводу виписаної цитати;
- зберігати аркуші з цитатами у певній системі.

Дотримання цих правил дасть змогу протягом певного часу зібрати значний матеріал і неодноразово використовувати його

у навчальній та науковій роботі. У такий же спосіб можна систематизувати й інші виписки, матеріали.

Записи висновків, складання тез. У багатьох випадках при опрацюванні літератури є потреба зробити записи основних думок автора з певної проблеми. При цьому читач у зошиті для записів вказує прізвище та ініціали автора, назву книги, місце і рік видання. Тут же в певній послідовності записуються судження про ті вузлові проблеми чи питання, що розглядаються у творі. На полях можна робити свої помітки. Такий підхід дає змогу продумати прочитане, усвідомити в загальних рисах його суть і зберегти матеріал (основу) для відтворення у пам'яті головних проблем книги у майбутньому. Поглибленим видом попередньої роботи є складання тез.

Теза (гр. thesis – положення, твердження) – коротко сформульоване основне положення доповіді, лекції, повідомлення тощо. Записи прочитаної книги, статті (залежно від її змісту і спрямування) можна робити у вигляді коротких тез. Це не що інше, як виписування своїми словами основних тверджень автора і розміщення їх у певній логічній послідовності. Кожна теза має бути сформульована чітко, стисло і передавати основну думку автора. Приклади і докази при цьому не записують. На полях читач може робити свої помітки, записувати власні думки, викликані розмірковуваннями над опрацьованим матеріалом. Робота з книгою в такий спосіб допомагає синтезувати основні думки і положення, сприяє розвитку логічного мислення.

Конспект (лат. conspectus – огляд) – огляд, короткий, послідовний, стислий письмовий виклад основного змісту книги, статті, лекції, записаний у розповідній формі. У конспекті можна записувати тези, виписки, цитати, цифрові матеріали, таблиці, графіки, окремі рисунки.

Виклад конспективного запису має бути послідовним, логічно зв'язаним. Для підтвердження окремих положень необхідно записувати найбільш яскраві приклади. До складання конспектів книг, статей ставляться такі вимоги:

- записи треба вести в окремому зошиті. Найкраще використовувати для цього шкільний зошит, що містить 12 аркушів.

Це дає змогу в майбутньому більш зручно користуватися раніше зробленими записами, розміщувати і синтезувати їх за тематичним принципом. З лівого боку сторінки відводиться широке поле (4–5 см). На ньому зручно робити помітки, доповнення, складати плани законспектованого матеріалу, висловлювати власні думки;

- на початку конспекту необхідно записати прізвище та ініціали автора, повну назву роботи з підзаголовками, місце і рік видання, кількість сторінок (при опрацюванні великих за обсягом джерел доцільно відводити окрему сторінку). Важливо записати дату написання твору, обставини його написання, якщо такі є. Ці дані можна взяти з передмови чи приміток;

- писати необхідно розбірливим почерком і обов'язково чорнилом. При цьому слід пам'ятати, що конспект ви готуєте не для одноразового використання. Він може стати у пригоді протягом навчання і в подальшій самостійній професійній діяльності;

- цитати і особливо важливі думки (положення, визначення, правила та ін.) необхідно виділяти у тексті;

- доцільно виробити свої умовні знаки, щоб виділяти у конспекті потрібні місця.

Розпочинаючи складання конспекту наукової праці, варто попередньо прочитати матеріали про роботу, в яких дано її аналіз, оцінку. Це допоможе звернути увагу на головні питання і проблеми, які знайшли висвітлення в роботі. Важливо спочатку перечитати всю працю без записів, щоб мати уявлення про її структуру і загальний зміст, і лише після цього конспектувати.

Необхідно вчитуватися в текст, до кінця усвідомлювати суть викладених думок. Записи варто робити своїми словами. Ефект дає фіксація результатів аналізу й синтезу прочитаного, а не дослівний запис незрозумілого чи, в гіршому разі, перефразованих окремих речень, часто не зв'язаних між собою.

У конспекті треба чітко записувати заголовки і підзаголовки, Що є в роботі, виділяючи їх підкресленням, іншим чорнилом. Сторінки конспекту необхідно нумерувати. Якщо в одному зошиті вміщені конспекти багатьох праць, то в кінці варто

подати перелік законспектованих робіт, вказати сторінки. Це допомагає швидко відшукати потрібний матеріал.

Анотація (лат. *annotation* – зауваження, примітка) – коротка узагальнююча характеристика книги (чи її частини), статті, рукопису. Для проведення цієї роботи необхідно уважно перечитати книгу, з'ясувати кому вона адресована, з якою метою може бути використана. Написання анотацій – відповідальне завдання і потребує глибоких знань з відповідної галузі. Праця має бути оцінена з погляду її науковості, логічної послідовності, актуальності питань чи проблем.

Рецензія (лат. *recensio* – огляд, обстеження) – критична оцінка художнього, наукового твору, вистави, кінофільму, відгук про них. У рецензії мають бути висловлені такі судження про прочитане в цілому і його найважливіші деталі, які підкріплені науково обґрунтованими доказами, фактами, поясненнями. Рецензії у переважній більшості мають характер висновків, узагальнень, оцінки прочитаного. Можна давати оцінку книги чи статті в цілому або окремих її розділів, частин, роблячи в кінці узагальнення.

Складання зведеного конспекту становить систему записів, які включають фіксування планів, виписування цитат, окремих тез, висновків, детальне конспектування розділів тощо.

Виписування незрозумілих слів з поясненням і тлумаченням їх значення, прислів'їв, приказок, афоризмів, крилатих слів також є корисним у діяльності здобувача. Такі записи потрібно робити на окремих аркушах паперу (і певним чином систематизувати) або в спеціальному зошиті, дотримуючись також відповідної системи.

Зручно записувати пояснення незрозумілих слів на невеликих картках однакового розміру, розміщуючи їх у спеціальному ящику за алфавітом. Якщо вести таку роботу систематично і тривалий час, це позитивно впливає на збагачення словникового запасу та культури мови.

Нотатки. Анотація. Обов'язковим елементом читання здобувачами вищої освіти наукової та спеціальної літератури є ведення записів. Це сприяє кращому засвоєнню фактичного матеріалу, дає можливість зберегти його в зручному для

використання вигляді. Записи повинні бути як найповнішими, зручно складеними, розташованими таким чином, щоб наочно демонструвати логічні зв'язки та ієрархію понять.

Досягти цього можливо за допомогою системи заголовків і підзаголовків, ключових слів, абзаців, нумерації окремих понять. Вести записи бажано на одній стороні аркуша, що дозволить прискорити їхній пошук і систематизацію, робити додаткові текстові вставки, ефективно використовувати під час роботи над доповідями, рефератами, іншими навчальними завданнями. Існує безліч видів записів, які можуть практикуватися здобувачами під час самостійної роботи. Серед них найбільш ефективними є наступні.

Анотація (від лат. annotation – примітка, позначка) – короткий виклад змісту книги, статті або окремого текстового фрагмента з їхньою критичною оцінкою. Складання анотації часто не вимагає глибинного ознайомлення зі змістом книги, однак і при поверхневому перегляді здобувач повинен вміти виділяти головні цілі дослідження, його ключові моменти, кінцеві висновки. Анотуванню притаманні лаконічність й чіткість формулювань. Уміння складати анотації має велике значення при виконанні такого виду самостійної роботи, як підготовка бібліографічних оглядів, які дозволяють виявити, вивчити й проаналізувати історіографічну базу тієї чи іншої проблеми. При цьому важливо, щоб здобувач умів не тільки анотувати знайдені наукові праці, але на підставі анотацій визначати спільні та відмінні риси цілей і досліджень, пріоритетних напрямків, зроблених висновків наукових точок зору.

Слід зазначити, що при виявленні в тексті фактичних розбіжностей, хронологічних помилок і подібних різночитань необхідно обов'язково відзначити їх у конспекті. Якщо ж вони перевірені за допомогою інших джерел, результати роботи також рекомендується зафіксувати (зробити це найкраще на полях або у формі приміток чи підрядкових виносков).

Словник термінів. Хронологічна таблиця. Словник термінів – вибірковий запис спеціальних історичних термінів, які зустрічаються в науковій літературі, з їх детальним

поясненням. Складати словник слід за абеткою, що значно полегшить користування ним. встановлюючи значення незнайомого терміна за допомогою довідкових видань, здобувачу необхідно чітко усвідомлювати багатоваріантність значенневих відтінків деяких слів і навчитися самостійно виявляти потрібне значення відповідно до контексту проблеми, що досліджується. Крім того, корисно простежувати етимологію слів іноземного походження. При цьому важливо фіксувати незнайомі слова і їх значення не тільки на папері, але й у пам'яті, що значно збагатить лексикон, зробить мову більш грамотною і професійною. Самостійна робота з термінологією повинна проводитися регулярно і перетворитися врешті-решт на усвідомлену звичку.

Хронологічна таблиця – фіксування найбільш значимих історичних дат з метою чіткого уявлення хронологічної послідовності історичного розвитку цивілізацій, держав, народів. В ідеалі, таблиця повинна відображати власне історичну дату, назву історичної події та її наслідки (при цьому варто уникати хаотичного ведення таблиці, строго дотримуючись хронології).

Таким чином, правильно складаючи таблицю, здобувач не тільки самостійно створить своєрідний наочно-довідковий матеріал, але й закріпить отримані навички конспектування навчального матеріалу, розширить словниковий запас, систематизує і поглибить знання.

Самостійна робота з навчально-науковою літературою. Самостійна робота з навчально-науковою літературою вимагає від здобувачів ще однієї важливої навички – навички *складання бібліографії з певної проблеми*, що вкрай необхідно при написанні реферату або доповіді, оскільки є одним з початкових, підготовчих етапів цих видів самостійної роботи.

Складання бібліографії потребує від здобувача вміння працювати в довідкових відділах бібліотек, вільно орієнтуватися в системі каталогів, користуватися бібліографічними виданнями, розбиратися в особливостях оформлення бібліографічних даних, систематизувати їх відповідно до тематичних нюансів.

Здобувач повинен навчитися чітко розпізнавати характер літератури, бачити принципову різницю між навчальними

посібниками, науковими дослідженнями (історіографією) та історичними джерелами, цілеспрямовано прагнути до складання якісно багатой, насиченої різноманітними виданнями всіх рівнів бібліографії.

Значно поліпшить студентські роботи використання іноземної літератури, як перекладної, так і оригінальної (але остання доцільна лише у тому випадку, якщо здобувач вільно володіє іноземною мовою). Неприпустимо обмежувати бібліографічний аналіз історичної теми винятково навчальними виданнями.

Одним з найважливіших вимог роботи з бібліографією є правильне оформлення бібліографічного списку, який складається або за абеткою, або за порядком згадування книги в тексті письмової роботи. Нумерація списку – наскрізна, при цьому список літератури іноземними мовами складається окремо.

Написання рефератів. Одним з найпоширеніших видів самостійної роботи здобувачів при вивченні курсу історії є написання **реферату** (від лат. *referre* – доповідати) – письмової роботи науково-дослідницького характеру, в якій досить стисло, оглядово викладається сутність певного наукового питання (за іншим визначенням, реферат – це письмовий аналіз теми).

Головним завданням цього виду самостійної роботи є формування у здобувачів початкових вмінь і навичок наукового дослідження. До зазначених навичок і вмінь належать такі:

Вміння обґрунтувати актуальність теми, що вивчається, – прослідкувати ступінь її наукового висвітлення, віднайти можливий зв'язок між минулими й сучасними історичними подіями та процесами, виявити корисні історичні уроки і на підставі цього переконливо довести необхідність наукового дослідження проблеми.

Складання бібліографії з обраної наукової теми, тобто складання як найповнішого списку відповідних історичних джерел та літератури. Причому в роботах подібного рівня не рекомендується обмежуватися лише навчальною літературою (підручниками, посібниками або методичними розробками),

а обов'язково слід ознайомитися з кількома спеціальними науковими або науково-популярними дослідженнями, що підвищать якісний рівень реферату, його наукову цінність.

Глибоке вивчення історичних джерел – знаходження найбільш яскравих документальних підтверджень тим фактам, що викладаються в рефераті, ретельний аналіз та оцінка відповідних документів.

Аналіз історіографії – виділення головних напрямків дослідження наукової проблеми та її ключових аспектів, які вивчалися науковцями в різні часи й періоди (традиційно виділяють дорадянську, радянську, сучасну українську і російську, а також зарубіжну історіографію), з'ясування існуючих наукових поглядів, порівняння різноманітних точок зору щодо проблеми та їх оцінка.

Систематизація й узагальнення фактичного матеріалу – накопичення необхідного обсягу інформації відповідно до теми і структури реферату, відбір найбільш переконливих і вагомих даних, розташування їх у певній хронологічній і тематичній послідовності.

Аргументоване та логічне викладення особистих думок у письмовій формі. Головною умовою досягнення логічності під час написання реферату є чітке розуміння здобувачем мети, головних напрямків і кінцевого результату свого дослідження. Робота повинна бути переконливою, містити органічний зв'язок між окремими питаннями, а також між кожним з них і всією темою в цілому. Обов'язково потрібно використовувати різноманітні види аргументів та доводів: порівняння, зіставлення, посилання на джерела і т.д.

Робота над рефератом. Формулювання практичних рекомендацій – це своєрідне проектування історичного досвіду на аналогічні ситуації сьогодення. Воно особливо доцільне у випадку дослідження питань, що стосуються актуальних проблем сучасності, свідками яких є самі здобувачі (наприклад, внутрішньої і зовнішньої політики України, її політичних перспектив, вітчизняних і світових соціально-економічних питань, розвитку міжнародних взаємовідносин тощо). Самостійне проведення аналогій між подіями, спроби окреслити історичні

уроки і навіть можливі шляхи запобігання та подолання ймовірних помилок викликають зацікавленість здобувачів, надають їм захоплюючий шанс виступити в ролі істориків-експертів.

Робота над рефератом має бути послідовною, з чітким урахуванням її головних етапів, які передбачають:

- обрання теми дослідження;
- складання плану реферату;
- виявлення джерельно-історіографічної бази обраної проблеми;
- конспектування літератури і підбір цитат, які необхідно виписувати точно (а іноді й дослівно), із зазначенням сторінок розташування в тексті;

- власне написання реферативного дослідження.

Як правило, обсяг реферату коливається від 15 до 25 друкованих сторінок і не повинен перевищувати максимальну межу.

Структура реферату виглядає таким чином:

- вступ, який містить обґрунтування теми і хронологічних меж, цілі роботи, огляд історіографії та джерел;
- змістовна частина, де розкриваються ключові питання дослідження;
- заключення, яке містить головні висновки автора, список літератури, що була використана;
- додатки, які не є обов'язковими, але іноді можуть бути доцільними і оформлятися у вигляді таблиць, схем, ілюстрацій.

Слід особливо підкреслити, що сьогодні, коли дуже широко застосовуються новітні електронні інформаційні джерела, зокрема комп'ютерні навчальні програми та мережа Internet, необхідно максимально обережно ставитися до так званих банків рефератів, які вони пропонують. У більшості випадків такі реферати мають низьку якість, містять суперечливі висновки, безліч фактичних, логічних, стилістичних, граматичних помилок, викривлюють цитати і прізвиська історичних постатей. Саме через це здобувачі вищої освіти повинні відповідально ставитися до використання подібної інформації і ретельно перевіряти її за допомогою інших, більш авторитетних, джерел.

Крім того, подібні реферати не оформлені відповідним чином і не витримані структурно. Саме через це механічне

використання готових рефератів неприпустиме, не може вважатися повноцінною самостійною роботою, не приводить до позитивних навчальних результатів і не дає права здобувачу претендувати на високу оцінку.

Обов'язковим етапом роботи над рефератом є його захист, який також вважається різновидом самостійної роботи і передбачає коротке викладення здобувачем головного змісту свого дослідження та відповіді на запитання викладача (якщо захист відбувається під час індивідуальної консультації) або на питання здобувачів, коли реферат захищається на семінарському занятті. У ході захисту легко визначити ступінь обізнаності автора у досліджуваній темі та рівень його теоретичної підготовки, вміння публічно відстоювати власну точку зору. Відповідно до цих критеріїв і оцінюється реферат.

Підготовка доповідей. В організації індивідуальної роботи здобувачів з історії особливе місце займає доповідь – порівняно коротке повідомлення (на 5–10 хвилин), що є доповненням і розвитком головних питань навчального курсу з історії та практикується переважно під час семінарського заняття.

Методичне значення доповіді полягає в тому, що під час роботи над нею у здобувачів формуються й розвиваються:

- *вміння працювати над спеціальною історичною літературою;*
- *здатність аналізувати й узагальнювати фактичний матеріал;*
- *навички полемізувати та відстоювати особисту точку зору;*
- *культура мовлення.*

Матеріалом для доповіді можуть служити фрагменти спеціального історичного дослідження, історичного джерела, стаття періодичного видання і навіть розділ підручника. По-суті, принципи підготовки доповіді дуже схожі на підготовку реферату: ті ж самі етапи роботи, практично та ж сама структура. Всі вимоги, які ставляться до реферату (огляд і оцінка історіографії та джерел, логічність і послідовність викладення, переконливість доказів, обов'язкові висновки) безпосередньо стосуються і якісної доповіді.

Проте є й особливість роботи над доповіддю, яку одночасно можна вважати її найбільшою складністю, – на чітке й виразне викладення змісту проблеми здобувачу надається дуже

короткий відрізок часу. Саме через це неабиякого значення набуває необхідність розвивати і вдосконалювати культуру мовлення та ораторські здібності. Незалежно від аудиторії, розповідь доповідача, насамперед, має бути грамотною, логічно і послідовно вираженою. Не слід перевантажувати її невиправданими статистичними і хронологічними даними, зайвими фактичними подробицями, що заважає слухачам легко сприймати нову для них інформацію.

Бажаним є образне подання доповіді – наповнення її цікавими фактами, яскравими, влучними цитатами, використання наочного матеріалу (карт, портретів історичних діячів, репродукцій картин, створених за історичною тематикою).

Доповідач повинен чітко контролювати свою поведінку під час промови, обмежувати жестикуляцію, виключити з мови слова-бур'яни, слідкувати за кількістю і тривалістю пауз, загальною динамічністю мови. Більш ефективно оволодіти культурою та естетикою доповідача здобувачу, безумовно, буде зручніше під керівництвом викладача.

По закінченні доповіді доцільно обов'язково влаштувати її обговорення, під час якого самостійна робота на семінарі набуває вже колективного характеру і здобувачі вищої освіти (принаймні найсильніші й найактивніші з них) підключаються до обговорення проблеми, яку виклав доповідач, зокрема: задають додаткові питання, полемізують із доповідачем щодо суперечливих або незрозумілих питань, оцінюють якість й рівень доповіді, надають загальну рецензію (як правило, рецензентів доцільно призначати заздалегідь, оскільки для її підготовки здобувачу потрібно ознайомитися із доповіддю і всебічно проаналізувати результати роботи).

Індивідуальна робота здобувачів вищої освіти з обговорення доповіді також повинна оцінюватися відповідним чином в залежності від активності слухачів. Протягом навчального року рекомендується розпланувати індивідуальну роботу таким чином, щоб кожен здобувач встиг виступити із доповіддю декілька разів. Це дозволить накопичити оцінки і врахувати їх при виведенні підсумкових балів або виставленні так званих «автоматів» за навчальний курс.

Слід особливо підкреслити, що даний вид індивідуальної роботи є важливим не тільки у навчальній діяльності, але й має значення для професійної підготовки майбутніх фахівців, оскільки розвиває у молодих людей навички публічних виступів, дозволяє впевнено відчувати себе перед великою аудиторією, підвищує рівень гуманітарної освіченості.

Питання для самоконтролю знань:

1. *Окресліть мету та завдання індивідуального науково-дослідного завдання у ЗВО.*
2. *Охарактеризуйте різновиди індивідуальних науково-дослідних завдань для здобувачів вищої освіти.*
3. *Перерахуйте основні види роботи з навчальною книгою.*
4. *Визначить організаційні принципи успішного виконання ІНДЗ здобувачами вищої освіти.*
5. *Доведіть, що підготовка ІНДЗ сприяє творчому розвитку здобувачів вищої освіти.*

КОНТРОЛЬ І ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ З ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

- ❖ *Види контролю оцінювання знань, умінь і навичок у навчальному процесі закладу вищої освіти.*
- ❖ *Функції оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти з історії.*
- ❖ *Методи та форми контролю досягнень здобувачів вищої освіти з історії.*
- ❖ *Організація складання іспитів і заліків.*
- ❖ *Методичні основи організації тестового контролю знань.*

Ключові слова: *вхідний контроль, поточний контроль, проміжний контроль, підсумковий контроль, відстрочений контроль, формуюче оцінювання, рейтингова оцінка, іспит, залік, тест, проміжний контроль, контроль знань до кредиту.*

Види контролю оцінювання знань, умінь і навичок у навчальному процесі закладу вищої освіти. Важливою складовою навчально-виховного процесу закладі вищої освіти є контроль за навчально-пізнавальною діяльністю здобувачів вищої освіти. Без нього неможливо правильно і чітко організувати навчальний процес, забезпечити його ефективність. Перевірка і оцінювання знань здобувачів вищої освіти сприяють активізації їх пізнавальної діяльності, ґрунтовному засвоєнню знань, формуванню професійних умінь і навичок.

У навчальному процесі у ЗВО використовують такі види контролю: *вхідний, поточний, проміжний, підсумковий і відстрочений.*

Вхідний контроль ставить за мету виявити базовий рівень підготовки здобувачів вищої освіти за дисциплінами, що є основою курсу, який вивчається; розподілити здобувачів вищої освіти за рівнем підготовки для диференціації і індивідуалізації навчальної діяльності. Основні форми вхідного контролю: **тестування, співбесіда, опитування.**

Поточний контроль здійснюється з метою перевірки рівня знань здобувачів вищої освіти на етапі первинного засвоєння

навчального матеріалу; створення надійної системи управління навчально-творчою діяльністю з опанування змістом дисципліни. Основні форми контролю: **дидактичні і ділові ігри, семінарські заняття в активній формі, тренінги, тестування, складання і розв'язання тематичних кросвордів, участь у вікторинах, наукових гуртках, конференціях** тощо.

Проміжний контроль оцінює знання, уміння і навички здобувачів вищої освіти за результатами вивчення окремих навчальних кредитів (розділів) або тем навчальної дисципліни. Формами проміжного контролю знань є: **атестація, модульний контроль (модульна контрольна робота), рубіжний контроль** та ін.

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти на визначеному освітньому (кваліфікаційному) рівні на окремих його завершених етапах. Основними формами контролю є **іспит і залік**. Якщо у закладі вищої освіти використовується модульно-рейтингова технологія навчання, та оцінки підсумкового контролю можуть визначатися рейтингом здобувачів вищої освіти виключно за підсумками складання навчальних модулів дисципліни (іспит або залік відсутній).

Слід зазначити, що *всесвітньо відомі педагоги (К. Ушинський, П. Каптерев, М. Пирогов)* піддавали критиці «Екзаменаційний напрям», як офіційний звіт про знання. Вони вважали його контролем «миттєвих знань». Іспит, за їх глибоким переконанням, – це «...значна частина часу, що відбирається від навчального процесу. Підготовка до іспитів, як правило, поспішна і безсистемна. Іспити викликають штучне збудження в учнів сил, напруження, що шкодить здоров'ю. Відповіді на іспитах бувають випадковими і не можуть бути надійним показником зусиль учителя і учня впродовж року».

Відстрочений контроль застосовують з метою перевірки остаточних знань здобувачів вищої освіти (через певний час після іспиту або заліку), а також для визначення ефективності використання дидактичних засобів і напрямів удосконалення навчального процесу. Основні форми контролю: **олімпіади, комплексне тестування, опитування**.

Функції оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти з історії. Процес аналізу й оцінювання навчальної діяльності здобувачів вищої освіти передбачає реалізацію таких функцій: *виховної, розвивальної, навчальної, діагностичної, стимулюючої, коригувальної, прогностичної, контрольної.*

Навчальна функція виявляється в забезпеченні зворотного зв'язку як передумови підтримання дієвості й ефективності процесу навчання, в якому беруть участь два суб'єкти – викладач та здобувач вищої освіти. Тому система навчання може функціонувати ефективно лише за умов дії прямого і зворотного зв'язків. У переважній більшості у процесі навчання добре проглядається прямий зв'язок (викладач знає, який обсяг має сприйняти й усвідомити здобувач вищої освіти), але складно, епізодично здійснюється зворотний зв'язок (який обсяг знань, умінь та навичок і як засвоїв здобувач вищої освіти).

Діагностична функція аналізу й оцінювання знань, умінь та навичок передбачає виявлення прогалин у знаннях здобувачів. Процес учіння має форму концентричної спіралі. Якщо на нижчих рівнях учіння трапилися прогалини, то буде порушена закономірність спірале-видної структури учіння. Тому так важливо своєчасно виявити прогалини, працювати над їх усуненням і лише потім рухатися далі.

Стимулююча функція аналізу й оцінювання навчальної діяльності здобувачів зумовлюється психологічними особливостями людини, що виявляється в бажанні особистості отримати оцінку результатів своєї діяльності, зокрема навчальної. Це викликано ще й тим, що під час навчання здобувачі вищої освіти щоразу пізнають нові явища і процеси. Значна частина здобувачів вищої освіти не може (або не бажає) об'єктивно оцінити рівень, якість оволодіння знаннями, вміннями та навичками. Викладач же зобов'язаний допомогти здобувачам вищої освіти усвідомити якість і результативність навчальної праці, що психологічно стимулює їх до активної пізнавальної діяльності.

Виховна функція полягає у впливі аналізу й оцінки навчальної діяльності на формування в здобувачів вищої освіти низки соціально-психологічних якостей: організованості,

дисциплінованості, відповідальності, сумлінності, працьовитості, дбайливості й охайності, наполегливості та ін.

Розвивальна функція виявляється в тому, що здобувачів вищої освіти, отримавши оцінку, відчуває бажання і потребу в активізації пізнавальної діяльності. Це стимулює особистість до розвитку психічних властивостей і процесів – волі, уваги, мислення, мовлення та ін.

Коригувальна функція полягає у тому, що на основі виявленого рівня знань, умінь і навичок, утруднень, недоліків, причин неспішності вживаються заходи щодо усунення прогалин у знаннях і компетенціях.

Прогностична функція – викладач отримує дані для оцінки результатів своєї праці, методики, для подальшого їх удосконалення. Оцінювання результатів навчальної діяльності здобувачів вищої освіти допомагає йому скоригувати, поліпшити свою навчальну роботу.

Контрольна функція дає можливість визначити рівень знань, умінь, навичок і компетенцій здобувачів вищої освіти, забезпечити об'єктивність оцінювання, підготуватися до засвоєння нового навчального матеріалу.

Методи та форми контролю досягнень здобувачів вищої освіти з історії. Для ефективної перевірки рівня засвоєння здобувачами вищої освіти знань, умінь та навичок з навчальної дисципліни використовують різні методи і форми контролю.

Найпоширенішими методами контролю є: *усний, письмовий, тестовий, графічний, програмований контроль, практична перевірка, методи самоконтролю і самооцінки.*

Усний контроль (усне опитування) передбачає таку послідовність: формулювання завдань з урахуванням специфіки предмета і вимог навчальної програми; підготовка здобувачів вищої освіти до викладу знань; коригування викладених у процесі відповіді знань; аналіз і оцінювання відповіді. Здійснюють його на семінарських, практичних і лабораторних заняттях, лекціях, консультаціях, колоквиумах. За рівнем пізнавальної активності запитання для перевірки можуть бути: репродуктивними, реконструктивними, творчими; за актуальністю – основні,

додаткові й допоміжні. Усі запитання мають бути чіткими, зрозумілими і посилюючими.

Метою *письмового контролю* є з'ясування (в письмовій формі) ступеню оволодіння здобувачами вищої освіти знаннями, вміннями та навичками з предмета, визначення їх правильності, усвідомленості, вміння застосувати знання на практиці. Перевагою письмової перевірки є те, що за короткий термін вдається скласти уявлення про знання багатьох здобувачів вищої освіти, результати перевірки зберігаються і є змога з'ясувати неточності у відповідях. Проте вона потребує чимало часу для читання робіт, часто призводить до зниження грамотності здобувачів, оскільки викладачі не висувають вимог щодо орфографії. Письмова перевірка може здійснюватися у різних формах: контрольна робота, диктант (термінологічний, хронологічний), твір на історичну тематику тощо. Письмові завдання можуть бути запропоновані викладачем для виконання самостійно (поза-аудиторно).

Тестовий контроль (англ. test – випробування, дослід) проводять для визначення рівня сформованості знань і вмінь з навчальної дисципліни. Виокремлюють тести відкритої форми (із вільно конструйованими відповідями) і тести закритої форми (із запропонованими відповідями). Тестовий контроль використовують з метою актуалізації знань перед викладанням нової теми, виведенням підсумкових оцінок, на групових заняттях, на заліку чи іспиті, а також перед практичними і лабораторними роботами. Тести можуть слугувати засобом внутрішнього контролю для визначення рівнів успішності окремих груп здобувачів вищої освіти, порівняльної характеристики різних форм і методів викладання.

Такий вид контролю ставить перед усіма здобувачами вищої освіти однакові вимоги, унеможливує випадковість в оцінюванні, знань, стимулює здобувачів до самоконтролю. Однак тест заохочує до механічного запам'ятовування, а не до роботи думки.

Графічний контроль. Сутність його полягає у створенні здобувачем вищої освіти узагальненої наочної моделі, яка відтворює відношення, взаємозв'язки певних історичних явищ або їх

сукупності. Наочна модель – це графічне зображення діаграми, схеми, таблиці (наприклад, схема історичної битви, нанесені на контурні карти певні історичні об'єкти). Графічна перевірка може бути самостійним методом контролю або органічним елементом усної чи письмової перевірки.

Програмований контроль реалізується шляхом пред'явлення усім здобувачам вищої освіти стандартних вимог, що забезпечується використанням однакових за кількістю і складністю контрольних запитань. При цьому аналіз відповіді, виведення оцінки можуть здійснюватися за допомогою індивідуальних автоматизованих засобів.

Практичну перевірку застосовують з історичних дисциплін, які передбачають оволодіння системою практичних професійних умінь та навичок, і здійснюють під час проведення практичних і лабораторних занять, у процесі проходження різних видів виробничої практики. Така перевірка дає змогу виявити, якою мірою здобувач вищої освіти усвідомив теоретичні основи цих дій.

Метод самоконтролю. Його суттю є усвідомлене регулювання здобувачем своєї діяльності задля забезпечення таких її результатів, які б відповідали поставленим завданням, нормам. Мета самоконтролю – запобігання помилкам і виправлення їх.

Метод самооцінки передбачає критичне ставлення здобувачів вищої освіти до своїх можливостей, об'єктивне оцінювання досягнутих результатів. Для формування здатності до самоконтролю і самооцінки викладач має мотивувати виставлену оцінку, пропонувати здобувачу вищої освіти самому оцінити свою відповідь. Дієвим засобом є й організація взаємоконтролю, рецензування відповідей товаришів.

Важливо при цьому ознайомити здобувачів вищої освіти з нормами і критеріями оцінювання знань.

Розглянуті методи перевірки знань, умінь і навичок можуть бути використані під час звичайних форм організації навчального процесу (лекції, семінарські, практичні і лабораторні заняття) і на спеціально організованих з цією метою заходах (колоквіуми, захист курсових та дипломних робіт, заліки та іспити).

Під час навчальних занять у закладі вищої освіти використовують індивідуальну та фронтальну перевірки знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти, а також підсумкові форми контролю.

Індивідуальна перевірка стосується конкретних здобувачів вищої освіти і має на меті з'ясування рівня засвоєння здобувачами вищої освіти певних історичних знань, умінь і навичок, рівня формування професійних рис. Наприклад, індивідуальне опитування передбачає розгорнуту відповідь здобувача вищої освіти на оцінку. Іншим здобувачам вищої освіти у цей час можна запропонувати виправляти помилки, доповнювати і рецензувати відповідь їхнього товариша.

Фронтальна перевірка. Ця форма контролю спрямована на з'ясування рівня засвоєння здобувачами вищої освіти навчального історичного матеріалу за порівняно короткий час. Вона передбачає короткі відповіді з місця на короткі запитання (усна співбесіда за матеріалами розглянутої теми на початку нової лекції з оцінюванням відповідей здобувачів) або письмову роботу на початку чи в кінці лекції (10–15 хв). Фронтальний безмашинний стандартизований контроль знань здобувачів вищої освіти за кількома темами лекційного курсу (5–20 хв) здійснюється найчастіше на початку семінарських, практичних чи лабораторних занять.

Ефективною формою перевірки знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти є *консультації*. Хоча вони виконують специфічну функцію, однак при цьому сприяють нагромадженню необхідної для оцінювання інформації. Існує два види консультацій з контрольними функціями: консультації, на яких викладач перевіряє конспекти історичних джерел, самостійну роботу над допоміжною літературою, допомагає здобувачам вищої освіти оформлювати необхідні узагальнення, і консультації, на яких здобувачі вищої освіти відпрацьовують пропущені лекції, семінарські заняття тощо.

Поширеною формою перевірки знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти є *колоквіуми*. Колоквіуми виконують подвійне завдання: сприяють вивченню навчального історичного матеріалу і є формою контролю за його засвоєнням;

проводяться як співбесіди з окремих питань, визначених викладачем заздалегідь.

З дисциплін, з яких робочим навчальним планом не передбачено залік або екзамен, атестація здійснюється на підставі поточних оцінок і виставляється в журнал роботи академічної групи.

Поточний контроль навчальних досягнень здобувачів вищої освіти здійснюється під час проведення практичних, лабораторних, семінарських та індивідуальних занять і має на меті перевірку рівня підготовленості здобувачів вищої освіти до виконання конкретної роботи. Завданням поточного контролю є систематична перевірка розуміння та засвоєння програмового матеріалу, виконання практичних, лабораторних робіт, складання конспекту, написання звіту, реферату, здатності публічно чи письмово представляти певний матеріал. Виконання здобувачем вищої освіти завдань поточного контролю є обов'язковим етапом вивчення навчальної дисципліни. Об'єктом поточного контролю знань здобувачів вищої освіти є:

- участь в обговоренні питань на семінарах;
- результати виконання лабораторних та практичних робіт;
- якість опрацювання завдань для самостійного вивчення; підготовка рефератів та їх презентація;
- участь у студентських конференціях, гуртках, наукових конкурсах та олімпіадах;
- виконання здобувачами вищої освіти модульних завдань (модульний контроль).

Форма проведення поточного контролю визначається відповідною кафедрою. Результати поточного контролю фіксуються в журналі академічної групи за шкалою університету. Результати поточного контролю знань здобувачів вищої освіти враховуються при виставленні оцінки за заліковий кредит.

Дієвою формою проведення проміжного контролю є контрольна робота (КР). Оцінка з контрольної роботи – це складова підсумкового оцінювання засвоєння здобувачем вищої освіти теоретичного і практичного матеріалу з певної частини дисципліни у заліковому кредиті. Контрольна робота може проводитися у формі тестів, відповідей на теоретичні питання або розв'язання виробничих ситуацій (кейсів) тощо.

Контрольна робота проводиться відповідно до графіка навчального процесу на останньому практичному занятті семестрового кредиту або після кількох кредитів (*1 контрольна робота на 3 кредити*). Оцінка з контрольної роботи не перескладається. Викладач обов'язково інформує здобувачів вищої освіти про результати КР. Якщо КР проводилася в усній формі або у вигляді творчого конкурсу, оцінка повідомляється здобувачу вищої освіти в той же день, якщо у письмовій формі чи у формі тестування – не пізніше 2-х днів після проведення.

Результати контрольної роботи виставляються в академічний журнал за шкалою університету.

У разі невиконання певних завдань поточного контролю з об'єктивних причин, здобувачі вищої освіти мають право, за дозволом декана, скласти їх до останнього семінарського (практичного, лабораторного) заняття. Час та порядок складання визначає викладач.

До форм *підсумкових контролю* відносять заліки, іспити, курсові і дипломні роботи, державні іспити. Завданням підсумкового контролю є перевірка глибини засвоєння здобувачами вищої освіти програмового матеріалу дисципліни, логіки та взаємозв'язків між окремими її розділами, здатність творчого використання набутих знань, уміння сформулювати своє ставлення до певної проблеми, що впливає зі змісту дисципліни тощо.

Організація складання іспитів і заліків. Підсумковий (семестровий) контроль з навчальної дисципліни у ЗВО проводиться в терміни, встановлені навчальним планом.

Семестровий іспит – це форма підсумкового контролю засвоєння здобувачем вищої освіти теоретичного і практичного матеріалу з навчальної дисципліни за семестр.

Семестровий залік – це форма підсумкового контролю засвоєння здобувачем вищої освіти навчального матеріалу виключно на підставі результатів його навчально-творчої діяльності за програмою курсу протягом навчального семестру (оцінки на практичних, семінарських заняттях, результати виконання самостійної та індивідуальної роботи).

Здобувач вищої освіти вважається допущеним до семестрового контролю з конкретної дисципліни (семестрового іспиту, заліку), якщо він виконав усі види робіт, передбачені навчальним планом на семестр з цієї дисципліни. Іспити складають здобувачі вищої освіти в період екзаменаційних сесій, передбачених навчальним планом. Заклад вищої освіти може встановлювати здобувачам вищої освіти індивідуальні терміни здачі заліків і іспитів.

При використанні модульного контролю іспити можуть не проводитися. Іспити проводяться відповідно до розкладу, який доводиться до відома викладачів і здобувачів вищої освіти не пізніше, ніж за місяць до початку сесії. Порядок і методика проведення заліків та іспитів визначаються закладом вищої освіти. Залежно від успішності здобувача вищої освіти протягом семестру викладачем може бути передбачити можливість «автоматичного» складання іспиту або заліку. При цьому умови обмовляються викладачем на першому занятті з даного предмета.

Питання до іспиту складаються в кількості не менше, ніж 50–70 на групу. Залежно від змісту і значущості навчальної дисципліни у фаховій підготовці спеціаліста іспит може включати теоретичні питання, практичні ситуації і задачі. При підготовці до іспиту викладач складає екзаменаційні білети (*30 білетів на академічну групу*). Екзаменаційні білети затверджує завідувач кафедри. Зміст питань в екзаменаційному білеті повинен відбивати три рівні сформованості знань: репродуктивний, дійовий, творчий.

Викладачеві необхідно в ході проведення іспиту намагатися не допускати списування, взаємних консультацій здобувачів вищої освіти. Приймаючи іспит в усній формі, педагог повинен дотримуватися таких педагогічних прийомів і принципів:

- добровільний початок іспиту (черговість складання іспиту визначається за бажанням здобувачів вищої освіти);
- доброзичливе відношення до здобувачів вищої освіти;
- не переривати відповідь здобувачів вищої освіти;
- кількість додаткових питань повинна визначатися їх доцільністю;
- додаткові питання не повинні бути провокаційними.

Результати складання іспитів і диференційованих заліків оцінюються за 4-бальною шкалою («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»), а заліків – за двобальною («зараховано», «не зараховано»).

Із впровадженням Болонських освітніх стандартів заклад вищої освіти використовує 100-бальну та літерну шкалу за системою «ECTS», які адаптовані до національної 4-бальної шкали. Оцінки вносяться викладачем в екзаменаційну відомість і залікову книжку. У випадку неявки здобувачів вищої освіти на іспит або залік в екзаменаційній відомості (графу оцінок) записується – «не з'явився».

Якщо здобувач вищої освіти пропустив багато занять, викладач повідомляє про це деканат, який у відомості робить запис: «Не допущений».

СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЕКТС	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		<i>екзамен</i>	<i>залік</i>
90–100 (відмінно)	A	5 (відмінно)	зараховано 5 (відмінно)
80–89 (добре)	B	4 (добре)	зараховано 4 (добре)
65–79 (добре)	C		
55–64 (задовільно)	D	3 (задовільно)	зараховано 3 (задовільно)
50–54 (задовільно)	E		
35–49 (незадовільно)	FX	2 (незадовільно)	не зараховано
1–34 (неприйнятно)	F		

Загальні критерії оцінювання знань здобувачів вищої освіти на іспиті:

«*Відмінно*» – основні питання розкриті на високому теоретичному і практичному рівнях, здобувач вищої освіти без ускладнень орієнтується в матеріалі, повністю відповідає на додаткові запитання. Якість відповідей свідчить про вільне володіння матеріалом лекційних і практичних занять, а також про ознайомлення з додатковим матеріалом з навчальної дисципліни.

«*Добре*» – розкриті основні питання, а на додаткові здобувач вищої освіти повністю не відповідає. Якість відповідей

виявляє вільне володіння лекційним і практичним матеріалом. Ознайомлення з додатковими джерелами не систематизовано.

«Задовільно» – здобувач вищої освіти володіє тільки загальним понятійним апаратом, він в цілому орієнтується в досліджуваному предметі, але при розкритті основних питань допускає суттєві помилки.

«Незадовільно» – здобувач вищої освіти робить принципові помилки у відповідях, утрудняється дати обґрунтовані відповіді на всі основні питання викладача, не володіє основним понятійним апаратом.

Повторна здача іспитів допускається не більше двох разів з кожної дисципліни: один раз викладачу, другий – комісії, що створюється деканом факультету. Здобувачі вищої освіти, що одержали під час сесії незадовільні оцінки і не склали іспит повторно комісії, призначений деканом, відраховуються з закладу вищої освіти.

Методичні основи організації тестового контролю знань.

Система комп'ютерної діагностики знань здобувачів вищої освіти впроваджується в навчальний процес Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського (далі Університет) відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 29.10.2007 р. № 948 «Про удосконалення механізмів зовнішнього та внутрішнього оцінювання навчальних досягнень студентів» та рішення Вченої ради університету для оцінювання якості підготовки здобувачів з дисциплін базового компонента стандартів вищої освіти, підтримки їх систематичної самостійної роботи.

Комп'ютерна діагностика проводиться у різних формах (очній і дистанційній), не виключаючи і не замінюючи інші форми контролю якості знань здобувачів вищої освіти.

Створення та впровадження системи комп'ютерної діагностики в навчальний процес Університету передбачає виконання таких завдань:

1. Підготовка викладачів до створення тестових завдань, бази тестів, забезпечення впровадження та функціонування системи тестування.

2. Створення, вдосконалення та поповнення бази тестів за всіма напрямками підготовки та спеціальностями Університету.

3. Розроблення процедури комп'ютерного адаптивного тестування.

4. Впровадження комп'ютерного тестування у систему контролю якості знань здобувачів вищої освіти.

5. Забезпечення можливості самостійної перевірки знань здобувачів вищої освіти з використанням технічних засобів (інтернет-тестування, CD – диски).

Педагогічним тестом називається система завдань специфічної форми, певного змісту, складності, що зростає – система, яка створюється з метою об'єктивного оцінювання структури і вимірювання рівня підготовленості здобувачів вищої освіти.

Комп'ютерне тестування – головний інструмент внутрішньо-вузівського моніторингу якості підготовки здобувачів вищої освіти.

Комп'ютерне тестування здійснюється у формі самостійного діалогу здобувачів вищої освіти з комп'ютером у присутності викладача або без нього (у випадку самоконтролю) з можливістю отримання результатів тестування та перегляду їх статистики. Тренінгове тестування є різновидом самостійної роботи здобувачів вищої освіти, використовується викладачем як навчальна технологія для самостійного відпрацювання здобувачами вищої освіти теми, типу завдань тощо. Оцінювання знань здобувачів вищої освіти з навчальних дисциплін комп'ютерним тестуванням може використовуватися при проведенні поточного, підсумкового (модульного, семестрового) чи ректорського контролю знань здобувачів вищої освіти, а також при перевірці попередніх знань.

Контрольні ректорські тестування з навчальних дисциплін проводяться відповідно до графіку, який затверджується ректором. Науково-методичний центр моніторингу (далі Центр моніторингу якості освіти університету) зобов'язаний повідомити викладача про проведення контрольного тестування не пізніше як за 2 тижні до його проведення.

Результати комп'ютерної діагностики знань використовуються відповідними підрозділами Університету для

коригування навчального процесу і вироблення заходів щодо підвищення його якості. А також можуть використовуватися для виставлення екзаменаційних оцінок або заліків з відповідних навчальних дисциплін за обраною викладачем методикою і шкалою оцінювання. Протоколи підсумкових тестувань мають зберігатися впродовж всього часу навчання здобувачів вищої освіти на відповідному рівні вищої освіти, разом із заліково-екзаменаційний відомостями.

Тестові програми і бази тестів з навчальних дисциплін, а також методичне забезпечення до них можуть видаватися і розповсюджуватися з метою популяризації педагогічного досвіду Університету, підтвердження його статусу на ринку освітніх послуг.

Впровадження системи комп'ютерної діагностики передбачає створення, поповнення та вдосконалення загальної бази тестів Університету. База тестів Університету складається з банків тестів за освітніми програмами, що реалізуються інститутами (факультетами). Кожна кафедра розробляє комплекс тестових завдань для кожної з навчальних дисциплін, закріплених за кафедрою на поточний навчальний рік.

Рішення про дату проведення поточного контролю знань з використанням комп'ютерного тестування узгоджується з викладачем дисципліни. Рішення про використання комп'ютерного тестування при проведенні підсумкового контролю знань приймає кафедра. Рішення про проведення контролю залишкових знань з використанням комп'ютерного тестування ухвалюється ректором університету і закріплюється наказом. Обсяг тестових завдань для підсумкового тестування (кількість запитань або завдань у тесті) визначається залежно від обсягу кредитів, які виділяються на навчальну дисципліну, від кількості здобувачів вищої освіти, які тестуються, та регламентується відповідними нормами, що розроблені в Центрі моніторингу та затверджені в установленому порядку.

Тестові завдання для підсумкового контролю і перевірки залишкових знань, розроблені викладачами кафедр, повинні пройти внутрішню експертизу на кафедрі, і бути затвердженими на засіданні кафедри (розглянуті методичною

комісією кафедри), що оформляється відповідним протоколом. Відповідальним за зміст тестів та їх відповідність змісту Державних освітніх стандартів з відповідної спеціальності (напряму) або вимогам робочої програми з навчальної дисципліни є завідувач кафедри.

Організація звітності та процедура накопичення тестів включають:

1. Затвердження наказом ректора Університету (проректора):
– відповідальних від кафедр, інститутів (факультетів) за ведення звітності про подання до Центру моніторингу тестів з навчальних дисциплін;

– календарних графіків розроблення тестів з дисциплін базового компонента ОПП, реалізованих інститутами (факультетами).

2. Розроблення тестів з навчальних дисциплін викладачами відповідно до Інструкції щодо складання тестових завдань з навчальної дисципліни.

3. Оформлення методистом Центру моніторингу Паспорту на розроблений і зданий тест. Паспорт тесту є документом, що підтверджує виконання відповідного наказу ректора, а також підставою для додаткових фінансових нарахунків і/або розрахунку додаткового навчального навантаження професорсько-викладацького складу.

4. Акумуляція тестів:

а) на кафедрі (з дисциплін, закріплених за кафедрою);

б) в Центрі моніторингу (для формування бази тестів Університету).

5. Подання до Центру моніторингу тестових матеріалів забезпечує представник адміністрації інституту (факультету) не пізніше травня поточного навчального року.

В Центр моніторингу тестові завдання повинні подаватися в електронній та друкованій формах за особистим підписом викладача – автора тестових завдань. Облік тестів на кафедрах та інститутах (факультетах), передача тестів в Центр моніторингу, облік наявності тестів ведеться в електронному вигляді з занесенням у спеціальні форми відомостей про тест. Фонд тестових завдань з дисципліни є складовою частиною

навчально-методичних комплексів за напрямками підготовки і спеціальностями.

Відповідальність за розроблення та надання викладачам і керівництву Університету інструктивних документів несе Центр моніторингу. Відповідальність за своєчасне розроблення тестів з навчальної дисципліни відповідно до Інструкції і календарного графіку несе розробник тестів. Відповідальність за розроблення і регулярне оновлення фонду тестових завдань, а також створення бази тестів з дисциплін кафедри несуть завідувачі кафедрами. Кафедри, відповідальні за наповнення бази тестових завдань з конкретної дисципліни, модуля і т. д., не рідше, як один раз на рік, повинні перевіряти її зміст на актуальність і якість, оновлюючи тестові завдання в міру потреби. Актуальний варіант фонду тестових завдань з дисципліни зберігається на кафедрі в електронній (у форматі .txt, .doc) і друкованій формі. Відповідальність за створення бази тестів з дисциплін ОПП інститутів (факультетів) несуть директори (декани). Відповідальність за організацію, зберігання та своєчасну модифікацію бази тестів з дисциплін ОПП, реалізованих в Університеті несуть Центр моніторингу (змістова частина). Відповідальність за збереження контрольних банків бази тестів Університету несуть розробники тесту, Центр моніторингу в особі його представника – методиста (відповідно до наказу). Відповідальність за програмне та технічне забезпечення функціонування бази тестів Університету несе Центр інформатизації в особі його представника – провідного програміста (відповідно до наказу).

Термін зберігання результатів тестування в базі даних Центру моніторингу повинен становити залежно від виду контролю знань відповідно:

поточний – не менше одного року;

підсумковий – не менше 5 років,

ректорський – не менше 7 років після проведення тестування.

Здобувач вищої освіти, що бере участь у комп'ютерному тестуванні, повинен з'явитися у комп'ютерний клас в день і час, вказані в розкладі, та мати при собі документ, що засвідчує особу (студентський квиток, залікова книжка, паспорт).

Здобувачі вищої освіти, що не пройшли підсумкове тестування з дисципліни у відведений для них час з поважної причини (за медичними показаннями або іншими винятковими випадками, документально підтвердженими) надається додаткова можливість проходження тесту.

В період проведення сеансу тестування здобувачі вищої освіти зобов'язані виконувати вказівки викладача та співробітників комп'ютерного класу. Забороняється:

- використання комп'ютера з будь-якою іншою метою, крім складання тестів;
- розмови та використання мобільного зв'язку;
- користування будь-якими сторонніми джерелами інформації;
- на сеанс тестування не допускається присутність сторонніх осіб;
- вихід здобувачів вищої освіти з комп'ютерного класу під час проведення сеансу та інші дії, що заважають тестуванню.

При порушенні вимог, вказаних вище, співробітник комп'ютерного класу має право заборонити здобувачу вищої освіти продовжувати роботу і повідомити про це відповідальному за тестування. У разі заборони здобувачу вищої освіти в продовженні сеансу тестування викладач або інша відповідальна особа вживає належні заходи і приймає рішення про подальшу участь здобувача в комп'ютерному тестуванні.

Для визначення рівня залишкових знань при тестовому контролі, що проводиться комісією з якості освіти по факультету педагогіки та психології використовується індексний метод. В якості критерію оцінки приймаємо $P_{33} = 1,0$.

При цьому якщо $P_{33} = 1,0$, то здобувач вищої освіти підтвердив свій рівень знань.

Якщо $P_{33} < 1,0$ здобувач вищої освіти має залишкові знання нижчі, ніж при підготовці до іспиту.

Якщо $P_{33} > 1,0$, то рівень залишкових знань здобувача вищої освіти вищий, ніж на етапі складання іспиту. Це може говорити про необ'єктивність викладача на іспиті, неправильність складання тестових завдань і відповіді навмання, а може засвідчити процес самоосвіти здобувачів вищої освіти.

Зазвичай, рівень залишкових знань здобувачів вищої освіти нижчий за екзаменаційний і залежить в основному від тривалості часу між іспитом і тестом.

Списки здобувачів вищої освіти, допущених до складання іспитів підсумкової атестації або захисту дипломних проектів (робіт), надаються державній комісії деканом факультету.

Державній комісії перед початком іспитів або захисту дипломних проектів (робіт) деканом факультету представляються зведені дані про виконання здобувачами вищої освіти навчального плану і отримані ними оцінки з теоретичних дисциплін, курсовим проектам (роботам), практикам, державним іспитам (тільки перед захистом дипломних чи проектів робіт).

Державній комісії можуть бути представлені також інші матеріали, що характеризують наукову і практичну цінність виконаного проекту (роботи) – друковані статті за темою досліджень, документи, що вказують на практичне її застосування. Складання іспитів підсумкової атестації (захист дипломних проектів) проводиться на відкритому засіданні державної комісії при обов'язковій присутності голови комісії. Захист дипломних проектів (робіт) може проводитися як у вузі, так і на підприємствах, для яких дипломна тематика представляє науково-теоретичний чи практичний інтерес.

Іспит з підсумкової атестації проводиться як комплексна перевірка знань здобувачів вищої освіти з дисциплін, передбачених навчальним планом. Іспит з підсумкової атестації проводиться за білетами, складеними в повній відповідності з існуючим положенням: про організацію навчального процесу у закладі вищої освіти. Тривалість іспиту з підсумкової атестації не повинна перевищувати шести академічних годин на день. Результати захисту дипломних проектів (робіт) і складання іспитів підсумкової атестації визначаються оцінками «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно» і оголошуються в день проведення захисту/іспиту, після оформлення протоколів засідання державної комісії. Здобувачу, що захистив дипломний проект (роботу), склав державні іспити відповідно вимогам ОПП, рішенням державної комісії присвоюється

відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень (кваліфікація) і видається державний документ про освіту (диплом).

Здобувачу вищої освіти, який отримав підсумкові оцінки «відмінно» не менш як із 75% навчальних дисциплін, передбачених навчальним планом, а за іншими дисциплінами – оцінки «добре», склав іспит підсумкової атестації/захистив дипломний проект (роботу) на оцінку «відмінно», а також з кращого боку і проявив себе в науковій роботі, видається диплом про освіту з відзнакою.

Рішення про оцінку рівня сформованості знань при захисті дипломного проекту (роботи), а також про присвоєння здобувачу вищої освіти-випускнику відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня і видачу йому державного диплома приймається державною комісією на закритому засіданні відкритим голосуванням звичайною більшістю голосів членів комісії, що брали участь у засіданні. При однаковій кількості голосів «за» і «проти» голос голови є вирішальним. Здобувач вищої освіти, який при складанні державного іспиту або при захисті дипломного проекту (роботи) отримав незадовільну оцінку, відраховується із закладу вищої освіти та йому видається відповідна академічна довідка. У випадках, коли захист дипломного проекту (роботи) визнається «незадовільним», державна комісія встановлює можливість здобувача вищої освіти надати на повторний захист той самий проект із доробкою, або зобов'язує його писати дипломну роботу за новою темою.

Усі засідання державної комісії протоколюються. До протоколів вносяться оцінки, отримані на державних іспитах (захисті дипломного проекту), записуються питання, що ставилися до здобувача вищої освіти, оцінюванні відповіді, зауваження членів комісії, вказується отриманий освітньо-кваліфікаційний рівень, робиться відмітка про видачу диплома про освіту. Протоколи підписують голова і члени державної комісії, що брали участь у засіданні. Книга протоколів зберігається у закладі вищої освіти.

По завершенні роботи державної комісії її голова складає звіт. У звіті голови державної комісії відбивається аналіз рівня підготовки випускників і якості виконання дипломних проектів

(робіт); відповідності їх тематики сучасним проблемам, загальної оцінки знань здобувачів вищої освіти, недоліків у підготовці з окремих дисциплін. На основі аналізу голова дає рекомендації науково-педагогічному колективу ЗВО з поліпшення навчального процесу. Звіт голови державної комісії обговорюється на засіданні вченої ради факультету.

Питання для самоконтролю знань:

1. *Окресліть мету та завдання контролю та оцінювання знань здобувачів вищої освіти під час вивчення історичних дисциплін.*
2. *Охарактеризуйте основні функції контролю та оцінювання знань здобувачів вищої освіти.*
3. *З'ясуйте специфіку попередньої, поточної та кредитної (модульної) перевірки знань з історичних дисциплін.*
4. *Визначить критерії оцінювання оволодіння навчального матеріалу. З історичних дисциплін здобувачами вищої освіти.*
5. *Розкрийте зміст принципів функціонування рейтингової системи оцінювання знань здобувачів вищої освіти.*

ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ

- ❖ *Дистанційна освіта в Україні: історія та сучасний стан.*
- ❖ *Дистанційні курси в самоосвіті та розвитку інформаційної компетентності вчителя/викладача історії.*
- ❖ *Формування критичного мислення здобувачів під час дистанційного навчання.*
- ❖ *Формування інформаційної компетентності майбутнього вчителя історії засобами сучасних ІКТ.*

Ключові слова: *дистанційна освіта, дистанційний курс, вчитель історії, підвищення кваліфікації, самоосвіта.*

Дистанційна освіта в Україні: історія та сучасний стан.
Реформа освіти в Україні триває та набирає ще більших обертів. Одним з рушійних сил реформи освіти є вчитель. Держава гарантує вчителю свободу від втручання в професійну діяльність. Концепція НУШ зазначає, що «збільшиться кількість моделей підготовки вчителя. Форми підвищення кваліфікації буде диверсифіковано: курси при ППО, семінари, вебінари, онлайн-курси, конференції, самоосвіта (визнання сертифікатів). Учитель отримує право вибору місця і способу підвищення кваліфікації, як передбачено Законом «Про освіту». Серед вчителів останнім часом популярністю користуються саме вебінари та онлайн-курси, тобто отримання знань дистанційно. Дистанційна освіта – це відкрита система навчання, що передбачає активне спілкування між викладачем і здобувачем за допомогою сучасних інтернет технологій та мультимедіа.

Проблеми розвитку дистанційної освіти активно розроблялись у працях О. Кіріленко, І. Лещенко, Н. Муліної, В. Свиридюк, І. Шуневич. Дослідженню проблем дистанційного навчання у вищій школі присвячені праці Є. Владимирської, О. Кареліної, М. Умрик. Теоретичні, практичні та соціальні аспекти дистанційного навчання в Україні висвітлені в роботах П. Дмитренка, В. Кухаренка, Н. Протасової, С. Сазонова,

О. Самойленка. Окремі аспекти дистанційної підготовки майбутніх фахівців розглядали Л. Волошинова, П. Єфіменко, Н. Логінова, О. Марущак та інші. Т. Бондаренко, Ю. Носенко, Ю. Запорожченко досліджують можливостей використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення доступності і розвитку інклюзивної освіти.

Впровадження дистанційної освіти як нової педагогічної технології, особливостей її використання в освітній сфері досліджують О. Зарицька, О. Колесніков, В. Гогунський, М. Назар, О. Васюк, Т. Скуміна, М. Карпенко, В. Биков, О. Малінко.

Дистанційна форма навчання в Україні впроваджується вже понад сімнадцять років. У 2002 р. Міністерство освіти і науки України започаткувало експеримент із дистанційного навчання. Дистанційна освіта набула розвитку в низці університетів: Харківському університеті радіоелектроніки, Харківському національному технічному університеті «ХПІ», Національному технічному університеті України «КПІ», Хмельницькому національному університеті, Сумському державному університеті, Полтавському університеті економіки та торгівлі, Національному університеті біоресурсів і природокористування України, Київському національному університеті технологій та дизайну та ін.

Впровадження дистанційної освіти в Україні регулюється низкою нормативних документів: «Національною доктриною розвитку освіти», «Концепцією розвитку дистанційної освіти в Україні», «Національною програмою інформатизації», законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про дистанційне навчання».

В організаційну структуру системи дистанційної освіти України в різний час входили Рада з питань моніторингу розвитку дистанційної освіти при КМ України, координаційна Рада МОН України з питань дистанційної освіти, Український центр дистанційної освіти на базі КПІ, регіональні центри у Харкові, Львові, Одесі, Дніпропетровську, Хмельницькому.

Нині питаннями організації та впровадження дистанційної освіти опікуються департамент вищої освіти МОН України,

Український інститут інформаційних технологій в освіті, структурні підрозділи деяких ЗВО. Наразі в Україні відсутній єдиний координаційний центр формування та реалізації державної політики в галузі розвитку дистанційної освіти.

Це викликано тим, що в Україні не було однозначного уявлення про дистанційне навчання. Причини цього – різні підходи до його організації у різних навчальних закладах, відсутність загальної концепції і стандартів. Подекуди це призводило до неякісної реалізації та спричинило в суспільстві певну недовіру до дистанційної форми навчання.

Адже, зустрічаються різні підходи до означення назв форм навчання на відстані: *дистанційне учіння* (distance learning) – отримання учнем знань за допомогою Інтернету, комп'ютерів, телебачення, радіо тощо; *дистанційне навчання* (distance teaching) – викладання «на відстані»; *дистанційна освіта* – (distance education) поєднання праці викладача і здобувача в разі, якщо нема безпосереднього контакту між ними; *теленавчання* (teleteaching) – навчання з використанням супутникового й інших варіантів телебачення; *навчання за допомогою мережі* (teaching by net-work) як використання переважно одного лише Інтернету; *телематична освіта* (telematic education) є найширшим із зазначених понять, що включає спільні дії всіх учасників навчання з використанням усієї гами інформаційних засобів.

Більш змістовним, на нашу думку, є визначення дистанційної освіти, яке пропонує П. Лузан. Під дистанційною освітою він розуміє синтетичну, інтегральну, гуманістичну форму навчання, яка ґрунтується на використанні розмаїття традиційних і нових інформаційних технологій та їхніх технічних засобів, що використовуються для доставляння навчального матеріалу, його самостійного вивчення, організації діалогового обміну між викладачем і тими, хто навчається, коли процес навчання необмежений у просторі та часі й не передбачає постійну, обов'язкову присутність слухачів у конкретному закладі освіти.

На сьогоднішній день технологія дистанційного навчання використовується у вищій школі, а також для підвищення кваліфікації й перепідготовки фахівців. Вона дає можливість

враховувати індивідуальні здібності, потреби, темперамент і зайнятість здобувача, котрий може опановувати навчальну програму в будь-якій послідовності й темпі та мати можливість контактувати з викладачем по телефону, електронній чи звичайній пошті, а також очно. Що є дуже корисним для вчителів сучасної української школи, які мають перелаштуватись на нові форми та методи навчання для реалізації концепції нової української школи.

Для технології дистанційної освіти характерна висока якість підготовки фахівця та велика пізнавальна мотивація, що створюється мережею Інтернет. Саме посиленою мотивацією дистанційне навчання відрізняється від денного та заочного навчання і з цим пов'язаний якісний стрибок.

Програмні засоби навчального призначення дозволяють: індивідуалізувати та диференціювати процес навчання; здійснювати контроль із діагностикою помилок та зворотним зв'язком; здійснювати самоконтроль і самокорекцію навчальної діяльності; вивільнити навчальний час за рахунок виконання комп'ютером трудомістких рутинних обчислювальних робіт; візуалізувати навчальну інформацію; моделювати та імітувати досліджувані процеси або явища; проводити лабораторні роботи в умовах імітації на комп'ютері реальних дослідів чи експериментів; формувати вміння здобувача приймати оптимальні рішення в різноманітних ситуаціях; розвивати певний вид мислення (наприклад, наочно-образне, теоретичне); підсилити мотивацію до навчання (наприклад, за рахунок образотворчих засобів програми або вкраплення ігрових ситуацій); формувати культуру пізнавальної діяльності та ін.

Дослідження О. Павлова, Л. Жиліної та О. Кононова акцентують увагу на те, що в нинішніх умовах є достатні підстави для прогнозування зростання привабливості дистанційних форм освіти через мережу Інтернет, що дозволяють не переривати свою професійну діяльність і надають можливість отримання якісної освіти, що найбільш наближена до очної форми навчання. Найперспективнішими формами в цьому відношенні є дистанційна освіта та віддалена форма очного навчання (робота з філіалами вузу).

Для українських вчителів суспільствознавчої галузі дистанційні курси пропонує кілька освітніх платформ. Найбільшою популярністю серед вчителів користуються наступні Prometheus, TeachHub, EdEra, Всеосвіта.

Чому саме ці платформи? Можливо тому, що тут пропонують нові, цікаві, актуальні дистанційні курси, які орієнтовані на отримання теоретичних знань та практичних навичок в стислі строки. Крім того, дистанційне навчання на цих платформах має переваги спільні для всіх платформ, однак кожна з означених платформ має свої особливості та «родзинки».

Серед спільних переваг можна виділити наступні: орієнтація на потреби сучасного вчителя; нові підходи до навчання (моніторинг останніх тенденцій в освіті та розробка відповідних матеріалів курсів); навчання в зручний для вас час (не вимагається присутність в певний момент часу, навчання відбувається тоді, коли це зручно та комфортно); навчання в зручному для вас місці (відсутня потреба їхати на навчання, знання здобуваються вдома, на робочому місці); економія коштів (економія бюджету, адже не потрібно витратити гроші на проїзд чи проживання в іншому місті); сертифікат (окрім потрібних знань, отримується ще й сертифікат, в якому зазначається кількість годин, витрачених на навчання, що допоможе у майбутньому при атестації); постійна онлайн підтримка (тьютори готові надати допомогу в будь-який час, якщо виникатимуть питання чи проблеми під час дистанційного навчання).

Це спільні переваги для дистанційних курсів, що пропонують українські освітні платформи, однак вони мають свої особливості. Більш детально з особливостями дистанційних курсів на означених платформах знайомить далі.

Дистанційні курси в самоосвіті та розвитку інформаційної компетентності вчителя суспільствознавства.

Реформа освіти в Україні триває та набирає ще більших обертів. Одним з рушійних сил реформи освіти є вчитель. Нова школа потребує нового вчителя, який зможе стати агентом змін. Творчому та відповідальному вчителю, який постійно працює над собою, буде надано академічну свободу. Вчитель зможе готувати власні авторські освітні програми,

власноруч обирати підручники, методи, стратегії, способи й засоби навчання; активно виражати власну фахову думку. Держава гарантуватиме йому свободу від втручання в професійну діяльність. Концепція НУШ зазначає, що «збільшиться кількість моделей підготовки вчителя. Форми підвищення кваліфікації буде диверсифіковано: курси при ІППО, семінари, вебінари, онлайн-курси, конференції, самоосвіта (визнання сертифікатів). Учителю отримує право вибору місця і способу підвищення кваліфікації, як передбачено Законом «Про освіту» (Концепція НУШ, 2017).

Серед вчителів останнім часом популярністю користуються саме вебінари та онлайн-курси, тобто отримання знань дистанційно. Дистанційна освіта – це відкрита система навчання, що передбачає активне спілкування між викладачем і здобувачем за допомогою сучасних інтернет технологій та мультимедіа (<http://www.osvita.org.ua/distance>).

Впровадження дистанційної освіти як нової педагогічної технології, особливостей її використання в освітній сфері досліджують О. Зарицька, О. Колесніков, В. Гогунський, М. Назар, О. Васюк, Т. Скуміна, В. Биков, О. Малінко.

Метою даної розвідки є дослідження можливостей та особливостей навчання на дистанційних курсах, які пропонують українські освітні Інтернет платформи, для самоосвіти вчителів суспільствознавчої галузі.

Варто зазначити, що дистанційна форма навчання в Україні впроваджується вже понад сімнадцять років. Впровадження дистанційної освіти в Україні регулюється низкою нормативних документів: «Національною доктриною розвитку освіти», «Концепцією розвитку дистанційної освіти в Україні», «Національною програмою інформатизації», законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» (Наказ, 2013).

Для українських вчителів суспільствознавчої галузі дистанційні курси пропонує кілька освітніх платформ. Найбільшою популярністю серед вчителів користуються наступні Prometheus, TeachHub, EdEra, Всеосвіта.

Чому саме ці платформи? Можливо тому, що тут пропонують нові, цікаві, актуальні дистанційні курси, які орієнтовані на отримання теоретичних знань та практичних навичок в стислі строки. Крім того, дистанційне навчання на цих платформах має переваги спільні для всіх платформ, однак кожна з означених платформ має свої особливості та «родзинки».

Серед спільних переваг можна виділити наступні: орієнтація на потреби сучасного вчителя; нові підходи до навчання (моніторинг останніх тенденцій в освіті та розробка відповідних матеріалів курсів); навчання в зручний для вас час (не вимагається присутність в певний момент часу, навчання відбувається тоді, коли це зручно та комфортно); навчання в зручному для вас місці (відсутня потреба їхати на навчання, знання здобуваються вдома, на робочому місці); економія коштів (економія бюджету, адже не потрібно витратити гроші на проїзд чи проживання в іншому місці); сертифікат (окрім потрібних знань, отримується ще й сертифікат, в якому зазначається кількість годин, витрачених на навчання, що допоможе у майбутньому при атестації); постійна онлайн підтримка (тьютори готові надати допомогу в будь-який час, якщо виникатимуть питання чи проблеми під час дистанційного навчання).

Це спільні переваги для дистанційних курсів, що пропонують українські освітні платформи, однак вони мають свої особливості. Розглянемо кожну з освітніх платформ окремо.

Найпопулярнішим за останній два роки в Україні можна вважати освітню платформу «EdEra». Навчання на цій платформі пройшли чи не всі вчителі перших класів. Але «EdEra» має в своїй скарбничці дистанційні курси і для вчителів суспільствознавчої галузі. Крім того, на цій платформі створюються онлайн-курси, спецпроекти, інтерактивні підручники та освітні блоги. (<https://www.ed-era.com>). Що є родзинкою навчання на дистанційних курсах освітньої платформи «EdEra»? Це цікавий формат подачі відеоматеріалу, наявність домашніх завдань до кожної теми, а особливо електронна книга з доступними поясненнями та яскравими ілюстраціями. Інтерактивні лекції розраховані на один робочий тиждень складається в середньому з 2-3 лекцій. Одна лекція – це набір коротких відео, між

якими інтегровано запитання для кращого засвоєння матеріалу та контролю знань. Тривалість відео – 6–10 хв. До кожної лекції на платформі з'являється супроводжуючий матеріал. Основний вид – конспект, не просто набір формул, визначень тощо, а повноцінний розділ книги з ілюстраціями та докладними поясненнями. По завершенню кожного курсу з них складається підручник, який міг би існувати і незалежно від самого курсу.

На «EdEra» пропонують два методи контролю успішності та прогресу. Кожного тижня пропонується виконати декілька домашніх завдань. Вони мають так званий *deadline* – час, до якого їх потрібно зробити. Також в середині та в кінці курсу пропонують виконати більш фундаментальні роботи – іспити. В залежності від курсу це може бути тест або проектна робота. Усі контрольні завдання оцінюються відповідно до вагового коефіцієнту. Тобто екзамен більш важливий, ніж домашня робота, домашня робота більш вагома, ніж проміжні запитання в лекції. Усі результати потрапляють на сторінку прогресу, і відбувається формування остаточної оцінки. Щоб отримати сертифікат про успішне завершення курсу, ця оцінка має бути більшою за певну межу, яка варіюється в залежності від обраного курсу.

На проєкті є можливість спілкування та обговорення проблемних питань курсу з іншими слухачами, викладачами та командою на форумі. До кожного запитання, відеолекції та інших частин існує окрема форумна гілка, що робить спілкування більш комфортним та структурованим. Курси постійно оновлюються, знімається додаткове відео, створюються нові конспекти тощо. Інтернет та гаджет – все, що потрібно для проходження курсу. Увесь навчальний процес доступний онлайн 24/7, а після проходження курсу його заархівована версія залишається доступною.

Як бачимо «EdEra» – освітній проєкт з соціальною місією: зробити освіту в Україні якісною та доступною. Доступ до матеріалів курсів повністю безкоштовний. До недоліків можна віднести вузьку тематику курсів. Хоча, кожен зможе обрати курси за інтересам. Для вчителів суспільствознавчої галузі, на нашу думку, корисні такі курси: «Історія України. Зародження української нації»; «Історія України в історіях»; «Соціальне

підприємництво та конкурентоспроможність»; «Фактчек: довіряй-перевіряй»; «ДНК лідерів»; «Людина та держава. Правила гри»; «Європейський механізм захисту прав людини»; «Європейський механізм захисту прав людини. Частина 2»; «Недискримінаційний підхід у навчанні»; «Як писати про економіку без помилок»; «Протидія торгівлі людьми в Україні»;

А також на освітній платформі «EdEra» можна пройти і такі курси: «Онлайн-курс для вчителів початкової школи»; «Математика. Просто»; «Основи реформи охорони здоров'я з допомогою Ehealth»; «Ефективні комунікації для освітніх управлінців»; «Управління школою. Практикум»; «Прозора енергетика»; «Колошкільне дитинознавство»; «Домедична допомога»; «Автостопом по біології»; «Робота вчителя початкових класів із дітьми з особливими освітніми потребами»; «Участь батьків у організації інклюзивного навчання»; «Smart exporter: електронні ресурси, регулювання та вимоги для експорту до ЄС»; «Лайфхаки з української мови»; «Лайфхаки з української літератури»; «Експорт, ринки ЄС та інтернаціоналізація бізнесу»; «Українська мова. Від фонетики до морфології»; «Математика. Арифметика, рівняння та нерівності»; «Фізика. Механіка»; «Англійська мова. Морфологія»; «Біологія. Ботаніка»; «Географія. Загальна географія».

«Prometheus» – громадський проєкт масових відкритих онлайн-курсів. У співпраці з викладачами кращих закладами вищої освіти України створюються та розміщуються на власній онлайн-платформі дистанційні курси. Крім того надається безкоштовна можливість університетам, організаціям та провідним компаніям публікувати та розповсюджувати курси на цій платформі. «Prometheus» пропонує безкоштовний онлайн-доступ до найкращих навчальних курсів університетського рівня всім охочим в Україні (<https://prometheus.org.ua>).

Тематика курсів різнопланова, але кожен знайде для себе щось цікаве та корисне. Курси на «Prometheus» поділено на цикли: підприємництво; громадянська освіта; аналіз даних; підготовка до ЗНО; підвищення кваліфікації вчителів. Окремо виділено курси, навчання за якими доступно постійно, серед них для вчителів суспільствознавчої галузі,

корисні: «Медіаграмотність для освітян», «Навчаймось вчитись: Потужні розумові інструменти для опанування складних предметів», «Медіаграмотність: практичні навички», «Освітні інструменти критичного мислення», «Політики: як обирати, аби не шкодувати», «Осмилені й переосмилені», «Механіка реформ», «Нативна реклама», «Вступ до конституційного права», «Гендерно орієнтоване бюджетування для розвитку громад», «Word та Excel: інструменти і лайфхаки», «Наука повсякденного мислення», «Стратегічна інформація в сфері громадського здоров'я», «Протидія та попередження булінгу (цькуванню) в закладах освіти, «Впровадження інновацій в школах», «Наука про навчання: Що має знати кожен вчитель?», «Глибинне навчання через трансформаційну педагогіку», «Дизайн-мислення в школі» (<https://prometheus.org.ua>).

Крім того «Prometheus» постійно оновлює тематику курсів згідно освітніх потреб та вимог профільного міністерства. Так, зараз на платформі можна ознайомитися з анонсами на нові курси, навчання на яких розпочнеться з нового навчального року. Що допоможе вчителям спланувати свою діяльність. Серед нових курсів, корисних, на нашу думку, вчителям суспільствознавчої галузі, можна назвати:

В чому переваги навчання на платформі «Prometheus»? В тому, що: навчальний матеріал супроводжується відео лекціями (під час яких є можливість отримати не лише цікавий теоретичний матеріал, а і перейняти у лектора манеру подачі матеріалу, певні мовленнєві звороти, вміння втримувати та акцентувати увагу навчальної аудиторії, а також почути правильну вимову нових термінів); по-друге, є форум для обговорення питань з іншими слухачами курсу та викладачами; по-третє, закріпленню набутих теоретичних знань сприяє їх перевірка за допомогою інтерактивних тестів (тут варто звернути увагу, що для зарахування тесту маємо отримати певну кількість балів, для цього «Prometheus» пропонує три спроби). І звичайно у разі успішного складання завдання курсу маємо можливість отримати сертифікат.

Дистанційна академія «TeachHub» від незалежної освітньої корпорації TeachHub створена задля навчання педагогів

та розвитку української освіти. А ще це цікава можливість для педагогів не лише здобути нові знання та навички, але й відкрити в собі розробника курсів та тренера (*teach-hub.com*). Ця освітня платформа пропонує хоч і невелику кількість дистанційних курсів, однак дуже актуальних. Навчання за цими курсами проводиться відповідно до графіку, кілька раз на рік. Так, тематика дистанційних курсів на платформі «TeachHub» наступна: «Цифрові інструменти формування оцінювання», «Ефективне використання відеоматеріалів у викладанні англійської», «Як спланувати STEM-проект», «Як намалювати розповідь або основи відеоскрайбінгу», «Створення персонального сайту-портфоліо педагога», «Як створити свій блог, якщо ви – філолог?», «Персональний бренд вчителя: створення та просування». Як бачимо тематика цікава, актуальна і має практичне спрямування. Для вчителів суспільствознавчої галузі є корисним кожний із зазначених курсів.

Учасники, які успішно виконали всі практичні завдання дистанційного курсу на платформі «TeachHub» та набрали принаймні 70% від загальної кількості балів, отримують верифікований сертифікат, де зазначається обсяг годин за курс.

Сайт освітньої платформи презентує такі свої переваги: *зручний графік* (більшість курсів і тренінгів дозволяє самостійно обрати графік навчання; індивідуальна траєкторія навчання для кожного слухача); *індивідуальні консультації* (кожен слухач Академії TeachHub отримує можливість онлайн спілкування з викладачами з проблемних питань, які виникають під час опрацювання навчальних матеріалів); *прості інструменти* (максимально зручний формат роботи, безліч різноманітних онлайн-інструментів, необхідних для роботи); *постійні оновлення* (викладачі Академії постійно вивчають нові сучасні тренди в освіті і працюють над розробкою нових курсів та тренінгів); *гарантовані результати* (кожен викладач Академії TeachHub працює на результат! Якщо з якихось причин ви не засвоїли матеріал, ми готові працювати стільки, скільки потрібно саме вам); *верифіковані сертифікати* (Після успішного проходження курсів слухачі отримують верифіковані сертифікати із зазначенням дати і часу навчання (*teach-hub.com*)).

Освітня платформа цікава тим, що кожний курс супроводжується текстовим матеріалом у форматі PDF або демонстраційним відео. Система перевірки набутих знань побудовано за принципом системи moodle. Ще цікавим моментом дистанційних курсів на освітній платформі «TeachHub» є те, що в кожному курсі має бути розроблено творче завдання (за нього і дають основну кількість балів за курс). Ці творчі завдання побудовані за таким принципом, що для його виконання потрібно освоїти весь матеріал наданий авторами курсу.

До мінусів навчання на цій платформі можна віднести відсутність відеолекцій від авторів курсів. Є звичайно відеоматеріали, але вони містять демонстрацію застосування тих чи інших елементів. Однак це, з іншого боку, пришвидшується процес вивчення матеріалів. Адже швидкість читання та сприйняття інформації у кожного різні, а відеолекція таки обмежує вивчення матеріалу відповідно до тривалості відео.

Ще одним таким незначним недоліком можна вважати, що курси на освітній платформі платні. Однак і тут, освітня платформа «TeachHub» проводить на своїй сторінці у Facebook щотижневі розіграші безкоштовного проходження курсів, на які відкрито реєстрацію. Ця система безкоштовного навчання дійсно діє.

Ще одна освітня платформа в Україні пропонує дистанційні курси для навчання вчителів – «Всеосвіта». Дистанційні курси на цій платформі поділено за такою тематикою: «Економіка», «Інформатика», «Психологія», «Фінансова грамотність», «Самоосвіта» (<https://vseosvita.ua>).

Для вчителів суспільствознавчої галузі освітня платформа пропонує такі курси: «Основи фінансової грамотності», «Активізація творчого потенціалу вчителів шляхом використання ігрових форм організації учнів на уроці», «Протидія шкільному насильству», «Картографія та топографія» тощо. А також для розвитку професійної компетентності варто звернути увагу вчителям суспільствознавчої галузі на наступні курси: «Селф-коучинг (само наставництво) як технологія професійного розвитку педагога Нової української школи», «Професійний розвиток педагогічних працівників.

Як навчати дорослих ефективно?», «Використання веб-квестів в освітньому процесі», «Формування навчальної мотивації в учнів. Теорія і практика», «Розвиток особистості на всіх вікових етапах життя», «Інтернет-ресурси для опитування і тестування», «Створення та ведення власного блогу на платформі WordPress», «Google сервіси в роботі вчителя», «Створення та ведення власного блогу на платформі Blogger», тощо.

Важливо визначити основні переваги навчання на платформі «Всеосвіта»: групи на навчання формуються щодня; пройти навчання можливо за індивідуальним прискореним графіком. До недоліків можна віднести те, що курси платні. Однак, ціна відносно невелика, існує можливість оплати курсу за рахунок навчального закладу.

Як бачимо, дистанційна освіта в Україні набула розмаху. Особливо це актуально для вчителів, які мають йти у ногу з часом, а часу на це катастрофічно не вистачає. Отримання знань та навичок під час дистанційного навчання таку можливість гарантує. Для українських вчителів суспільствознавчої галузі дистанційні курси пропонує кілька освітніх платформ. Найбільшою популярністю серед вчителів користуються наступні Prometheus, TeachHub, EdEra, Всеосвіта.

Курси на цих платформах постійно оновлюються, завжди доступні, інформація подається змістовна, корисна, має прикладне значення. Однак, на нашу думку, для вчителів суспільствознавчої галузі основою для саморозвитку більшою мірою може слугувати саме платформа Prometheus. Саме тут представлено дистанційні курси, які розкривають проблематику курсів цієї шкільної освітньої галузі.

Формування критичного мислення здобувачів під час дистанційного навчання. Технології критичного мислення та їх використання в дидактиці для педагогів не є новими. Тут варто виділити назвати прізвища А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метью, Д. Макінстер, С. Терно, О. Пометун тощо. Крім того про варіації застосування окремих прийомів критичного мислення можна побачити на сторінках освітніх платформ «НаУрок», «Всеосвіта» та на персональних сайтах вчителів та викладачів ЗВО.

Критичним мисленням називають навичку, яка, крім іншого, допомагає розпізнати корінь проблеми, а не її окремі прояви, дозволяє зважено оцінювати події та явища, відрізнити брехню, маніпуляцію і емоційні висловлювання від фактів. На сьогодні питання розвитку технології критичного мислення в освітньому процесі залишається актуальним.

Як нам відомо, критичне мислення – це складний процес творчого переосмислення понять та інформації. Крім того, це активний процес пізнання, який відбувається одночасно на декількох рівнях. Адже знання, що їх засвоює критично мисляча людина, постійно диференціюються й систематизуються з точки зору ступеня їх істинності, вірогідності, достовірності.

Існують різні підходи до тлумачення поняття «критичне мислення», однак нам ближче, його узагальнене тлумачення: критичне мислення – це здатність людини чітко виділити проблему, яку необхідно розв'язати, самостійно знайти, обробити і проаналізувати інформацію, логічно побудувати свої думки, навести переконливу аргументацію, здатність мислити мобільно, обирати єдино вірне розв'язання проблем, бути відкритим для сприйняття думок інших, і одночасно принциповим у відстоюванні своєї позиції.

Організація навчально-пізнавальної діяльності з використанням технології критичного мислення, зокрема, під час навчання з використанням технологій дистанційної освіти, розглядається сьогодні як важливий дидактичний напрям, в якому домінують: пошук чіткої постановки проблеми, обґрунтування, формулювання, твердження; використання різноманітних інформаційних джерел та посилання на них; дотримання основної теми та її цілей; вплив сприйняття й розуміння чужих думок, схильність до застосування умінь й навичок критичного мислення у житті.

Залучення прийомів критичного мислення до навчального процесу з використанням технологій дистанційного навчання розпочинається з найпростіших прийомів. Зокрема «Відкритий мікрофон», «Мозковий штурм». Саме ці прийоми дозволяють налаштувати аудиторію до спілкування, залучити всіх

до обговорення теми, з'ясувати ступінь підготовки аудиторії в цілому і окремих слухачів зокрема.

Дуже корисним для цих прийомів є сервіси Mentimeter, Pollev, AnswerGarden, Ahaslides, Flinga – сервіси для створення хмаринки слів, опитувань в реальному часі on-line. Корисно ще і тому, що якщо робити таке опитування на початку заняття, ті учасники, що вже доєдналися до зустрічі будуть задіяні, поки всі інші приєднуються до відео-зустрічі (*дивись рис. 1*).

Перейдіть на www.menti.com та використайте код 1167 3118

5 слів асоціацій до теми "Освітньо-виховна робота музеїв"

Mentimeter

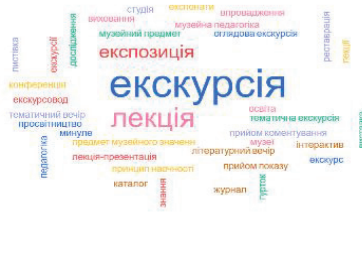

Рис. 1. Зразок спільної роботи до прийому «Мозковий штурм»

«Крісло автора» є доволі дієвим прийомом формування критичного мислення під час очного навчання, але під час дистанційного навчання з використанням сервісу Google-Docs відкриваються його нові можливості. Якщо при очному навчанні, після опанування теми, здобувачам пропонується написати есе, а потім, зайнявши «крісло автора», зачитати його усім присутнім та надати відповіді на питання, які у них виникають. То під час дистанційного навчання, «крісло автора» одночасно можуть зайняти всі учасники навчального процесу.

У спільний чат відео-зустрічі, викладач надсилає посилання на спільний Google-документ, що містить загальну тему заняття і таблицю з трьома колонками (*дивись рис. 2*).

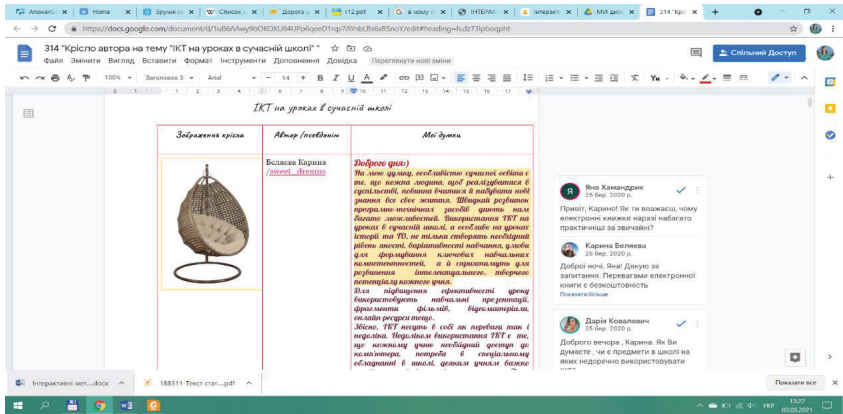

Рис. 2. Зразок спільної таблиці до прийому «Крісло автора»

Цей прийом дуже подобається здобувачам, бо окрім того що їм потрібно написати есе до 10 речень по темі, їм ще пропонується самостійно обрати собі крісло для роботи і презентації свого твору, зазначити свій псевдонім (або розшифрувати його, бо не всі аккаунти названі актуальним ПІБ), а також поставити питання мінімум як трьом авторам, а також надати відповіді на всі питання, що поставлені до їхнього есе.

Варто відмітити, що при частому використанні можна відмітити, що покращується стиль спілкування між учасниками навчального процесу, а все більше дискусій ведеться саме в коментарях, навіть по завершенню часу заняття за розкладом. Також, обране зображення здобувачем «крісла автора» також змінюється, від офісного, ділового, до більш зручного, комфортного, що може говорити про психологічний комфорт здобувачів під час виконання даної вправи.

Не менш цікавим є прийом «Інтерв'ю», суть якого полягає у тому, щоб поставити до тексту, змісту певного документа чи джерела, наданого на самостійне опрацювання певної кількості питань (залежно від обсягу) 10–12, щоб читаючи питання, викладач зміг зрозуміти, наскільки здобувач опанує зміст завдання. Під час дистанційного навчання, для реалізації цього прийому критичного мислення дуже добре підходять такі сервіси як, Mindmap, Mindmeister, Coggle тощо.

Не менш, цікавими для формування критичного мислення під час дистанційного навчання є використання сервісу Google-Images, що дозволяє реалізувати такі прийоми очного навчання, як «Кошик знань», «Книжкова полиця», «Хмаринки/ букет знань» (дивись рис. 3, 4).

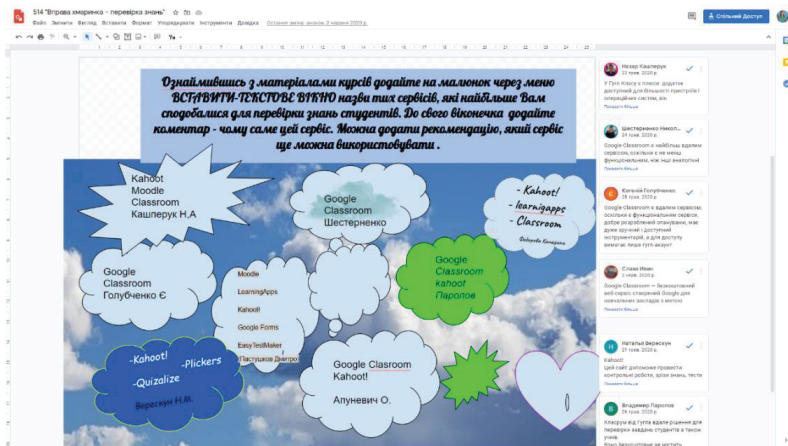

Рис. 3. Зразок спільної таблиці до прийому «Хмаринки знань»

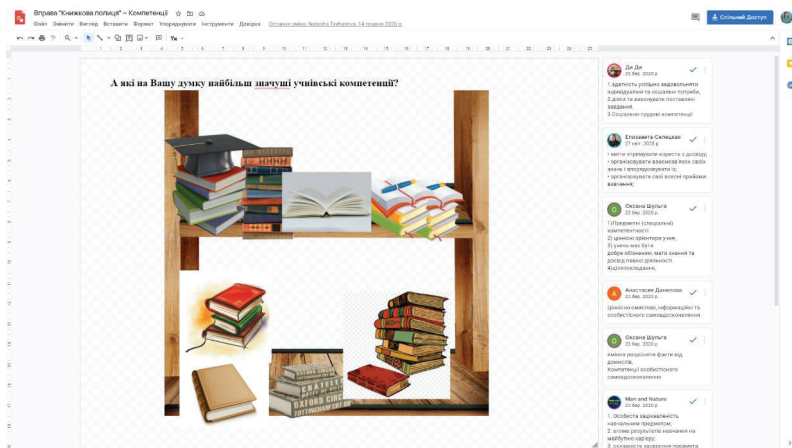

Рис. 4. Зразок спільної таблиці до прийому «Книжкова полиця»

Це дійсно дієві прийоми технології критичного мислення як при очному навчанні, так і при навчанні з використанням технологій дистанційного навчання. Наведені прийоми технології критичного мислення доречно використовувати як на початку заняття, для активізації пізнавальної діяльності та актуалізації знань, так і в кінці вивчення теми. Якщо вони виконуються в кінці заняття, то дають загальну картину сприйняття навчального матеріалу здобувачами та виявляють прогалини у розумінні теми і цілому чи окремого поняття зокрема.

При використанні прийомів критичного мислення варто пам'ятати словесну конструкцію ще в античні часи:

Те, що я чую, я забуваю;

Те, що я бачу й чую, – я трохи пам'ятаю;

Те, що я чую, бачу й обговорюю, – я починаю розуміти;

Коли я чую, бачу, обговорюю й роблю – я набуваю навичок;

Коли я передаю знання іншим – стаю майстром.

Формування інформаційної компетентності майбутнього вчителя історії засобами сучасних ІКТ. Сучасне суспільство – суспільство інформаційне. Щоб орієнтуватися в інформаційному просторі, правильно визначати та використовувати інформацію необхідні певні навички. Новий Закон України «Про освіту» передбачає оволодіння здобувачами освіти такими ключовими компетентностями: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність; інші компетентності, передбачені стандартом освіти (Закон України «Про освіту», 2017).

Формула Нової української школи визначає: «Наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі та управлінні закладами освіти і системою освіти має стати інструментом забезпечення успіху нової української школи. Впровадження ІКТ в освітній галузі має перейти від одноразових проєктів у системний процес, який охоплює всі види діяльності. ІКТ суттєво розширяють можливості педагога, оптимізують управлінські процеси, таким чином формуючи в учня важливі для нашого сторіччя технологічні компетентності» (Концепція НУШ, 2017).

Щоб зрозуміти в чому полягають навички інформаційно-комунікаційної компетентності, необхідно для початку зрозуміти що собою являють інформаційно-комунікаційні технології.

Отже, інформаційно-комунікаційні технології (Information and Communication Technologies, ICT) – сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, опрацювання, зберігання, розповсюдження, показу і використання інформації в інтересах її користувачів.

Визначення інформаційно-комунікаційні технології часто пов'язують як синонім до інформаційних технологій (ІТ), хоча ІКТ це загальний термін, який підкреслює роль уніфікованих технологій та інтеграцію телекомунікацій (телефонних ліній та бездротових з'єднань), комп'ютерів, підпрограмного забезпечення, програмного забезпечення, накопичувальних та аудіовізуальних систем, які дозволяють користувачам створювати, одержувати доступ, зберігати, передавати та змінювати інформацію.

Іншими словами, ІКТ складається з ІТ, а також телекомунікацій, медіа-трансляцій, усіх видів аудіо і відеообробки, передачі, мережових функцій управління та моніторингу. Інформаційно-комунікаційні технології забезпечують та підтримують інформаційні процеси, тобто процеси пошуку, збору, передачі, зберігання, накопичення, тиражування інформації та процедури доступу до неї.

В педагогічній літературі формування цього вміння носить назву формування інформаційної компетентності.

До формування цього поняття звернулися вчені теоретики та методисти ще в кінці 1990-х – на початку 2000-х років. Серед них Н. Насирова, О. Кизик, О. Барановська, С. Тришина, А. Гриценко.

Але щоб формувати це вміння в учнів інформаційною компетентністю має володіти і сам вчитель. Цьому сприяє використання у підготовці майбутніх вчителів історії сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та безпосереднє навчання вже діючих вчителів в онлайн курсах, що сприяють формуванню інформаційно-комунікаційної компетентності.

Серед таких дистанційних онлайн курсів варто відзначити курси Антоніни Букач «Додатки Google у професійній діяльності викладача/адміністрації закладу освіти» та Ірини Смирнкової «Створення сучасних засобів навчання за допомогою інформаційних технологій».

Ці курси дозволяють створити чи удосконалити вже створені веб-сайти та розкривають можливості Googl-диску для спільної роботи всіх учасників навчального процесу.

Антоніна Букач – тьютор дистанційного курсу «Додатки Google в професійній діяльності» та власник відповідної Google+ Спільноти, автор освітнього каналу на YouTube, учитель-методист Білоцерківської ЗШ № 18, методист з інформаційних технологій науково-методичного центру управління освіти й науки Білоцерківської міської ради, Google for Education Certified Trainer.

Курс «Додатки Google у професійній діяльності викладача/адміністрації закладу освіти» передбачає отримання практичних результатів, а саме: сайт-портфоліо учасника з інтегрованими об'єктами Google, створеними під час навчання; сайт для навчальної дисципліни/напрямку діяльності; віртуальна кімната в Google Classroom для дисципліни/напряму діяльності; (Власна – роль викладача/організатора + необхідні навички: створення запитань, організація дискусії, додавання завдань на спільне редагування, створення копії для кожного здобувача, виставлення оцінок, приватна комунікація з учасниками, збір завдань на Диск Google викладача); опанування можливостей Диску Google: вивчення рівнів доступу (спільне редагування,

коментування об'єктів, доступи для перегляду за посиланням і для конкретних користувачів), створення власних Документів, Презентацій, Малюнків, Таблиць, Форм опитування й тестування; використання доповнень до об'єктів Google Діску; налаштований канал YouTube; записане навчальне відео, опубліковане на YouTube; участь у прямих трансляціях. Ознайомлення з можливостями організувати вебінари через прямий ефір YouTube; використання додатку Google Keep для швидких нотаток, онлайн-закладанок, створення списків для презентацій. наскрізна тема для опрацювання «Безпека в мережі Інтернет», організація безпечного онлайн-простору.

Букач А. пропонує ознайомитися та набути певні навички роботи з такими додатками: Gmail, Google Classroom, Google Keep, Google Диск, Google Документи, Google Таблиці, Google Презентації, Google Форми, Google Малюнки, Google Мої карти, Google Сайти, YouTube, Довідка Google, Інструменти безпеки Google (Букач, 2018).

Ірина Смирнова – куратор он-лайн-курсу «Створення сучасних засобів навчання за допомогою інформаційних технологій», методист Навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Сумській області, призер ІХ Міжнародної виставки «Інноватика в сучасній освіті – 2017» у номінації «Інтеграція змісту професійної освіти як світова тенденція розвитку освітніх технологій», призер Всеукраїнського конкурсу «Планета ІТ-2017» у номінації «Он-лайновий освітній ресурс», учасник проектної групи щодо створення віртуального комплексно-методичного забезпечення з професій «Продавець продовольчих товарів», «Манікюрник». Ініціатор та практичний консультант створення блогосфери Навчально-методичного центру у Сумській області.

Курс «Створення сучасних засобів навчання за допомогою інформаційних технологій» допоможе розібратися у всіх нюансах створення інтерактивних засобів навчання, використання хмарних технологій та містить покрокові інструкції щодо створення власних інтерактивних засобів навчання. Слухачі курсу отримають знання та зможуть по його завершенню: створювати якісні інтерактивні презентації, слайд-шоу та он-лайн-тести;

створювати та використовувати он-лайн дошку під час занять та самостійної роботи учнів; використовувати хмарні технології в освітньому процесі; розробляти безкоштовні веб-сайти, створювати на їх основі навчальні-ресурси.

Крім того, ці курси розкривають можливості використання сервісів для візуалізації навчального процесу таких, як Popplet та Padlet, цікаві розширення та можливості додатків Google (документ, таблиця, презентація).

Змістовну теоретичну частину ілюстровану практичним застосуванням сучасних інновацій у сфері ІКТ надають спікери вебінарів, що організують і проводять освітній проект «На Урок», «Просвіта», «Всеосвіта» тощо.

Тут варто виділити наступні вебіари: «Інтерактивні технології в освіті: залучаємо учнів у процес навчання за допомогою інтернет-сервісів», «Інтернет-олімпіада – сучасний інструмент використання ІКТ в освітньому процесі», «Інформаційно-комп'ютерні системи у процесі управління НУШ: можливості мережі», «Медіаграмотність: Соціальні мережі у розвитку і саморозвитку вчителя», «Електронні освітні ігрові ресурси – нові можливості для Інклюзивної освіти», «Методологія та цифрові інструменти для планування командної роботи в старшій школі», «Онлайн-простір як ключовий осередок реалізації вчительського партнерства (дискусія)», «Онлайн-сервіси для створення тестів», «Принципи використання інтерактивних панелей як нового навчального інструменту», «Інтерактивні ігри як ефективний освітній інструмент сучасного вчителя», «Можливості Google в освітньому середовищі», «Онлайн-ресурси для організації практичної роботи з візуальними джерелами інформації», «Використання віртуальної та доповненої реальності на уроках: інструменти та приклади» (<https://naurok.com.ua/webinar>), «Секрети презентацій для освітян», «Створення персонального сайту вчителя», «Майбутнє освітніх технологій: чи готуємо ми дітей до життя в 2030?», «Складові успішного професійного розвитку сучасного вчителя», «Використання Google-форм в освітньому процесі», «Віртуальний простір для розвитку професійної компетентності педагогів», «Можливості для вчителя» (<http://prosvita.tilda.ws/was>) тощо.

Саме практичне застосування ІКТ під час викладання фахових дисциплін дає змогу майбутнім вчителям-історикам оцінити плюси і мінуси використання того чи іншого прийому під час розгляду певної теми. Оцінити на собі в якості учня всі можливості певних сервісів, щоб зрозуміти що саме хочеться та буде реалізовано в професійній діяльності.

Адже, за думкою О. Кизик, інформаційну компетентність доповнює: здатність до самостійного пошуку та опрацювання інформації; здатність до групової діяльності та співпраці за допомогою використання сучасних комунікаційних технологій; готовність до саморозвитку у сфері інформаційних технологій, необхідних для постійного підвищення кваліфікації та реалізації себе в професійній праці.

Сучасні ІКТ цьому дуже сприяють. Ми вже говорили про веб-сервіси, що сприяють кооперативній діяльності (Google-диск, LearningApps.org, Padlet, тощо), самоперевірці та формуючій оцінці знань (Triventy, Kahoot, Quizizz тощо, а також сервіси, що сприяють самостійному оволодінню знаннями (EduCanon, EDpuzzle).

Систематичне використання цих сервісів під час викладання курсів професійної підготовки майбутніх вчителів історії та безпосередньо самими вчителями історії сприятиме формуванню в них вміння самостійно шукати та застосовувати нові програми та веб-сервіси для професійної діяльності.

Однак, наголосимо на тому, що сучасні інформаційно-комунікаційні технології лише доповнює та візуалізує роботу вчителів, а не замінює його.

Вебінари в самоосвіті та розвитку інформаційної компетентності вчителя/викладача історії. Сучасне суспільство – суспільство інформаційне. Щоб орієнтуватися в інформаційному просторі, правильно визначати та використовувати інформацію необхідні певні навички. Формула Нової української школи визначає: «Наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі та управлінні закладами освіти і системою освіти має стати інструментом забезпечення успіху нової української школи.

Впровадження ІКТ в освітній галузі має перейти від одноразових проєктів у системний процес, який охоплює всі види діяльності. ІКТ суттєво розширяють можливості педагога, оптимізують управлінські процеси, таким чином формуючи в учня важливі для нашого сторіччя технологічні компетентності» (Концепція НУШ, 2017).

Сучасний вчитель має бути в курсі освітніх трендів, вільно володіти сучасними освітніми технологіями та засобами навчання. Однак, всі ми знаємо, що вільного часу у вчителя дуже мало. Прив'язка до робочого місця, документація, яку ніхто не відмінює, обмежують час відведений вчителем для самоосвіти.

На допомогу вчителю, який прагне бути в курсі новинок в освітній галузі приходять сучасні інформаційно-комунікативні технології. Одним із сучасних засобів ІКТ є вебінари. Вебінар – це форма дистанційного навчання, різновид веб-конференцій, при якій взаємодія між викладачем і учасниками відбувається за допомогою web-технологій в режимі реального часу; взяти участь у вебінарі мають можливість до декількох сотень слухачів одночасно.

Науковці звернули увагу на вебінари як педагогічну технологію на початку ХХІ ст. Тут варто назвати таких авторів, як, Н. Бистрова, М. Огородова, А. Уханов, Н. Парадєєв, Є. Шишкіна, Г. Милованова, Н. Куляшова, Е. Лаврушина, С. Погорельская, О. Болдина, Н. Соломіна.

Серед вітчизняних науковців, що зверталися до науково-теоретичних основ та методичних особливостей застосування вебінарів, можна назвати Н. Морзе, О. Ігнатенко, І. Брунець, М. Морозова, А. Герасимова, М. Курдюмова. Різні аспекти використання середовищ проведення вебінарів у навчанні висвітлюються у роботах закордонних авторів (Д. Кеган, Є. Швенке, Х. Фрітч, Р. Гріфін та інших).

Однак, в контексті підготовки та перепідготовки вчителів вебінари ще ніхто не досліджував.

Саме тому, мету дослідження визначено наступним чином: проаналізувати вебінари як форму дистанційного (мережевого) навчання вчителів, їх місце і роль в самоосвіті та розвитку інформаційної компетентності вчителя суспільствознавчої галузі.

Сучасна мережа Інтернет містить безліч освітніх ресурсів: електронні бібліотеки, відкриті університети, сайти для вивчення окремих дисциплін, електронні підручники, інтерактивні тексти та вікторини, персональні сайти освітян, які використовують сучасні аудіовізуальні технології. Найбільш популярним останнім часом стають засоби інтерактивної взаємодії учасників в режимі реального часу, вебінари.

Назва вебінар утворено від слів web та seminar. Web – загальноприйняте позначення приналежності до комп’ютерної мережі. Семінар – інтерактивне навчальне заняття, в ході якого слухачі виступали з доповідями, ставлять запитання, беруть участь в обговоренні, дискутують. Виходячи з цього, вебінар означає «семінар, що проходить в комп’ютерній мережі».

Торговий знак «Webinar» зареєстровано в 1998 р. Еріком Р. Корбом, засновником ІТ-компаній у США. Однак, на даний момент його власником є компанія InterCall.

Вебінар як особлива форма навчання з’явився в кінці 1990-х рр., коли в мережі Інтернет стали масово використовуватися надійні системи конференц-зв’язку. Мережевий характер навчання, що дозволяє вести заняття дистанційно – це головний плюс вебінару, порівняно з традиційним семінаром, що вимагає фізичної присутності всіх його учасників в одній аудиторії.

Разом з тим, таке заняття максимально наближене до безпосередньої взаємодії, оскільки дозволяє викладачу вести із слухачами курсу діалог в режимі реального часу. В сукупності це забезпечує порівняно невисоку собівартість організації занять-вебінарів за наявності необхідних технічних умов і зростання популярності вебінарів як ефективної форми додаткової освіти.

Визначаючи місце вебінару в системі форм дистанційного навчання, його нерідко називають різновидом веб-конференцій, веб-презентацій чи інших форм дистанційного спілкування в режимі онлайн.

Популярність вебінари набули завдяки таким перевагам.

Доступність часу та місця. Вебінари відбуваються у зручний вечірній час, завдяки чому можна брати участь ввечері

після роботи. Навчатися ви можете звідки завгодно – вдома або перебуваючи на робочому місці, в кафе або парку. Крім того, кожний учасник може записати або скачати із сервера дистанційного навчання запис вебінара, з яким можна ознайомитися в індивідуальному порядку.

Актуальна інформація та обмін досвідом. Можливість отримати предметні знання від справжніх професіоналів своєї справи. А також, за допомогою онлайн-чату ділитися своїм досвідом, обговорити актуальні ідеї і чи отримати відповіді на проблемні питання, поради щодо вдосконалення своїх навичок.

Вартість. Участь у вебінарах є абсолютно безкоштовною. Організатори беруть кошти лише за сертифікати для оплати роботи дизайнера та покриття витрат на оренду вебінарної платформи.

Зворотній зв'язок. Вебінар надає можливість адресувати свої питання лекторові як у письмовій, так і в усній формі.

Якщо у вітчизняній науковій літературі вебінари як засоби педагогічна технологія ще недостатньо представлена, то їх практичне застосування вітчизняними вчителями як засобу самоосвіти сумніву не викликає. Адже, українські вчителі вже кілька років поспіль, завдяки освітнім проектам «Основа», «НаУрок», «Просвіта», «Всеосвіта» тощо, мають можливість дізнаватися теоретичні основи новітніх освітніх практик та технологій, а також ознайомитися з їх практичним використанням в режимі онлайн або у зручний для себе час.

Так, Видавнича група «Основа» організовує інтернет-марафони – декілька днів поспіль, 4 рази на рік (у березні, червні, серпні та жовтні) для тих, хто бажає здобути нові знання, послухати про нові технології для вчителів, поспілкуватися з колегами в чаті.

Видавнича група «Основа» започаткувала інтернет-марафон у 2013 р. Першими спікерами стали керівники проекту та редактори журналів. Зараз же на інтернет-марафон реєструється близько 10 000 осіб з усіх куточків України, програмне оснащення відповідає широким потребам, а до спікерів долучилися вже не тільки вітчизняні вчителі-новатори, але й зарубіжні лектори. За 6 років проведено 20 інтернет-марафонів. Загальна

кількість вебінарів – 330, а кількість слухачів – 88 424 особи (<http://osnova.com.ua/marafon>).

Освітній проект «*НаУрок*» – створено з метою об'єктивно висвітлювати сучасний освітній процес та вивести його на якісно новий рівень. Це стало можливим завдяки виконанню різнобічної та ґрунтовної роботи: написання інформативних статей, які стосуються шкільного та позашкільного життя; проведення тематичних вебінарів; впровадження різноманітних освітніх конкурсів; залучення кращих розробок зі шкільних дисциплін від учителів з усієї України. Всього організовано та проведено на платформі «*НаУрок*» (за 2018 рік) близько 60 вебінарів загальної тематики для всіх педагогів та вузькопрофільної спеціалізації.

Крім того, організовано та проведено три інтернет-конференції «Сучасні освітні тенденції: медіаграмотність та критичне мислення»(2018), «Сучасні освітні тенденції: STEM, STEAM та учнівські проекти» (2018), «Сучасні освітні тенденції: технології та інструменти розвитку креативного мислення» (2019) (<https://naurok.com.ua>).

Освітній проект «*Просвіта*» має на меті полегшити підвищення кваліфікації для освітян. Ми щиро переконані, що саме освіта є рушієм для змін суспільства в цілому. Організовано та проведено більше 10 вебінарів вузькопрофільної спеціалізації (переважно спрямовані на роз'яснення основ впровадження інклюзивного навчання). Однак, варто виділити вебінари загальної тематики корисного змісту для всіх вчителів: «Майбутнє освітніх технологій: чи готуємо ми дітей до життя в 2030? (Г. Дудіч)», «Складові успішного професійного розвитку сучасного вчителя (І. Братищенко)», а також «Віртуальний простір для розвитку професійної компетентності педагогів(В. Ракута)», «Використання Google-форм в освітньому процесі О. Бутчак» (<http://prosvita.tilda.ws>).

«*Всеосвіта*» – це молодий та потужний освітній ІТ-проект. За структурою схожий на проект «*НаУрок*». За час існування організовано та проведено 24 вебінари та 12 відеолекцій. Перші вебінари спрямовані на психологічну підготовку вчителів та учнів до навчального процесу, ключові моменти запровадження

нової української школи. Останнім часом в тематиці проведення вебінарів спостерігається предметна спеціалізація (історія, географія, музичне мистецтво тощо) (<https://vseosvita.ua>).

Записи вебінарів доступні на каналі відповідної освітньої платформи на YouTube. Участь у вебінарах безкоштовна. Це загальний спільний позитив усіх вищезазначених освітніх платформ.

Однак, варто виділити окремі родинки кожної з них. Так, інтернет-марафон від Видавничої групи «Основа» дає короткий огляд найгарячіших новинок в освітній галузі, тривалість відео по 30 хвилин, різнопланова тематика корисна як для всіх педагогів, так і вузько предметна спрямованість.

Доступність до повного переліку тематики вебінарів, які відбулись чи ще тільки плануються надає платформа «НаУрок». Крім того, варто зазначити наявність такої функції, як побудова окремого списку «Учасник вебінарів» (висвітлюється одразу тематика та дата проведення вебінарів, на які ви були зареєстровані, а також з яких отримано сертифікати). Також до кожного з вебінарів пропонується матеріали виступу спікера у форматі презентації.

«Всеосвіта», нажаль подає лише перелік проведених вебінарів, окремо не сортує ті, в яких ви були учасниками. Однак, крім презентації демонстраційного спікером матеріалу надається і текстова версія його виступу. Ще одним позитивним моментом участі у вебінарах на платформі «ВсеОсвіта» є проходження тестування з теми вебінару, для оцінки та закріплення отриманих під час вебінару знань.

Як бачимо, українські вчителі мають можливість отримувати актуальну інформацію в зручний для них час. А деякі матеріали одразу використовувати на практиці. Адже під час вебінарів спікери(лектори) використовують такі засоби навчання як: презентація, електронна дошка, відео- та аудіо матеріали, онлайн спілкування із слухачами (опитування та голосування, текстовий, голосовий чи відеочат).

Чому вебінари необхідні в процесі самоосвіти та розвитку інформаційної компетентності вчителя суспільствознавчої галузі? Тому, що участь у вебінарах, крім отримання

актуальної інформації, дає можливість вдосконалювати навички мовлення та подачі інформації; роботи на платформі вебінару; пізнавальних навичок до самостійного, більш поглибленого вивчення матеріалів, в тому числі завдяки ІКТ; розвиток здібностей логічно мислити при доказах власної точки зору, із залученням наукових знань, вдосконалення вміння правильно підбирати фактологічний та наочний матеріал для презентації викладу навчального матеріалу.

Крім того, можливість отримати відповідь на питання, щодо доцільності використання певних методів, прийомів не тільки від лектора, а й від усіх учасників вебінару. Адже, на нашу думку, найбільш корисним є спілкування з колегами з усієї України у чаті, коли даються поради, корисні посилання на матеріали, тощо. Це покращує навички спілкування та передачі інформації.

Отже, вебінар – це інтерактивне мережеве навчальне заняття, що проводиться викладачем дистанційно з використанням різноманітних програмних засобів та мережевих ресурсів, що забезпечують високу інформаційну насиченість і активність слухачів (учасників заняття) в режимі реального часу. Вебінари відбуваються у зручний вечірній час, завдяки чому можна брати участь ввечері після роботи. Навчатися ви можете звідки завгодно – вдома, у кафе або парку, індивідуально або разом з колегами.

Питання для самоконтролю знань:

1. Виділіть основні етапи розвитку вищої освіти України.
2. Визначте основні особливості систем вищої освіти країн світу.
3. Перерахуйте історичні етапи розвитку Болонського процесу.
4. У чому полягає адаптація вищої освіти України у Європейський освітній простір?
5. Охарактеризуйте основні зміни, які відбулися у системі вищої освіти України.

ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Кредит 1. Теоретичні засади дисципліни</i>		
1	Тема 1. Наукові основи, предмет та завдання викладання історичних дисциплін	2
2	Тема 2. Розвиток університетської історичної освіти в Україні та за кордоном	2
3	Тема 3. Процес навчання історичних дисциплін у вищій школі	2
<i>Кредит 2. Методично-професійні засади викладання фахових дисциплін</i>		
4	Тема 4. Методика підготовки і проведення лекційних занять	2
5	Тема 5. Методика підготовки і проведення семінарських занять	2
6	Тема 6. Методи та засоби викладання історичних дисциплін	2
<i>Кредит 3. Організаційно-методичні засади викладання фахових дисциплін</i>		
7	Тема 7. Самостійна робота здобувачів освіти історичних дисциплін	2
8	Тема 8. Організація науково-дослідної діяльності здобувачів освіти під час вивчення історичних дисциплін	2
9	Тема 9. Контроль і оцінювання знань здобувачів освіти з історичних дисциплін	2
Усього:		18

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ НА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТТЯХ

Важливою складовою університетської освіти є семінарські заняття – форма навчального заняття, при якій викладач організовує дискусію навколо попередньо визначених тем, до котрих здобувачі готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань. Основне завдання семінарських занять з курсу «Методика та технології навчання історії у ЗВО» полягає у виробленні у магістрантів практичних умінь та навичок, необхідних для забезпечення високої ефективності викладання історичних дисциплін у вищій школі.

Семінарські та лабораторні заняття спрямовані на закріплення поглиблення і розширення теоретичних знань у курсі вивчення методики, на оволодіння майбутніми викладачами необхідних умінь і навичок викладання, організації навчальної діяльності.

Під час підготовки до семінарських занять здобувачі повинні опанувати прийоми та методи самостійної роботи з джерелами інформації, засвоїти навички дослідної роботи. Готуючись до семінарського заняття, необхідно опрацювати монографічні дослідження та наукові статті, які передбачені у рекомендованій літературі до кожного заняття, скласти конспект опрацьованих джерел та тези відповідно до сформульованих проблем, докладний план виступу, підготувати повідомлення або реферат на одну із запропонованих тем.

Працюючи з науковою літературою, слід користуватися порадами запорізького методиста С. Терно до роботи з джерелами інформації:

- здійсніть попередній огляд матеріалу: ознайомтесь із обсягом та проблематикою, структурними частинами;
- сформулюйте запитання до джерела: дуже часто проста трансформація назви дає можливість сформулювати адекватні запитання;
- прочитайте текст, шукаючи відповіді на сформульовані запитання;
- осмисліть прочитане, тобто встановіть зв'язки між новою інформацією і тією, що вже відома, спробуйте підібрати приклади до нових ідей;

- перекажіть основний матеріал, відповідаючи на запитання, що були сформульовані перед читанням;

- зробіть підсумковий огляд, пригадайте основні ідеї тексту та чітко сформулюйте відповіді на запитання.

Робота над складанням плану-конспекту та плану доповіді потребує ретельної праці з боку здобувача, вимагаючи залучення певних прийомів обробки інформації. Осмислене навчання потребує використання систематичних процесів для кодування та зберігання інформації у довготривалій пам'яті і для вилучення її звідти.

До таких способів відносяться: резюмування (узагальнення); уточнення (конкретизація); схематизація та організація.

Резюмування – це спосіб вилучення основної ідеї частини або цілого тексту. Уточнення є протилежним процесом, оскільки збагачує абстрактне положення конкретними прикладами, ілюстраціями, кресленням, аналогією та ін. Схематизація уявляє собою рамки або код для структурування інформації для того, щоб її можна було і зрозуміти, і зберігти у пам'яті. Необхідно продумати, як зберегти у пам'яті хронологічний матеріал, як зафіксувати поняття і терміни тощо. Будь-яке твердження, яке здобувач збирається повідомити на занятті, повинно бути обов'язково доведене, спиратися на аргументи. Всі записи повинні бути оформлені у спеціальному зошиті для семінарських занять, а повідомлення чи реферати – здані викладачу або зберігатися у портфоліо здобувача, для пред'явлення викладачу у кінці вивчення курсу.

Порядок роботи на семінарському занятті. Семінарські заняття проводяться у формі бесіди, рецензування та обговорення рефератів, доповідей, передбачають дискусію з вузлових питань теми. На виступ здобувача з доповіддю на семінарському занятті відводиться від 5 до 10 хвилин. Доповідь повинна бути логічно завершеним, обґрунтованим і систематизованим викладом наукового питання, тобто необхідно чітко зазначити проблему, обґрунтувати її місце в археологічній науці, розкрити суть питання, зробити відповідні висновки.

Якщо здобувач виступив із доповіддю або ємним чи дискусійним повідомленням, то такий виступ підлягає обговоренню

в академічній групі та рецензуванню. Для реалізації даного порядку роботи здобувачі повинні підготувати дискусійні питання доповідачу, брати участь в обговоренні, рецензувати доповідь.

Отримані здобувачами оцінки за окремі семінарські заняття враховуються при виставленні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни. Опанування матеріалом семінарських занять у повному обсязі є обов'язковим для кожного здобувача. У випадку неготовності або пропуску семінару (незалежно від причин) здобувач зобов'язаний самостійно опрацювати відповідну тему.

ТЕМИ СЕМІНАРІВ ТА ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ОБГОВОРЕННЯ

Розвиток методики викладання історії у різні історичні епохи

Питання для обговорення:

- Роль братств у розвитку української вищої школи XVI–XVII ст.
Острозька академія (1576–1636 рр.).
Києво-Могилянська академія (1615–1817 рр.).
Григорій Сковорода – викладач Переяславського і Харківського
колегіумів.
Батурицький університет (проект 1760 р.).
Ніжинська гімназія вищих наук (1820–1832 рр.).
Класичні університети України періоду нової та новітньої історії.
Українська вища школа періоду Центральної Ради, Гетьманату,
Директорії.
Більшовизм і освіта в Україні.
Школи та освіта в Україні в 1958–1990 рр.
Українська вища школа в зарубіжних країнах.*

Література:

- Баханов К.О. Навчання історії в школі: інноваційні аспекти.
Харків, 2005.
- Баханов К.О. Організація особистісно орієнтованого навчання.
Порадник молодого вчителя історії. Харків, 2008.
- Гончарова Н.О. Методика викладання історії у вищій школі :
навчальний посібник. Харків, 2009.
- Левітас Ф.Л., Салата О.О. Методика викладання історії.
Практикум для вчителя. Харків, 2007.
- Пометун О. Методика навчання історії в школі / О.І. Пометун,
Г.О. Фрейман. Київ, 2006.
- Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник.
Київ, 2006.

Процес навчання історичних дисциплін у вищій школі

Питання для обговорення:

Сутність процесу навчання. Принципи навчання історії у ЗВО.

Структура історичних знань здобувачів.

Особливості викладання історичних дисциплін у закладах вищої освіти.

Література:

Баханов К.О. Навчання історії в школі: інноваційні аспекти. Харків, 2005.

Баханов К.О. Організація особистісно орієнтованого навчання. Порадник молодого вчителя історії. Харків, 2008.

Гончарова Н.О. Методика викладання історії у вищій школі : навчальний посібник. Харків, 2009.

Левітас Ф.Л., Салата О.О. Методика викладання історії. Практикум для вчителя. Харків, 2007.

Пометун О. Методика навчання історії в школі. Київ, 2006.

Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Київ, 2006.

Методика підготовки і проведення лекційних занять

Питання для обговорення:

Організаційні форми навчання.

Роль і місце лекції у навчальному процесі.

Структура лекції.

Вимоги до підготовки і проведення лекцій.

Оцінка якості лекції.

Література:

Гончарова Н.О. Методика викладання історії у вищій школі : навчальний посібник. – Харків, 2009.

Галушко Т.Є. Лекція у вищій школі. Київ, 1971.

Гузик В.П. Лекционно-семинарская система обучения. Одесса, 1998.

Лапшин П.Ф. Проблемное преподавание и изучение истории в высшей школе. Киев, 1988.

Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Київ, 2010.

Штокман И.Г. Вузовская лекция: Практические советы по методике преподавания учебного материала. Киев, 1981.

Методика підготовки і проведення семінарських занять

Питання для обговорення:

Семінарське заняття як форма навчання історії. Види семінарських занять.

Організація і проведення семінарських занять.

Семінар як взаємодія і спілкування учасників.

Спецсемінари і спецкурси з історії.

Література:

Гончарова Н.О. Методика викладання історії у вищій школі : навчальний посібник. Харків, 2009.

Гузик В.П. Лекціонно-семинарская система обучения. Одесса, 1998.

Глушинець Н.О. Інноваційні форми і методи проведення семінарських занять // IX Міжнародна науково-практична конференція «Гуманізм і освіта». – Вінниця, 2008.

Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Київ, 2010.

Технології та методи викладання історії у ЗВО

Питання для обговорення:

Поняття методів навчання. Структура об'єкта методу навчання.

Класифікації методів навчання.

Інтерактивні методи навчання історії.

Методи та технології інноваційного навчання історії у вищій школі.

Література:

Вітвицька С. Основи педагогіки вищої школи : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. Київ, 2006.

Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ, 2004.

Нагаєв В. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник. Київ, 2007.

Перспективні освітні технології : науково-методичний посібник. Київ, 2000.

Кушнір В. Інноваційність освіти як дидактичний принцип // Рідна школа. 2012. (6).

Дубасенюк О. Уровадження освітніх інновацій в системі вищої освіти / О.А. Дубасенюк // Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія. – Житомир, 2011.

Самостійна робота здобувачів освіти з історичних дисциплін

Питання для обговорення:

Поняття самостійної роботи здобувачів.

Види самостійної роботи здобувачів.

Методика організації самостійної роботи здобувачів освіти.

Література:

- Калашник Н.Г., Вертегел В.Л. Самостійна робота – потужний засіб сучасної освіти і виховання : навчально-методичний посібник з питань формування естетичних смаків студентської молоді в навчально-виховному процесі. Запоріжжя, 2005.
- Науково-практичні аспекти організації навчальної і методичної роботи в університеті : монографія / За ред. В.П. Шевченка. Донецьк, 2004.
- Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента : навчальний посібник / Я.Я. Чорненький, Н.В. Чорненька, С.Б. Рибак. Київ, 2006.
- Пасмор Н.П. Бібліотечно-інформаційне забезпечення самостійної роботи студентів. Київ, 2006.
- Самостійна робота з навчально-технічною літературою : методичні рекомендації для студентів / Уклад. М.І. Бондаренко. Глухів, 2003.
- Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Київ, 2006.
- Черніков П.І. Організація самостійної роботи як засіб формування професійної компетентності майбутнього фахівця // Освіта України. 2008.

Організація науково-дослідної діяльності здобувачів освіти під час вивчення історичних дисциплін

Питання для обговорення:

Поняття науково-дослідницької діяльності.

Місце дослідницької роботи у навчальному процесі.

Робота здобувачів освіти в проблемних групах і виконання проєктів.

Методи і техніка дослідження.

Методика проведення занять у проблемних групах, гуртках.

Література:

Гончарова Н.О. Методика викладання історії у вищій школі : навчальний посібник. – Харків, 2009.

Методичні вказівки до оформлення дипломних проєктів (робіт) для студентів всіх спеціальностей / Уклад. В.В. Кухарчук, О.Г. Ігнатенко, Р.Р. Обертах. Вінниця, 2002.

Науково-практичні аспекти організації навчальної і методичної роботи : монографія / За ред. В.П. Шевченка. Донецьк, 2004.

Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента : навчальний посібник / Я.Я. Чорненький, Н.В. Чорненька, С.Б. Рибак. Київ, 2006.

Петрук В.Г. Основи науково-дослідної роботи : навчальний посібник. Вінниця, 2006.

Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. – Київ, 2006.

Семінар

Контроль і оцінювання знань здобувачів освіти з історичних дисциплін

Питання для обговорення:

Складові, функції та види контролю навчальної діяльності здобувачів освіти.

Методи та форми контролю з історичних дисциплін.

Системи оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності здобувачів з історії.

Література:

- Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. Київ, 2006.
- Гончарова Н.О. Методика викладання історії у вищій школі : навчальний посібник. – Харків, 2009.
- Карачун С. Модульно-рейтингова система навчання історії України у вузах I-II рівня акредитації // Історія в школі. 2001 (2).
- Лобур М.С. Деякі аспекти удосконалення оцінки якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах // Проблеми освіти : науковий збірник. 2008 (56).
- Рябова В. Теоретичні засади модульного підходу в освіті // Освіта. 2006 (16).
- Сікорський П.І. Кредитно-модульна технологія навчання : навчальний посібник. – Київ, 2004.
- Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Київ, 2010.

Семінар
Організація виховної роботи
зі здобувачами освіти з історії

Питання для обговорення:

Мета і завдання виховання у закладі вищої освіти.

Основні напрями виховання здобувачів освіти у процесі навчання та у позанавчальній діяльності.

Виховна робота в академічній групі. Роль та функції куратора академічної групи.

Форми виховної роботи зі здобувачами освіти.

Література:

Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. Київ, 2006.

Гончарова Н.О. Методика викладання історії у вищій школі : навчальний посібник. – Харків, 2009.

Козлов Г.М. Методика викладання у вищій школі. Одеса, 2014.

Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі. Київ, 2006.

Семінар

Навчальний план і навчальна програма дисципліни

Питання для обговорення:

Навчальний процес у ЗВО як об'єкт планування.

Навчальний план як складова стандарту.

Робочий навчальний план і його структура.

Індивідуальний навчальний план.

Навчальна програма дисципліни.

Робоча програма дисципліни.

Література:

Козлов Г.М. Методика викладання у вищій школі. Одеса, 2014.

Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі. Київ, 2006.

Семінар ІКТ та інноваційні підходи у викладанні історичних дисциплін

Питання для обговорення:

Теоретико-методологічні засади навчання історичних дисциплін з використанням ІКТ.

Методика застосування ІКТ під час викладання курсу історії.

Moodle, Google Classroom у роботі викладача.

Можливості відкритого середовища Linoit. Спільна робота у Padlet.

Learningapps в роботі викладача історії.

Література:

- Маринченко Г.М. Використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій у вивченні дисциплін суспільствознавчої галузі // Збірник матеріалів обласного методичного об'єднання викладачів соціально-економічних дисциплін закладів вищої освіти I-II рівні акредитації Миколаївської області. – Миколаїв, 2018. – 70 с. – С. 6-10.
- Маринченко Г.М. Візуалізація термінів та понять на уроках історії за допомогою сучасних мобільних додатків та Інтернет сервісів // Сучасні наукові дослідження у психології та педагогіці – прогрес майбутнього : збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (17-18 травня 2019 р., м. Одеса). – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2019. – Ч. 2. – 104 с. – С. 87-88.
- Маринченко Г.М. Сучасні веб-сервіси в роботі вчителя при перевірці знань учнів // Актуальні проблеми розвитку країн світу: історія і сучасність : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 11 травня 2018 року). – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2018. – 182 с. – С. 84-85.
- Маринченко Г.М. Формування інформаційної компетентності майбутнього вчителя історії засобами сучасних ІКТ // Актуальні питання гуманітарних наук. 2019 (23.2).

Семінар
Організація індивідуальної роботи
зі здобувачами освіти з історії

Питання для обговорення:

- Суть і значення самостійної роботи здобувачів освіти.*
- Види самостійної роботи і педагогічне керівництво нею.*
- Методика організації самостійної роботи здобувачів освіти у ЗВО.*
- Керівництво і контроль за самостійною роботою здобувачів під час вивчення курсів з історичних дисциплін.*
- Значення індивідуальної роботи для навчально-виховного процесу.*
- Форми і методи організації індивідуальної роботи здобувачів під час вивчення історичних дисциплін.*

Література:

- Алексєенко Т.А. Формування пізнавальної активності студента в умовах блокової організації навчання. Київ, 1995.
- Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. – Київ, 1998.
- Болюбаш Я.Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти. Київ, 1997
- Фіцула М.М. Педагогіка. Київ, 2001.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ТЕМ КУРСУ

НАУКОВІ ОСНОВИ, ПРЕДМЕТ ТА ЗАВДАННЯ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Використовуючи метод «**6 капелюхів мислення**» Едварда де Боно проаналізуйте питання «*Вища освіта України на сучасному етапі*».

1. Виконуємо на комп'ютері або рукописно у зошиті з курсу.
2. Для відкритої сторінки текстового редактору натисніть на клавіатурі кнопку PrintScreen (або зробіть фото рукопису).
3. Додайте скріншот.
4. Натисніть кнопку ЗДАТИ.

РОЗВИТОК УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Підготуйте презентацію на обрану тему:

1. *Роль братств у розвитку української вищої школи XVI–XVII ст.*
2. *Острозька академія (1576–1636 рр.).*
3. *Києво-Могилянська академія (1615–1817 рр.).*
4. *Григорій Сковорода – викладач Переяславського і Харківського колегіумів.*
5. *Батуринський університет (проект 1760 р.).*
6. *Ніжинська гімназія вищих наук (1820–1832 рр.).*
7. *Класичні університети України періоду нової та новітньої історії.*
8. *Українська вища школа періоду Центральної Ради, Гетьманату, Директорії.*
9. *Більшовизм і освіта в Україні.*
10. *Школа та освіта в Україні в 1958–1990 рр.*
11. *Українська вища школа в зарубіжних країнах.*

ПРОЦЕС НАВЧАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Використовуючи метод «**КУБУВАННЯ**» проаналізувати питання «*Становлення та розвиток викладання історії у вищій школі*».

1. Виконуємо на комп'ютері або рукописно у зошиті з курсу.
2. Для відкритої сторінки текстового редактору натисніть на клавіатурі кнопку PrintScreen (або зробіть фото рукопису).
3. У завдання додайте скріншот або фото виконаної роботи.
4. Натисніть кнопку ЗДАТИ.

СУЧАСНИЙ СТАН ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Використовуючи метод «ТЕЛЕСЕНСАЦІЯ» проаналізувати питання «*Сучасний стан вищої освіти в Україні*».

1. Виконуємо на комп'ютері або рукописно у зошиті з курсу.
2. Для відкритої сторінки текстового редактору натисніть на клавіатурі кнопку PrintScreen (або зробіть фото рукопису).
3. Додайте скріншот.
4. Натисніть кнопку ЗДАТИ.

МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Використовуючи метод «**Капелюхи мислення**» проаналізуйте питання «*Методи навчання у ЗВО*».

1. Виконуємо на комп'ютері або рукописно у зошиті з курсу.
2. Для відкритої сторінки текстового редактору натисніть на клавіатурі кнопку PrintScreen (або зробіть фото рукопису).
3. Додайте скріншот.
4. Натисніть кнопку ЗДАТИ.

КОНТРОЛЬ І ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Зробити повідомлення/презентацію на тему «*Система оцінювання знань в системі вищої освіти іноземних закладів вищої освіти*».

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ З ІСТОРІЇ

Використовуючи метод «**Гудзики Блума**» проаналізуйте питання «*Виховна робота у ЗВО на прикладі МНУ імені В.О. Сухомлинського*».

1. Виконуємо на комп'ютері або рукописно у зошиті з курсу.

2. Для відкритої сторінки текстового редактору натисніть на клавіатурі кнопку PrintScreen (або зробіть фото рукопису).
3. Додайте скріншот.
4. Натисніть кнопку ЗДАТИ.

КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ ДО ТЕМ 3 КУРСУ (ТЕСТУВАННЯ)

НАУКОВІ ОСНОВИ, ПРЕДМЕТ ТА ЗАВДАННЯ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

1. Комплекс нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти:
2001;
2010;
1996.
2. В яких нормативно-правових актах визначено стратегічні напрямки розвитку вищої освіти в Україні?
3. Пріоритетними напрямами державної політики щодо розвитку вищої освіти є:
4. Реформування системи освіти України передбачає наступні заходи: *(перерахуйте їх)*.

РОЗВИТОК УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства та держави – це:
освіта;
навчання;
виховання.

Сукупність навчально-виховних і культурно-освітніх закладів, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти, які згідно з Конституцією та іншими законами України здійснюють освіту і виховання громадян – це:

Міністерство освіти і науки України;
процес навчання;
система навчання;
освітнє середовище.

Рівень вищої освіти відповідає п'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою загальнокультурної та професійно орієнтованої підготовки, спеціальних умінь і знань, а також певного досвіду їх практичного застосування з метою виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад у відповідній галузі професійної діяльності:

другий;
перший;
початковий;
третій.

Рівень вищої освіти відповідає шостому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю:

другий;
перший;
початковий;
третій.

Рівень вищої освіти відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності:

другий;
перший;
початковий;
третій.

Рівень вищої освіти відповідає восьмому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення:

другий;
перший;
початковий;
третій.

Встановіть відповідність:

другий;
перший;
початковий;
третій;

бакалавр;
магістр;
доктор філософії;
молодший бакалавр.

Шляхом об'єднання Київської братської та Лаврської шкіл було створено перший вищий навчальний заклад в Україні – Києво-Могилянську колегію, в якій навчалися переважно діти української шляхти, старшини, духівництва, багатих міщан і козаків. В якому році відбулася ця подія?

В якому році розпочав роботу учительський інститут у місті Миколаїв?

ПРОЦЕС НАВЧАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩІЙ ШКОЛІ

З яких компонентів складається навчально-виховний процес?

Упорядкована діяльність викладача в процесі навчання, спрямована на реалізацію цілей навчання (освітніх завдань); забезпечення управління навчально-пізнавальною діяльністю здобувачів, формування майбутніх фахівців:

- виховання;
- навчання;
- викладання.

Цілеспрямований процес засвоєння здобувачами знань, оволодіння вміннями і навичками, у ході якого на основі пізнання, практичних вправ та набутого досвіду формуються якості спеціаліста у різних сферах суспільства:

- виховання;
- навчання;
- викладання.

Динамічна взаємодія (співробітництво, партнерство) викладача та здобувачів, у ході якого здійснюється стимулювання і організація активної навчально-пізнавальної діяльності здобувачів з метою засвоєння системи наукових знань, умінь, навичок, розвитку особистості:

- виховний процес;
- процес навчання;
- викладання;
- навчання.

Сукупність відкритих історичних наукових фактів та сформованих на їх основі уявлень, понять, суджень, умовиводів, концепцій та теорій.

Найдрібніша одиниця історичних знань, знання про минуле, достовірність якого доведена історичною наукою.

Сукупність взаємопов'язаних історичних фактів, що характеризують обмежений у просторі й часі логічно завершений фрагмент минулого.

Вид історичних знань, загальноприйнятих в історичній науці, поняття, судження, умовиводи, оцінки та висновки.

Методика викладання історії у закладах вищої освіти суттєво відрізняється від методики навчання історії в середній школі?

Правильно.

Неправильно.

МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ І ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Основна форма проведення навчальних занять у вищому навчальному закладі, яка призначена для засвоєння теоретичного матеріалу:

- лекція;
- семінар;
- консультація.

Логічно завершений, науково обґрунтований, послідовний і систематизований виклад певного наукового або науково-методичного питання, теми чи розділу навчального предмета, ілюстрований за необхідності наочною:

- лекція;
- семінар;
- консультація.

Яка функція лекції забезпечує вироблення певного наукового підходу до предмета, що полягає у вивченні його в розвитку:

- Методологічна.
- Виховна.
- Розвивальна.
- Орієнтаційна.

Яка функція лекції дає змогу реалізувати завдання формування особистості майбутнього педагога, виховує в нього переконливість і свідому активність:

- Методологічна.
- Виховна.
- Розвивальна.
- Орієнтаційна.

Яка функція лекції поряд з передаванням системи необхідних знань про предмет допомагає аудиторії самостійно вибудувати цю систему в процесі «образ – мислення»:

Інформаційна.
Виховна.
Розвивальна.
Орієнтаційна.

Відтворіть структуру лекції поетапно:

1. Назва теми.
2. План, що диктується здобувачам.
3. Виклад матеріалу в логічній послідовності.
4. Підведення підсумків.
5. Рекомендована література з теми.
6. Відповіді на запитання здобувачів.

Поєднайте вид лекції з її визначенням:

Проблемна лекція. Завдання викладача – створити проблемну ситуацію, спонукати здобувачів до пошуку рішень проблеми, крок за кроком підводячи їх до цілі. Для цього новий теоретичний матеріал подається у формі проблемної задачі. У процесі її вирішення і в підсумку – як результат – здобувачі набувають в співробітництві з викладачем нові потрібні знання.

Візуалізована лекція являє собою усну інформацію, перероблену у візуальну форму. Відеоряд може слугувати опорою адекватних думок і практичних дій. Викладач має використати такий демонстраційний матеріал, такі форми наочності, які б не тільки доповнювали словесну інформацію, але і самі були носіями змістової інформації (слайди, плівка, планшети, креслення та ін.).

Вступна лекція знайомить здобувачів з метою та призначенням курсу, його роллю і місцем у системі навчальних дисциплін. Далі подається короткий огляд курсу. Подібний вступ допомагає здобувачам отримати загальне уявлення про предмет, орієнтує їх на систематичну роботу над конспектами і літературою, знайомить з методикою роботи над курсом.

Есе ПОПС-формула:

Якою має бути лекція у сучасному закладі вищої освіти?

МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ І ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Основна форма проведення навчальних занять у вищому навчальному закладі, яка передбачає самостійне вивчення здобувачами попередньо запропонованих викладачем запитань з теми лекційного курсу, переліку самостійних завдань з наочним оформленням матеріалу у вигляді реферату, доповіді, повідомлення, конспектування історичних джерел тощо:

- лекція;
- семінар;
- консультація.

Форма семінару, зміст якого полягає у набутті, поширенні та частковій реалізації історичних знань з наданням цьому процесу компонентів наукового дослідження:

- дослідження;
- круглий стіл;
- диспут;
- конференція.

Форма семінару, в основу якого закладено декілька поглядів, обговорення яких призводить до прийнятної для всіх учасників позиції або рішення:

- дослідження;
- круглий стіл;
- диспут;
- конференція.

Форма семінару, складовими якого є спірна проблема, різноманітність шляхів її достовірного вирішення, компетентність учасників:

- дослідження;
- круглий стіл;
- диспут;
- конференція.

Форма семінару, спрямована на те, щоб задіяти максимальну кількість здобувачів:

- дослідження;
- круглий стіл;
- диспут;
- карусель.

Поєднайте вид лекції з її визначенням:

Семінар-прес-конференція. Механізм проведення достатньо традиційний: команда з 4–5 осіб відповідає на питання із загальної історичної проблеми, її аспектів, відомостей з додаткової літератури тощо.

Семінар-«карусель» – форма семінару, спрямована на те, щоб задіяти максимальну кількість здобувачів. Здобувачі цілеспрямовано переміщуються з одного навчального місця на інше, тому кожний виступає в ролі того, хто навчається, того, хто навчає, оратора.

Семінар-«мозковий штурм» – форма семінару, яка містить цілеспрямоване орієнтування здобувачів на сприйняття та колективне вирішення складного питання на основі максимального розумового напруження учасників заняття.

Семінар-доповідь (повідомлення). Такий семінар потребує ґрунтовної підготовки, використання різноманітних інформаційних джерел. Доповідач послідовно викладає свої думки, аргументує їх вагомими фактами. Решта здобувачів уважно його слухають, щоб бути готовими до доповнень, підтверджуючи чи спростовуючи викладене. Цей вид семінару має значні педагогічні можливості, але для їх реалізації необхідна активність здобувачів. З метою активізації здобувачів під час таких занять, крім основного доповідача, можуть виступити 1–2 опоненти. Після виступу опонентів виступають ще 4–5 здобувача, а викладач підводить підсумок. Такий семінар часто набуває ознак дискусії.

Есе ПОПС-формула:

Яким має бути семінар у сучасному закладі вищої освіти?

МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Сукупність способів і прийомів впливу на здобувачів для досягнення навчальних цілей:

- методи навчання;
- форми організації навчання;
- процес навчання.

Традиційні технології навчання містять:

- лекції, ділові ігри, лабораторні заняття;
- лекції, практичні заняття, лабораторні заняття;
- лекції, міні-лекції, кейс-метод;
- проблемні лекції, рольові ігри, презентації.

Метод навчання, завдяки якому створюються можливості для участі кожного здобувача в роботі за темою заняття, який забезпечує формування особистих якостей та досвіду соціального спілкування – це:

- семінарське заняття;
- міні-лекція;
- робота у МГ;
- практичне заняття.

Метод, який передбачає обмін думками і поглядами учасників, розвиває мислення, виробляє вміння формулювати думки і висловлювати їх – це:

- лекція;
- семінар-дискусія;
- робота у МГ;
- міні-лекція.

Метод розв'язання завдань за дуже обмежений час, дає можливість обговорити і здійснити селекцію ідей – це:

- лекція;
- семінар-дискусія;

робота у МГ;
мозкова атака.

Оптимальна кількість учасників у роботі малої групи:

1-2 людини;
3-4 людини;
5-6 людей;
7-10 людей.

Сукупність способів і прийомів впливу на здобувачів для досягнення навчальних цілей – це:

технології навчання;
методи навчання;
види занять.

Есе ПОПС-формула:

Які методи має використовувати сучасний викладач закладу вищої освіти?

САМОСТІЙНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Один із видів навчальних занять, проводиться з метою отримання здобувачем відповіді на окремі теоретичні чи практичні питання та для пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування:

- Лекція.
- Семінар.
- Консультація.
- Самостійна робота.

Специфічний вид навчання, головною метою якого є формування самостійності суб'єкта, що вчиться, формування його знань, вмінь і навичок; здійснюється безпосередньо через зміст і методи всіх видів навчальних занять:

- Лекція.
- Семінар.
- Консультація.
- Самостійна робота.

З огляду на місце і час проведення, характер керівництва і спосіб здійснення контролю за її якістю з боку викладача:

- а) самостійна робота здобувачів на аудиторних заняттях;
- б) позааудиторна самостійна робота (3–4 години на день);
- в) самостійна робота під контролем викладача (індивідуальні заняття з викладачем).

За рівнем обов'язковості виокремлюють такі види самостійної роботи:

- а) обов'язкова, окреслена навчальними планами і робочими програмами;
- б) бажана;
- в) добровільна.

За видами діяльності виділяють:

- а) навчально-пізнавальна (через мислення, аналіз, синтез тощо);

б) професійна (певні конкретні дії здобувача, що їх виконують спеціалісти на виробництві).

За рівнями мотивації виокремлюють:

а) самостійна робота низького рівня (до самостійних дій здобувача спонукає викладач, допомагаючи йому практично і постійно контролюючи виконання);

б) самостійна робота середнього рівня (до роботи хоча й спонукає викладач, але здобувач працює самостійно, контролюючи самого себе); самостійну роботу високого рівня (виконання завдання організовує і контролює сам здобувач).

Вища школа відрізняється від середньої спеціалізацією, але головним чином – методичними засадами навчальної роботи і ступенем самостійності навчання. Викладач лише організовує пізнавальну діяльність здобувачів:

Так.

Ні.

Існують три важливі компоненти самоконтролю, перерахуйте їх:

мотиваційний, процесуальний і вольовий.

Усе ПОПС-формула:

Яким має бути процес організації самостійної роботи з курсу «Історія»?

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ

Форма запису при читанні, яка відображає зміст і структуру книги й дозволяє легко відновити в пам'яті її головні положення:

План.

Конспект.

Тези.

Анотація.

Коротко сформульовані головні положення навчального посібника, наукової або науково-популярної роботи, документального матеріалу (а також лекції, доповіді, повідомлення):

План.

Конспект.

Тези.

Анотація.

Фіксування найбільш значимих історичних дат з метою чіткого уявлення хронологічної послідовності історичного розвитку цивілізацій, держав, народів. В ідеалі, таблиця повинна відображати власне історичну дату, назву історичної події та її наслідки (при цьому варто уникати хаотичного ведення таблиці, строго дотримуючись хронології):

План.

Словник термінів.

Хронологічна таблиця.

Анотація.

Вибірковий запис спеціальних історичних термінів, які зустрічаються в науковій літературі, з їх детальним поясненням:

План.

Словник термінів.

Хронологічна таблиця.

Анотація.

Письмової роботи науково-дослідницького характеру, в якій досить стисло, оглядово викладається сутність певного наукового питання:

Реферат.

Словник термінів.

Хронологічна таблиця.

Анотація.

Короткий виклад змісту книги, статті або окремого текстового фрагмента з їхньою критичною оцінкою:

Реферат.

Словник термінів.

Хронологічна таблиця.

Анотація.

Один з найпоширеніших видів записів, який передбачає письмовий огляд основних думок будь-якої друкованої роботи, а також лекції, доповіді, промови:

План.

Конспект.

Тези.

Анотація.

Есе ПОПС-формула:

Науково-дослідна робота під час вивчення історичних дисциплін: потрібна чи ні?

КОНТРОЛЬ І ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ІСТОРІЇ

Полягає у контролюванні навчального процесу в період між сесіями. Йдеться про попередню, поточну і тематичну перевірку:

- Міжсесійний контроль.
- Попередня перевірка.
- Поточна перевірка.
- Тематична перевірка.

Здійснюється з метою виявлення рівня підготовленості здобувачів до навчання залежно від етапу навчання і місця проведення контролю:

- Міжсесійний контроль.
- Попередня перевірка.
- Поточна перевірка.
- Тематична перевірка.

Має на меті отримання даних про рівень знань здобувачів і якість навчально-пізнавальної діяльності на навчальних заняттях:

- Міжсесійний контроль.
- Попередня перевірка.
- Поточна перевірка.
- Тематична перевірка.

Передбачає виявлення й оцінювання засвоєних на попередніх заняттях знань з певної теми:

- Міжсесійний контроль.
- Попередня перевірка.
- Поточна перевірка.
- Тематична перевірка.

Має на меті перевірку рівня засвоєння знань, умінь і навичок здобувачів за тривалий період навчання – семестр, рік, на час завершення курсу навчання і спрямований на виявлення системи знань здобувачів:

Міжсесійний контроль.
Попередня перевірка.
Поточна перевірка.
Підсумковий контроль.

Установіть відповідність:

Усний контроль (усне опитування) передбачає таку послідовність: формулювання завдань з урахуванням специфіки предмета і вимог навчальної програми; підготовка здобувачів до викладу знань; коригування викладених у процесі відповіді знань; аналіз і оцінювання відповіді.

Тестовий контроль проводять для визначення рівня сформованості знань і вмінь з навчальної дисципліни.

Графічний контроль. Сутність його полягає у створенні здобувачам узагальненої наочної моделі, яка відтворює відношення, взаємозв'язки певних історичних явищ або їх сукупності.

Програмований контроль реалізується шляхом пред'явлення усім здобувачам стандартних вимог, що забезпечується використанням однакових за кількістю і складністю контрольних запитань.

Установіть відповідність:

Практичну перевірку застосовують з історичних дисциплін, які передбачають оволодіння системою практичних професійних умінь та навичок, і здійснюють під час проведення практичних і лабораторних занять, у процесі проходження різних видів виробничої практики.

Метод самоконтролю. Його суттю є усвідомлене регулювання здобувачем своєї діяльності задля забезпечення таких її результатів, які б відповідали поставленим завданням, нормам.

Метод самооцінки передбачає критичне ставлення здобувача до своїх можливостей, об'єктивне оцінювання досягнутих результатів.

Фронтальна перевірка. Ця форма контролю спрямована на з'ясування рівня засвоєння здобувачами навчального

історичного матеріалу за порівняно короткий час. Вона передбачає короткі відповіді з місця на короткі запитання.

Есе ПОПС-формула:

Які форми контролю знань, на Вашу думку, є найбільш ефективними у вищій школі. *Відповідь обґрунтуйте.*

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ З ІСТОРІЇ

Процес цілеспрямованого систематичного формування особистості, зумовленого законами суспільного розвитку, дією об'єктивних і суб'єктивних чинників:

Виховання.

Перевиховання.

Самовиховання.

Навчання.

Вищий етап виховного процесу, систематична й свідома індивідуальна діяльність людини, спрямована на вироблення в собі бажаних фізичних, розумових, моральних, естетичних якостей, позитивних рис волі й характеру, усунення негативних звичок:

Виховання.

Перевиховання.

Самовиховання.

Навчання.

Виправлення відхилень, вад, негативних наслідків, допущених у вихованні особистості:

Виховання.

Перевиховання.

Самовиховання.

Навчання.

Установіть відповідність:

Національне виховання – історично зумовлена і створена в народі сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної поведінки, спрямованих на організацію життєдіяльності молодого покоління, у процесі якої засвоюють духовну і матеріальну культуру нації, формують національну свідомість і досягають духовної єдності поколінь.

Розумове виховання – цілеспрямоване й систематичне управління розвитком розуму і пізнавальних здібностей через

пробудження зацікавлення та інтелектуальної діяльності, озброєння знаннями, методами їх набуття і використання на практиці, розвиток культури розумової праці.

Моральне виховання – виховна діяльність ЗВО, спрямована на формування у здобувачів стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності.

Економічне виховання спрямоване на вироблення у здобувачів економічного мислення, бережливого ставлення до індивідуальної, колективної і суспільної власності, умінь застосовувати здобуті економічні знання у повсякденному житті та діяльності.

Установіть відповідність:

Естетичне виховання – цілеспрямоване формування естетичних смаків та ідеалів особистості, розвиток її здібностей естетичного сприймання явищ дійсності і предметів мистецтва, а також до самостійної творчості в галузі мистецтва.

Фізичне виховання – цілеспрямоване й систематичне управління формуванням фізичного і психічного здоров'я особистості.

Правове виховання – виховна діяльність ЗВО, правоохоронних органів, спрямована на формування у здобувачів правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки.

Екологічне виховання – педагогічна діяльність, спрямована на формування у здобувачів екологічної культури.

Установіть відповідність:

Переконування – це метод, що передбачає навмисний цілеспрямований вплив на свідомість, волю і почуття вихованців з метою формування в них стійких переконань.

Приклад – метод виховання, який передбачає організацію взірця для наслідування з метою оптимізації процесу соціального успадкування.

Схвалення – це спосіб педагогічного впливу на особистість, що виражає позитивну оцінку вихователем поведінки вихованця з метою закріплення позитивних якостей і стимулювання до діяльності.

Осудження – це метод виховання, що передбачає вплив педагога на особистість вихованця з метою осуду чи гальмування його негативних дій і вчинків.

Есе ПОПС-формула:

Які форми проведення виховної роботи, на Вашу думку, є найбільш ефективними у вищій школі.

Відповідь обґрунтуйте.

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН І НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

Складові планування навчального процесу:

Навчальний процес у ЗВО, навчальний план, навчальна програма.

Робоча програма, індивідуальний робочий план, навчальний процес у ЗВО.

Робочий план, навчальний план, навчальна програма.

Навчальний процес у ЗВО – це:

Система міжособистісних взаємин, які реалізується у процесі спілкування.

Процес, що охоплює всі компоненти навчання: учасників навчального процесу (викладачів, здобувачів), засоби, форми і методи навчання.

Немає правильної відповіді.

Навчальний процес у ЗВО базується на принципах:

Автономії та самоврядування.

Розмежування прав, повноважень і відповідальності засновника (засновників), державних органів та органів місцевого самоврядування, до сфери управління яких належить заклад вищої освіти, органів управління закладу вищої освіти та його структурних підрозділів.

Поєднання колегіальних та єдиноначальних засад, незалежності від політичних партій, громадських та релігійних організацій.

Всі відповіді вірні.

Назвіть усі компоненти навчального процесу у ЗВО:

Викладачі, здобувачі.

Засоби, форми та методи навчання.

Всі відповіді вірні.

Навчальна програма дисциплін – це:

Система організаційних дидактичних заходів. Спрямованих на реалізацію змісту освіти на певному освітньому рівні.

Нормативний документ, за яким здійснюється навчання здобувача з урахуванням його особистісних інтересів та потреб.

Нормативний документ, який визначає місце і значення навчальної дисципліни в реалізації освітньої програми, її зміст та організаційні форми викладання.

Назвіть розділи робочої програми навчальної дисципліни:

Мета, завдання, карта СРС, література.

Навчально-тематичний план, зміст дисципліни за темами, план практичних занять, індивідуальні завдання, критерії оцінок з поточного і підсумкового контролю.

Карта СРС, практикум, тести.

Мета, завдання, карта СРС, література, Навчально-тематичний план, зміст дисципліни за темами, план практичних занять, індивідуальні завдання, критерії оцінок з поточного і підсумкового контролю.

Навчальна програма дисципліни містить:

Пояснювальну записку, тематичний виклад змісту навчальної дисципліни і список літератури.

Пояснювальну записку, вступ, список літератури, додатки.

Пояснювальну записку, тематичний виклад змісту навчальної дисципліни і список літератури, додатки.

Вірної відповіді немає.

Робочі навчальні програми навчальних дисциплін затверджуються:

Ректором.

Проректором із науково-педагогічної роботи.

Завідувачем кафедри.

Деканом факультету.

Структура робочого навчального плану:

Нормативні та гуманітарні дисципліни.

Нормативні дисципліни та за вибором ЗВО.

Нормативні дисципліни та дисципліни за вибором.

Нормативні дисципліни та дисципліни за вибором викладачів.

Структура навчального плану ЗВО за циклами дисциплін.

Цикл гуманітарних дисциплін та цикл професійно-орієнтованих дисциплін.

Цикл гуманітарних дисциплін, цикл загально-економічних дисциплін та цикл професійно-орієнтованих дисциплін.

Цикл гуманітарних дисциплін та цикл загально-економічних дисциплін.

Цикл загально-економічних дисциплін та цикл професійно-орієнтованих дисциплін.

КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ ДО КРЕДИТІВ З КУРСУ

Контроль знань до Кредиту 1

Варіант 1

Визначте причини запровадження Болонської концепції та її мету.

Освітні й освітньо-кваліфікаційні рівні вищої освіти.

Розкрийте основні етапи розвитку вищої історичної освіти в Україні.

Побудуйте схему «Структура історичних знань здобувачів».

Варіант 2

Охарактеризуйте Закон України «Про вищу освіту».

Структура педагогічної системи у вищому навчальному закладі.

Розкрийте основні етапи запровадження Болонської системи освіти.

Побудуйте схему «Етапи розвитку вищої історичної освіти в Україні».

Контроль знань до Кредиту 2

Варіант 1

Роль і місце лекції у навчальному процесі.

Організація і проведення семінарських занять.

Традиційні методи навчання у вищій школі.

Створіть кластер «Форми організації навчання у ЗВО».

Варіант 2

Види семінарських занять.

Вимоги до підготовки і проведення лекцій.

Нетрадиційні методи навчання у вищій школі.

Створіть кластер «Класифікації методів навчання у вищій школі».

Контроль знань до Кредиту 3

Варіант 1

Поняття самостійної роботи здобувачів.

Поняття науково-дослідницької діяльності.

Складові, функції та види контролю навчальної діяльності здобувачів.

Види самостійної роботи здобувачів.

Варіант 2

Методика організації самостійної роботи.

Місце дослідницької роботи у навчальному процесі.

Системи оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності здобувачів з історії.

Види самостійної роботи здобувачів з історії.

Контроль знань до Кредиту 4

Варіант 1

Виховна робота в академічній групі. Роль та функції куратора групи.

Навчальний та робочий план як складова стандарту.

Проаналізуйте значення практичної підготовки істориків.

Основні напрями виховання здобувачів у процесі навчання та у позанавчальній діяльності.

Варіант 2

Форми виховної роботи зі студентами Методика організації самостійної роботи.

Навчальна та робоча програма дисципліни.

Проаналізуйте значення педагогічних практик (навчальної та виробничої) для підготовки майбутніх фахівців.

Навчальний процес у ЗВО як об'єкт планування.

Контроль знань до Кредиту 5

Варіант 1

Теоретико-методологічні засади навчання історичних дисциплін з використанням ІКТ.

Moodle, Google Classroom у роботі викладача.

Значення індивідуальної роботи для навчально – виховного процесу.

Поняття самоосвіти.

Варіант 2

Методика застосування ІКТ під час викладання курсу історії.

Можливості відкритого середовища Linoit. Спільна робота у Padlet. Learningapps в роботі викладача історії.

Форми і методи організації індивідуальної роботи здобувачів під час вивчення історичних дисциплін.

Організація процесу самоосвіти.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Концепція кредитно-трансферної системи навчання.

Предмет, мета і завдання вивчення «Методика та технології навчання історії у ЗВО».

Індивідуальна робота здобувачів та її форми.

Типи закладів вищої освіти. Особливості статусу дослідницького університету.

Дидактичні ігри при вивченні історії у ЗВО.

Мета Болонського процесу та його принципи.

Організація проблемного навчання.

Проблеми адаптації вищої освіти в Україні до Болонського процесу.

Навчальний план та навчальна програма.

Стратегічні напрями розвитку освіти передбачені Законом України «Про вищу освіту».

Робоча навчальна програма з дисципліни. Її зміст і призначення.

Дистанційна система освіти та її характерні риси.

Навчальна робота кафедри.

Форми залучення здобувачів до індивідуальної роботи.

Методика організації й проведення лабораторних занять з історії.

Мета й завдання курсової, бакалаврської й магістерської робіт.

Обов'язки наукового керівника й здобувача при написанні курсової, бакалаврської та магістерської робіт.

Організація самостійної роботи здобувачів та її форми.

Методична робота кафедри.

Критерії оцінювання якості проведення семінарських занять.

Функції, права і обов'язки куратора академічної групи.

Підсумкова атестація з історії у ЗВО: підготовка, організація та проведення.

Обов'язки завідуючого кафедри.

Організація проведення стажування магістрантів.

Навчальне навантаження викладача і його види.
Індивідуальний план роботи викладача.

Організація педагогічної практики майбутніх фахівців.

Структура курсової, бакалаврської та магістерської робіт та вимоги до змісту їх складових систем.

Критерії оцінювання знань здобувачів освіти з історичних дисциплін на іспиті.

Організація та методика проведення семінарських занять.

Розробка рейтингової шкали оцінки, адаптованої до «ECTS».

Основні складові лекції та методичні вимоги до них.

Організація складання іспитів і заліків. Оцінювання здобувачів освіти за системою «ECTS».

Організація та методика проведення семінарського заняття в активній формі.

Види навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти.

НМК за спеціальністю «Історія» і його складові. Вимоги до навчально-методичного забезпечення викладання дисципліни.

Методичні основи організації тестової форми перевірки знань здобувачів освіти у ЗВО.

Організація праці викладача історичних дисциплін у ЗВО.

Організація аудиторної роботи з здобувачів освіти.

Кейсовий метод викладання історичних дисциплін у ЗВО.

Рівні та ступені вищої освіти в Україні та світі.

Основні етапи розробки тексту лекції та підготовка лектора до її читання.

Стандарти освітньої діяльності та вищої освіти.

Права й обов'язки керівника педагогічної практики.

Навчальний план, його структура і порядок реалізації.
Графік навчального процесу.

Ділові ігри, як форми проведення семінарських і практичних занять.

Участь викладачів кафедри у контролі за якістю навчально-виховного процесу.

Методичні принципи читання лекції.

Лекція як основна форма проведення занять. Види лекцій.

Захист курсової, бакалаврської й магістерської робіт.

Роль і місце проблемної лекції у викладанні історії.

Інноваційні педагогічні технології активізації навчання під час вивчення історії.

Критерії оцінювання лекційної майстерності.

Організація навчально-дослідної роботи здобувачів з історії та її завдання.

Організація та методика проведення практичних занять.

Основні традиційні форми вхідного, поточного й проміжного контролю.

Критерії оцінювання якості проведення іспитів і заліків.

Оформлення наукового апарату курсової та кваліфікаційної роботи.

Педагогічний вплив на розвиток творчої особистості здобувачів освіти.

Класифікації методів навчання у ЗВО.

Форми роботи кафедри у ЗВО.

Робоча навчальна програма з дисципліни.

Наукова робота кафедри у ЗВО.

Конспектування лекції. Організація індивідуальної роботи здобувачів освіти при конспектуванні лекції.

Використання технічних засобів, комп'ютерів й інформаційних систем під час семінарських і практичних занять.

Написання тексту курсової, бакалаврської й магістерської робіт та вимоги до нього.

Підготовка курсової, бакалаврської й магістерської роботи до захисту.

Форми навчально-дослідної роботи здобувачів освіти.

Статус і повноваження Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Організація навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців з історії.

Організація освітнього процесу у ЗВО.

Безперервна історична освіта.

Закономірності навчання історії у ЗВО.

Принципи і правила навчання історії у ЗВО.

Структура історичних знань здобувачів освіти.

Особистісно-орієнтоване навчання історії у вищій школі.

Інтерактивні методи навчання історії у ЗВО.

Дидактичні функції засобів навчання.
Вимоги до сучасного підручника з історії для закладів вищої освіти.
Види навчання у ЗВО.
Факультативи, спецкурси і спецсемінари з історичних дисциплін.
Індивідуальні та групові консультації.
Роль самоконтролю в організації самостійної роботи здобувачів освіти.
Складові, функції та види контролю навчальної діяльності здобувачів освіти.
Методи та форми контролю навчальної діяльності здобувачів освіти.
Системи оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти з історії.
Права й обов'язки науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників.
Атестація наукових і науково-педагогічних кадрів з історії.
Професіограма викладача історії.
Базові педагогічні компетентності викладача.
Інтелектуальна складова діяльності викладача.
«Професіогенез» викладача, його етапи, напрями й фази психологічної перебудови.
Психологія професійної кар'єри викладача.
Кризи професійного становлення викладача.
Професійні деформації викладачів у роботі.
Роль викладача як суб'єкта освітнього процесу.
Особливості професійної діяльності викладача ЗВО.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Автономія – право суб'єкта освітньої діяльності на самоврядування, яке полягає в його самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що проводиться в порядку та межах, визначених законом.

Академічна доброчесність – сукупність етичних принципів та визначених Законом України «Про освіту», Законом України «Про вищу освіту» та іншими законами України правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Академічна мобільність – можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами.

Академічна свобода – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова, думки і творчості, поширення знань та інформації, вільного оприлюднення і використання результатів наукових досліджень з урахуванням обмежень, установлених законом.

Академічна свобода – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом.

Акредитація освітньої програми – оцінювання освітньої програми та/або освітньої діяльності закладу вищої освіти за

цією програмою на предмет забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти.

Безоплатна освіта – освіта, яка здобувається особою за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів згідно із законодавством.

Булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Викладання – діяльність викладача, спрямована на управління навчально-пізнавальною діяльністю здобувача на основі врахування об'єктивних і суб'єктивних закономірностей, принципів, методів, організаційних форм і засобів навчання.

Викладацька діяльність – діяльність, яка спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо), та яка провадиться педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або іншою фізичною особою на основі відповідного трудового або цивільно-правового договору.

Вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти.

Галузь знань – гармонізована з Міжнародною стандартною класифікацією освіти широка предметна область освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей.

Дидактичний тест – підготовлений відповідно до певних вимог комплекс стандартизованих завдань, що дозволяє виявити в учасників тестування рівень компетенцій за попередньо встановленими критеріями.

Дидактичні принципи – вихідні положення, які визначають зміст, організаційні форми і методи навчального процесу відповідно законів і закономірностей навчання.

Дистанційна освіта – комплекс освітніх послуг, що надається широким верствам населення в країні й за кордоном за допомогою спеціалізованого інформаційного освітнього середовища, яке базується на засобах обміну навчальною інформацією на відстані (супутникове телебачення, радіо, комп'ютерний зв'язок та ін.).

Дистанційна форма здобуття освіти – це індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Екстернатна форма здобуття освіти (екстернат) – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, за яким освітня програма повністю засвоюється здобувачем самостійно, а оцінювання результатів навчання та присудження освітньої кваліфікації здійснюються відповідно до законодавства.

Електронний підручник (посібник) – електронне навчальне видання із систематизованим викладом навчального матеріалу, що відповідає освітній програмі, містить цифрові об'єкти різних форматів та забезпечує інтерактивну взаємодію.

Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС) – система трансферу і накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності

здобувачів вищої освіти. Система ґрунтується на визначенні навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених результатів навчання, та обліковується у кредитах ЄКТС.

Зклад освіти – юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність.

Зклад вищої освіти – окремих вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Заочна форма здобуття освіти – це спосіб організації навчання здобувачів освіти шляхом поєднання очної форми освіти під час короткочасних сесій і самостійного оволодіння освітньою програмою у проміжку між ними.

Засновник закладу освіти – орган державної влади від імені держави, відповідна рада від імені територіальної громади (громад), фізична та/або юридична особа, рішенням та за рахунок майна яких засновано заклад освіти або які в інший спосіб відповідно до законодавства набули прав і обов'язків засновника.

Здобувачі освіти – вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти.

Здобувачі вищої освіти – особи, які навчаються у закладі вищої освіти на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації.

Індивідуальна освітня траєкторія – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними

освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план.

Індивідуальна програма розвитку – документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання.

Індивідуальний навчальний план – документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії із здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів.

Інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

Історичні знання – це сукупність відкритих історичних наукових фактів та сформованих на їх основі уявлень, понять, умовиводів, концепцій та теорій.

Кваліфікація – офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) відповідно до стандартів вищої освіти, що засвідчується відповідним документом про вищу освіту.

Кваліфікаційна робота – це самостійна науково-дослідницька робота, яка виконує кваліфікаційну функцію, тобто готується з метою публічного захисту й отримання

освітньої кваліфікації «спеціаліст» з метою – систематизації, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань випускника зі спеціальності. Основне завдання її автора – продемонструвати рівень своєї наукової кваліфікації, уміння вести самостійно науковий пошук і вирішувати конкретні наукові завдання.

Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, проводити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

Компетентність – здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей.

Контроль – процес порівняння, звірення, установалення однаковості чи відмінності об'єкта й еталона.

Корекційно-розвиткові послуги (допомога) – комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, спрямованих на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення.

Кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі – кредит ЄКТС) – одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Обсяг одного кредиту ЄКТС становить 30 годин. Навантаження одного навчального року за денною формою навчання становить, як правило, 60 кредитів ЄКТС.

Куратор – педагогічний працівник, який організовує діяльність студентської групи, контролює стан міжособистісних відносин, призначається на цю посаду адміністрацією ЗВО.

Ліцензування – процедура визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність відповідно до ліцензійних умов провадження освітньої діяльності.

Мережева форма здобуття освіти – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою відбувається за участю різних суб'єктів освітньої діяльності, що взаємодіють між собою на договірних засадах.

Навчальна лекція – це логічно завершений, науково обґрунтований і систематизований виклад певного наукового або науково-методичного питання, ілюстрований, при необхідності, засобами наочності та демонстрацією дослідів.

Навчальна технологія – відбиває шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах відповідного навчального предмета, теми, питання.

Навчання – цілеспрямований процес засвоєння здобувачами знань, оволодіння вміннями і навичками, у ході якого на основі пізнання, практичних вправ та набутого досвіду виникають нові форми поведінки і діяльності, змінюються набуті раніше.

Неформальна освіта – здобуття знань, умінь і навичок для задоволення освітніх особистісних потреб, не регламентована місцем здобуття, терміном і формою навчання, заходами державної атестації.

Освіта – процес і результат розвитку, виховання, навчання особи.

Освітні послуги – діяльність фізичних та юридичних осіб у сфері формальної та неформальної освіти, яка спрямована на задоволення потреб людини в надбанні нею нових знань і розвитку індивідуальних здібностей.

Освітній процес – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що проводиться у ЗВО через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження та використання знань, умінь та інших компетентностей в осіб, котрі навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості.

Освітня діяльність – діяльність суб'єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті.

Освітня послуга – комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання.

Освітня (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програма – єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених такою програмою результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної (професійних) кваліфікації (кваліфікації). Освітня програма може визначати єдину в її межах спеціалізацію або не передбачати спеціалізації.

Освітня технологія – відображає загальну стратегію розвитку освіти, загального освітнього простору, призначається для прогнозування розвитку освіти, його конкретного проектування та планування, передбачення результатів, а також визначення стандартів, відповідних освітнім цілям.

Особа з особливими освітніми потребами – особа з інвалідністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти.

Очна (денна, вечірня) форма здобуття освіти – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, що передбачає їх безпосередню участь в освітньому процесі.

Педагогічна діяльність – інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей.

Педагогічна технологія – системна сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних засобів, що використовуються для досягнення педагогічних цілей.

Практичне заняття – форма навчального заняття, за якої викладач організовує детальний розгляд здобувачами

окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння та навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання здобувачем відповідно сформульованих завдань.

Професійна компетентність – якісна здатність і готовність особистості до продуктивної діяльності, що базується на системі професійних компетенцій (знань, умінь, навичок і досвіду ефективної діяльності), та орієнтована на самостійну активність фахівця в пізнавальних процесах при виконанні професійних функцій.

Професійно-педагогічна культура викладача ЗВО – це міра й спосіб творчої самореалізації його особистості в різноманітних видах педагогічної діяльності, спрямованої на освоєння, передачу та створення педагогічних цінностей і технологій.

Професійно-педагогічне спілкування – це система прийомів органічної, соціально-психологічної взаємодії педагога й учнів, змістом якої є обмін інформацією, пізнання один одного, організація діяльності й стимулювання діяльності вихованців, організація й корекція взаємин у колективі вихованців, обмін ролями, співпереживання та створення умов для самоствердження особистості вихованця.

Процес навчання – це динамічна взаємодія викладача й здобувачів, у ході якої здійснюється стимулювання й організація активної навчально-пізнавальної діяльності здобувачів з метою засвоєння системи наукових знань, умінь, навичок, розвитку особистості.

Психолого-педагогічні послуги – комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, інклюзивно-ресурсних центрів, іншими фахівцями.

Психолого-педагогічний супровід – комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачених індивідуальною програмою розвитку.

Рейтингова система оцінювання – це система визначення якості виконаних здобувачем усіх видів аудиторної й самостійної навчальної роботи та рівня набутих ним знань і вмінь шляхом оцінювання в балах результатів цієї роботи під час поточного, модульного (проміжного) та семестрового (підсумкового) контролю, з наступним переведенням оцінки в балах у оцінки за традиційною національною шкалою та шкалою ECTS.

Результати навчання – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів.

Реферат – короткий виклад у письмовому вигляді або у формі публічного виступу змісту книги, наукової праці, результатів вивчення наукової проблеми; доповідь на певну тему, що включає огляд відповідних літературних й інших джерел.

Рівень освіти – завершений етап освіти, що характеризується рівнем складності освітньої програми, сукупністю компетентностей, які визначені, як правило, стандартом освіти та відповідають певному рівню Національної рамки кваліфікацій.

Розумне пристосування – запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами конституційного права на освіту нарівні з іншими особами.

Самостійна робота здобувача (далі - СРЗ) – це форма організації навчального процесу, за якою заплановані завдання виконуються здобувачем під методичним керівництвом викладача. СРЗ є основним засобом засвоєння навчального матеріалу під час позааудиторної навчальної роботи. СРЗ спрямована на закріплення теоретичних знань, отриманих здобувачами за час навчання, їхнього поглиблення, набуття й удосконалення практичних навичок та вмінь відповідно до обраного напрямку підготовки.

Семестровий диференційований залік – це форма підсумкового контролю, що полягає в оцінці засвоєння здобувачем навчального матеріалу з певної дисципліни на підставі результатів виконання ним усіх видів запланованої навчальної роботи протягом семестру: аудиторної роботи під час лекційних і практичних занять тощо та самостійної роботи при виконанні індивідуальних завдань.

Семестровий екзамен – це форма підсумкового контролю засвоєння здобувачем теоретичного та практичного матеріалу з окремої навчальної дисципліни за семестр. Складання екзамену здійснюється під час екзаменаційної сесії в комісії, яку очолює завідувач кафедри, відповідно до затвердженого в установленому порядку розкладу.

Семінар – це один з видів занять, головна мета якого полягає в наданні здобувачам можливості практичного використання теоретичних знань в умовах, які моделюють форми діяльності науковців, а також предметний і соціальний контексти цієї діяльності.

Система освіти – сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними.

Спеціальність – гармонізована з Міжнародною стандартною класифікацією освіти предметна область освіти і науки, яка об'єднує споріднені освітні програми, що передбачають спільні вимоги до компетентностей і результатів навчання випускників.

Стаття – це публіцистичний твір, у якому автор ставить завдання проаналізувати наявну наукову проблему чи певні явища з погляду, насамперед, закономірностей, що лежать у їхній основі.

Студентство – це мобільна група, метою існування якої є організована за певною програмою підготовка до виконання професійних і соціальних ролей у матеріальному та духовному виробництві.

Студентоцентроване навчання – підхід до організації освітнього процесу, що передбачає: заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу; створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії; побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу.

Суб'єкт освітньої діяльності – фізична або юридична особа (заклад освіти, підприємство, установа, організація), що провадить освітню діяльність.

Тези – це стислі, лаконічно сформульовані основні положення доповіді, повідомлення.

Технічні засоби навчання (ТЗН) – обладнання й апаратура, що застосовуються в навчальному процесі з метою підвищення його ефективності.

Універсальний дизайн у сфері освіти – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну.

Учіння – цілеспрямований процес засвоєння здобувачами знань, умінь і навичок, регламентований навчальними планами та програмами.

Формальна освіта – освіта, спрямована на одержання або зміну освітнього рівня та/або кваліфікації в навчальних закладах й установах освіти згідно з визначеними освітньо-професійними програмами та терміном навчання, заходами державної атестації, що підтверджується отриманням відповідних документів про освіту.

Якість освіти – відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг.

Якість освітньої діяльності – рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам,

встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг.

Якість вищої освіти – відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

- Закон України «Про освіту» (2017, зі змінами).
- Закон України «Про вищу освіту» (2014, зі змінами).
- Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах // Наказ Міністерства освіти України від 2 червня 1993 р. – № 161.
- Гончарова Н.О. Методика викладання історії у вищій школі : навчальний посібник. – Харків, 2009.
- Горохівський П.І. Вивчення курсу «Методика викладання історичних дисциплін у вищій школі». – Умань, 2013.
- Гузик В.Л. Лекционно-семинарская форма обучения. – Одесса, 1996.
- Кіцак В.М. Особливості тестового контролю знань студентів у межах змістових модулів // Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – Тернопіль, 2005. – Ч. 3.
- Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение. – К., 1990.
- Лисенко В., Зазимко Д., Кліх Л. Валідні тести як метод контролю якості професійної підготовки фахівців у ВНЗ // Вища освіта України. – 2012. – № 2.
- Нагаев В.М. Методика викладання у вищій школі. – К., 2007.
- Артемчук Т.І. Методика організації науково-дослідницької роботи. – К., 2000.
- Малихін О.В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних закладів: теоретико-методичний аспект : монографія. – Кривий Ріг, 2009.
- Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. – К., 2006.
- Савенко В.В. Завдання та зміст лекцій з історії відповідно до вимог Болонського процесу // Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – Тернопіль, 2005. – Ч. 3.
- Сич О.І. Про викладання історії у вищій школі // Укр. іст. жур. – 1998. – № 5.

- Шляхтун П.П. Методика викладання соціально-гуманітарних дисциплін : навчальний посібник. – К., 2011.
- Галахер Кармел. Викладання історії в контексті сприяння демократичним цінностям і терпимості. – К., 1998.
- Короткова М., Студеникин М. Методика обучения в схемах, таблицах, описаниях. – М. : ВЛАДОС, 1999.
- Курилів Валентина. Методика викладання історії : навч. посібник. – Львів; Торонто : Світ, 2003.
- Левітас Ф.Л., Салата О.О. Методика викладання історії. Посібник учителя. – Х. : «Основа», 2006. – 96 с.
- Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук. метод. посібник. – К. : Видавництво А.С.К., 2004.
- Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навчальний посібник / За ред. І.Я. Зязюна, О.М. Пехоти. – К. : Вид. А.С.К., 2003. – 240 с.
- Українська історична дидактика. Міжнародний діалог. – К., 2000.
- Баханов К.О. Дослідницька робота учнів на уроках історії. – Х. : Вид. гр. «Основа», 2004.
- Баханов К.О. Лабораторно-практичні роботи у викладанні історії України. – К. : Генеза, 1996.
- Демиденко Т.В., Магдик О.П. Удосконалення змісту і методів викладання шкільних історичних дисциплін // Історія України. – 2001. – № 41.
- Житник Б.О. Методичний порадник: Форми і методи навчання. – Х. : «Основа», 2005.
- Іванченко В.В. Тенденції та особливості формування історичної культури молоді в сучасних умовах // Грані. – 2003. – № 3. – С. 3–7.
- Історія для громадянина. Методичний посібник для вчителів / Горбатенко В. та ін. – Львів, 2003. – 136 с.
- Комаров В.О. Методичні умови формування історичного мислення старшокласників. – Кривий Ріг, 1995.
- Левітас Ф.Л., Салата О.О. Професіограма вчителя історії // Історія та правознавство. – 2006. – № 19–21. – С. 27–32.
- Мокрогуз О.П. Інноваційні технології на уроках історії. – Х. : Основа, 2005.

- Проект концепції історичної освіти середньої загальноосвітньої 12-річної школи. Розробники: І. Мішина, Л. Жарова. // Історія в школах України. – 2002 р., № 1.
- Страдлинг Р. Преподавание истории XX века. – Издание Совета Европы, 2002.
- Тематичне оцінювання досягнень учнів на уроках історії // Історія в школі. – 2001. – № 2. – С. 7-9.
- Українська історична дидактика: Міжнародний діалог : зб. наук. статей. – К. : Генеза, 2000.
- Фідря О. Методологія історії та формування хронологічних і просторових компетенцій учнів // Історія в школі. – № 3. – 2003. – С. 18-23.
- Худобец А. Методологические основы изучения истории в современной Украине // Преподавание истории в школе. – 2006. – № 5. – С. 21-28.
- Шейко В.М., Кушнарченко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. – К. : Знання - Прес, 2003.

НОТАТКИ

Навчальне видання

Маринченко Ганна Миколаївна

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Навчально-методичний посібник

Технічне редагування – Т. В. Шутова
Дизайн обкладинки – В. В. Савельєва
Верстка – А. О. Філатов

Підписано до друку **05.02.2021** р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Цифровий друк. Гарнітура Book Antiqua.
Ум. друк. арк. 16,97. Наклад 300.
Замовлення № 1221-423.

Видавництво та друк: ОЛДІ-ПЛЮС
пр. Героїв України, 9, оф. 551, м. Миколаїв, 54000
Свідоцтво ДК № 6532 від 13.12.2018 р.

Тел.: +38 (0552) 399-580, +38 (098) 559-45-45,
+38 (095) 559-45-45, +38 (093) 559-45-45
Для листування: а/с 20, м. Херсон, Україна, 73021
E-mail: office@oldiplus.ua

